

**ДЕРЖАВНА СЛУЖБА СТАТИСТИКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ СТАТИСТИКИ, ОБЛІКУ ТА
АУДИТУ**

Кафедра фінансів, банківської справи та страхування

ОПОРНИЙ КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

з навчальної дисципліни

ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА

Київ
2023 рік

Опорний конспект з дисципліни «Фінансова безпека» для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня / Укладач І. В. Заїчко. Київ: НАСОО, 2023. 93 с.

Укладач: Заїчко І. В., к.е.н., доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування

Рецензент:

Бондарук Т. Г., д.е.н., професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування Національної академії статистики, обліку та аудиту.

Чуницька І. І., д.е.н., професор, професор кафедри фінансових ринків та технологій Державного податкового університету.

Затверджено на засіданні кафедри фінансів, банківської справи та страхування

Протокол від «30» серпня 2023 року № 1

Схвалено Вченою радою фінансово-економічного факультету НАСОО
Протокол від «31» серпня 2023 року № 1

Опорний конспект лекцій з дисципліни «Фінансова безпека» підготовлений згідно програми навчальної дисципліни і спрямований на допомогу здобувачам у засвоєнні необхідних теоретичних знань. Містить інформацію з тем курсу, що орієнтовані на здобуття компетентностей, необхідних в подальшій професійній діяльності.

©Заїчко І. В.
©НАСОО, 2023 рік

Зміст

Вступ.....	4
ТЕМА 1. ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ ТА ЇЇ ГОЛОВНІ КОМПОНЕНТИ.....	5
1.1. Фінансова безпека в системі економічної безпеки держави.....	5
1.2. Понятійний апарат фінансової безпеки держави.....	7
1.3. Складові фінансової безпеки держави та їх загальна характеристика.....	8
Питання для самоконтролю до теми 1.....	9
ТЕМА 2. СИСТЕМА ОЦІНКИ, МОНІТОРИНГУ І РЕГУЛЮВАННЯ РІВНЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ..	9
2.1. Правове регламентування економічної та фінансової безпеки в Україні.....	10
2.2. Механізм та система забезпечення фінансової безпеки.....	12
Питання для самоконтролю до теми 2.....	19
ТЕМА 3. ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА ПІДПРИЄМСТВА.....	20
3.1. Фінансова безпека підприємства: суть і місце в системі економічної безпеки підприємства.....	21
3.2. Фінансова нестабільність суб'єктів підприємництва.....	25
3.3. Критерії та методи оцінювання фінансової безпеки підприємства.....	26
3.4. Управління фінансовою безпекою підприємства.....	30
Питання для самоконтролю до теми 3.....	33
ТЕМА 4. ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ ТА НЕБАНКІВСЬКОГО ФІНАНСОВОГО РИНКУ.....	34
4.1. Безпека банківської системи як складова фінансової безпеки держави.....	34
4.2. Загрози фінансовій безпеці комерційних банків.....	36
4.3. Методика оцінки фінансової безпеки банківської системи та банківської діяльності.....	38
4.4. Поняття безпеки небанківського фінансового ринку та основні індикатори безпеки страхового ринку.....	39
4.5. Безпека фондового ринку та її індикатори.....	42
Питання для самоконтролю до теми 4.....	46
ТЕМА 5. БОРГОВА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ.....	46
5.1. Боргова складова фінансової безпеки держави.....	47
5.2. Індикатори оцінки боргової безпеки держави.....	49
5.3. Загрози боргової складової національним економічним інтересам та фінансовій безпеці держави.....	52
5.4. Механізм забезпечення боргової безпеки держави.....	54
Питання для самоконтролю до теми 5.....	57
ТЕМА 6. БЮДЖЕТНА БЕЗПЕКА: ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ТА ПРАКТИКА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ.....	58
6.1. Теоретико-методичні засади дослідження сутності бюджетної безпеки держави як однієї з складових фінансової безпеки держави.....	58
6.2. Критерії та індикатори оцінки бюджетної безпеки держави.....	59
6.3. Механізм забезпечення бюджетної безпеки держави.....	63
Питання для самоконтролю до теми 6.....	64
ТЕМА 7. ВАЛЮТНА БЕЗПЕКА.....	65
7.1. Сутність валютної безпеки країни.....	65
7.2. Вплив валютної політики на рівень валютної безпеки.....	72
7.3. Індикатори валютної безпеки та методика їх розрахунку.....	73
7.4. Загрози валютній безпеці та напрями їх зменшення.....	74
Питання для самоконтролю до теми 7.....	76
ТЕМА 8. ГРОШОВО-КРЕДИТНА БЕЗПЕКА.....	77
8.1. Сутність грошово-кредитної безпеки держави.....	77
8.2. Вплив монетарної політики на рівень грошово-кредитної безпеки.....	79
Основними інструментами грошово-кредитної політики є.....	80
8.3. Індикатори грошово-кредитної безпеки та методика їх розрахунку.....	81
8.4. Загрози грошово-кредитній безпеці та напрями їх зменшення.....	83
Питання для самоконтролю до теми 7.....	85
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА.....	86

Вступ

Навчальна дисципліна «Фінансова безпека» є теоретичною та практичною основою отримання знань та вмінь, що формують профіль фахівців в галузі «Управління та адміністрування». Опорний конспект лекцій розрахований на самостійне опрацювання здобувачами теоретичного матеріалу з дисципліни. Його метою є доступне викладення матеріалу, задля полегшення засвоєння студентами основних тем курсу та отримання ними базових знань у сфері забезпечення фінансової безпеки з урахуванням стратегічних пріоритетів соціально-економічного розвитку держави.

Узагальнено теоретичний матеріал щодо сутності та складових фінансової безпеки в системі економічної безпеки держави. Охарактеризовано систему оцінки, моніторингу і регулювання рівня фінансової безпеки. Розглянуто фінансову безпеку підприємства, її суть і місце в системі економічної безпеки підприємства. Визначено індикатори оцінки фінансової безпеки банківської системи та банківської діяльності та небанківського фінансового ринку, загрози боргової складової національним економічним інтересам та механізм забезпечення боргової безпеки держави. Досліджено теоретико-методичні засади визначення сутності бюджетної безпеки як однієї з складових фінансової безпеки держави та індикаторів валютної безпеки, методику їх розрахунку. Визначено рівень впливу монетарної політики на рівень грошово-кредитної безпеки.

Мета вивчення навчальної дисципліни - набуття здобувачами вищої освіти теоретичних та практичних знань з питань забезпечення фінансової безпеки держави як складової економічної та національної безпеки, а також тих її функціональних елементів, які безпосередньо впливають на рівень розвитку економічної системи держави в умовах глобальних трансформацій.

Завдання вивчення навчальної дисципліни сфокусовано на вивчення теоретичних основ та практичну підготовку здобувачів з питань: визначення теоретичних та практичних засад фінансової безпеки; виявлення причинно-наслідкових зв'язків, джерел та механізму виникнення загроз фінансовій безпеці; відстеження та попередження існуючих та потенційних загроз фінансовій безпеці; набуття вмінь застосування методики та механізмів розрахунку основних індикаторів, що забезпечують моніторинг поточного стану фінансової безпеки; оволодіння методиками оцінки фінансової безпеки держави з визначенням інтегрального показника, що формується на основі відповідних критеріїв та індикаторів; визначення напрямів мінімізації загроз фінансовій безпеці з урахуванням стратегічних пріоритетів соціально-економічного розвитку держави.

ТЕМА 1. ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ ТА ЇЇ ГОЛОВНІ КОМПОНЕНТИ

Мета: розкрити сутність, принципи, методи та функції фінансової безпеки держави. визначити понятійний апарат та складові фінансової безпеки.

Основні поняття і терміни: безпека, економічна безпека; фінансова безпека, суб'єкти забезпечення фінансової безпеки держави; механізм забезпечення фінансової безпеки, об'єкти фінансової безпеки держави; принципи забезпечення фінансової безпеки, функції фінансової безпеки, складові фінансової безпеки.

Рекомендована література:

Базова: [1, 2, 5, 7, 8, 9]

Допоміжна: [2, 24, 32, 33, 43, 44, 45, 46, 47, 50, 52, 59]

Інформаційні ресурси: [1, 5, 7, 12, 13, 18, 22, 28]

План:

1. Фінансова безпека в системі економічної безпеки держави
2. Понятійний апарат фінансової безпеки держави
3. Складові фінансової безпеки держави та їх загальна характеристика

1.1. Фінансова безпека в системі економічної безпеки держави

Безпека (з грец. – «володіти ситуацією»), за Великим тлумачним словником сучасної української мови – це стан, коли будь-кому чи чому ніщо не загрожує. Поняття «безпека» почали застосовувати з 1190 р. У XVII–XVIII ст. майже у всіх країнах Європи утверджується ідея, що головна мета держави – досягнення всезагального благополуччя і безпеки людей. У цьому контексті безпека передбачала два взаємопов'язаних аспекти: стан, ситуацію спокою, відсутність реальної небезпеки; матеріально-економічні та політичні умови, а також відповідні соціальні інститути, здатні його зберегти. У 30-х рр. XX ст. сформувалося поняття національної безпеки. Як вважає один з перших його авторів (президент США Ф. Рузвельт), – це сукупність умов, що надійно забезпечують національний суверенітет, захист стратегічних інтересів і повноцінний розвиток суспільства, життя і здоров'я усіх його громадян. Термін «національна безпека» почали широко вживати після Другої світової війни.

Термін «безпека» є найбільш уживаним у сучасному світі й не тільки з погляду економіки.

Сьогодні **безпеку** в широкому розумінні трактують як стан захищеності особи, суспільства, держави від зовнішніх і внутрішніх небезпек та загроз, що ґрунтується на діяльності людей, суспільства, держави, світової спільноти народів по виявленню (вивченню), попередженню, ослабленню, усуненню (ліквідації) і віддзеркаленню небезпек і загроз, здатних погубити їх,

позбавити фундаментальних матеріальних і духовних цінностей, завдати неприйняттого (неприпустимого об'єктивно і суб'єктивно) збитку, закрити шлях для виживання і розвитку.

Безпека в сучасному світі має безліч видів, але найбільш визначне та особливе місце посідає економічна безпека.

Економічна безпека – найважливіша якісна характеристика економічної системи, яка визначає її здатність підтримувати нормальні умови функціонування; стійке забезпечення ресурсами та розвиток, а також послідовну реалізацію економічних

Компонентами економічної безпеки держави є: виробнича, демографічна, енергетична, зовнішньоекономічна, інвестиційно-інноваційна, макроекономічна, продовольча, соціальна, фінансова безпека.

Суттєвий вплив на формування економічної безпеки держави має фінансова безпека. Без її досягнення майже неможливо вирішити жодне із завдань, що стосуються держави.

Фінансову безпеку розглядають науковці з різних поглядів, зокрема:

- з позицій ресурсно-функціонального підходу – як захищеність фінансових інтересів суб'єктів господарювання на усіх рівнях фінансових відносин;
- з погляду статички – як такий стан фінансової, грошово-кредитної, валютної, банківської, бюджетної, податкової, інвестиційної, митно-тарифної і фондової систем;
- у контексті нормативно-правового регламентування – як створення таких умов функціонування фінансової системи, за яких, по-перше, фактично виключена можливість спрямовувати фінансові потоки в незакріплені законодавчими нормативними актами сфери їх використання і, по-друге, до мінімуму знижена можливість зловживання фінансовими ресурсами.

Для ефективного запровадження науково-теоретичних домінант у практичному досвіді вимагає не лише виокремлення критеріальних вимог щодо неї, а й визначенню головних принципів управління фінансовою безпекою.

Принципи управління фінансовою безпекою поділяються на загальні та спеціальні.

Спеціальні принципи управління фінансовою безпекою країни

- Забезпечення територіальної цілісності та державного суверенітету, національної єдності на основі суверенності прав держави та демократичного поступу суспільства на використання економічного та фінансового потенціалу
- Досягнення балансу між індивідуальними, корпоративними і державними інтересами
- Демократизація прийняття та ефективність виконання державних рішень у фінансовій сфері
- Захист прав власності і свободи економічного вибору
- Забезпечення макрофінансової стабільності, динамічного зростання економіки та відносної фінансової незалежності держави
- Забезпечення ефективності розподілу фінансових ресурсів і капіталу та державний контроль за їх використанням

Загальні принципи управління фінансовою безпекою країни

- Пріоритет прав і свобод людини та громадянина
- Верховенства права
- Пріоритет договірних (мирних) засобів у розв'язанні конфліктів
- Своєчасність і адекватність заходів захисту національних фінансових інтересів реальним і потенційним загрозам
- Чітке розмежування повноважень і взаємодія органів державної влади у забезпеченні національної, економічної та фінансової безпеки
- Використання в інтересах України міждержавних систем і механізмів міжнародної колективної безпеки

1.2. Понятійний апарат фінансової безпеки держави

Правильне вирішення проблеми забезпечення фінансово-економічної безпеки держави залежить від чіткого розуміння основного понятійного апарату, який використовується при її здійсненні, і насамперед – уточнення таких категорій, як «безпека», «небезпека», «загроза», «ризик», «невизначеність».

Забезпечення безпеки – організація та реалізація системи заходів різного характеру з метою попередження, нейтралізації або локалізації потенційних чи реальних загроз.

Система безпеки – сукупність законодавчих актів і створених на її основі органів, інститутів і механізмів взаємодії з метою забезпечення безпеки.

Таким чином, про безпеку необхідно і правомірно говорити тільки тоді, коли існує будь-яка небезпека. Саме небезпека в методологічному плані повинна стояти на першому місці, з її аналізу має починатися дослідження проблеми безпеки як негативної визначеності небезпеки. Небезпека в цьому

аспекті є вихідною категорією аналізу безпеки. Щойно виникає небезпека, починаються розмови про безпеку. Проблема ж останньої актуалізується. Коли ж небезпека як потенційний вплив активізується або підсилюється, то виникає загроза.

Загрози – це негативні зміни у зовнішньому політичному, економічному або природному середовищі всередині країни, які поділяються на внутрішні та зовнішні, реальні й потенційні, цілеспрямовано створені будь-яким суб'єктом, або ті, що виникли стихійно, безпосередні та опосередковані тощо.

Загрози національній безпеці - наявні та потенційно можливі явища і чинники, що створюють небезпеку життєво важливим національним інтересам України.

Загрози фінансовій безпеці небезпека нанесення фінансової шкоди, що проявляється у вигляді збитків, негативного впливу, перешкод в досягненні цілей.

Загрози фінансовій безпеці підприємства – це наявне чи потенційно можливе явище або чинник, яке створює небезпеку для реалізації фінансових інтересів підприємства.

Під **економічною загрозою** розуміють потенційну можливість завдання шкоди суб'єкту господарювання з боку окремих факторів, обумовлених характером економічної діяльності та зовнішнім середовищем.

Ризик – це імовірність настання події, яка може відбутися за певних обставин у майбутньому та призвести до позитивного, негативного або нульового результату. Множинність і різноспрямованість чинників ризику може призвести не тільки до серйозних втрат економічного характеру, але й до загрози безпеки всього об'єкта економічної системи.

Управління ризиками – це діяльність, спрямована на подолання невизначеності, яка виражається у відносинах суб'єктів господарської діяльності щодо оптимізації своїх інтересів до максимізації прибутку при об'єктивній неможливості врахувати і кількісно визначити комплекс діючих чинників, що породжують визначеність економічної системи.

Порогові/граничні значення індикаторів економічної безпеки – це кількісні величини, порушення яких викликає несприятливі тенденції та загрозливі процеси в економіці. Наближення індикаторів економічної безпеки до їх гранично допустимої величини свідчить про наростання загроз соціально- економічній стабільності суспільства, а перевищення граничних, або порогових значень – про вступ суспільства в зону нестабільності і соціальних конфліктів, фактично про реальну загрозу економічній безпеці.

1.3. Складові фінансової безпеки держави та їх загальна характеристика

Формування і практична реалізація дієвого механізму забезпечення фінансової безпеки передбачає, перш за все, з'ясування суті даного поняття, визначення факторів, що впливають на її стан, дослідження

взаємопов'язаності окремих складових цієї складної за внутрішньою будовою та ієрархічною декомпозицією структур. Фінансова безпека охоплює такі складові: валютну, бюджетну, банківську, боргову, грошово-кредитну безпеку та безпеку небанківських фінансових ринків.

Структурні компоненти фінансової безпеки:

- фінансова безпека людини/окремого громадянина та домогосподарства;
- фінансова безпека підприємства;
- фінансову безпеку регіону.

Питання для самоконтролю знань до теми 1.

1. Поняття безпеки як стану захищеності особи, суспільства, держави.
2. Економічна безпека держави: історичні аспекти та організаційно-правові основи становлення і розвитку в Україні.
3. Категоріальний апарат економічної безпеки та її базові елементи.
4. Економічна безпека як багаторівнева система: суть та складові.
5. Фінансова безпека: суть та місце в системі економічної безпеки держави.
6. Поняття фінансової безпеки з погляду ресурсно-функціонального підходу.
7. Поняття фінансової безпеки з погляду статички.
8. Поняття фінансової безпеки з погляду у контексті нормативно-правового регламентування.
9. Функції фінансової безпеки держави.
10. Принципи управління фінансовою безпекою.
11. Понятійний апарат фінансової безпеки держави.
12. Складові фінансової безпеки держави та їх загальна характеристика.
13. Структурні компоненти фінансової безпеки.
14. Загрози фінансовій безпеці людини: соціально-економічні наслідки для суспільства.

ТЕМА 2. СИСТЕМА ОЦІНКИ, МОНІТОРИНГУ І РЕГУЛЮВАННЯ РІВНЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ

Мета: розширити та закріпити знання здобувачів щодо нормативно-правового забезпечення фінансової безпеки держави, дати знання здобувачам про визначення рівня загроз та механізму забезпечення фінансової безпеки.

Основні поняття і терміни: Нормативно-правове забезпечення фінансової безпеки держави; концепція національної безпеки; стратегія національної безпеки; концепція національної безпеки у фінансовій сфері; механізм забезпечення фінансової безпеки, принципи забезпечення фінансової безпеки держави; методика оцінки рівня фінансової безпеки держави. індикатори фінансової безпеки держави; порогові значення індикаторів фінансової безпеки держави.

Рекомендована література:

Базова: [3, 5, 7, 8, 9]

Допоміжна: [4, 5, 7, 9, 31, 46, 49, 56, 58]

Інформаційні ресурси: [1, 5, 7, 12, 13]

План:

1. Правове регламентування економічної та фінансової безпеки в Україні
2. Механізм та система забезпечення фінансової безпеки.

2.1. Правове регламентування економічної та фінансової безпеки в Україні

У стратегічному плані рівні фінансової безпеки індивідуума, підприємства і держави неподільні, оскільки здійснення як індивідуальних відтворювальних процесів, так і процесу суспільного відтворення можливе лише за умови органічного об'єднання інтересів держави, суб'єктів господарювання та громадян.

Фінансова безпека безпосередньо пов'язана із захистом системи головних національних і фінансових інтересів країни. На кожному конкретно-історичному етапі її розвитку для забезпечення фінансової безпеки необхідне використання особливих методів і засобів, застосування специфічних механізмів та існування відповідної системи спеціальних органів держави.

Система управління фінансовою безпекою, як будь-яка система управління соціально-економічним процесом, започатковується відповідно до мети, стратегії (шляхів досягнення) та завдань і включає дві підсистеми: керуюча (суб'єкт управління) та керована (об'єкт управління). Кожна з цих підсистем виконує відповідні функції.

Управління фінансовою безпекою це свідомий цілеспрямований вплив суб'єкта управління на множину потреб, інтересів і цінностей особи, суспільства і держави, загроз і небезпек, внутрішніх і зовнішніх чинників, що впливають на стан фінансової безпеки, державні та недержавні інституції, які взаємодіють один з одним і здійснюють відповідну діяльність у межах законодавства України з метою підвищення її функціонування для розв'язання завдань щодо забезпечення фінансової безпеки.

У практичному плані усі заходи спрямовані на забезпечення фінансової безпеки, мають фокусуватися на конкретних об'єктах – правах, свободах, інтересах і пріоритетах людини та громадянина, суспільних цінностях, суверенітеті та територіальній цілісності держави.

Особливу увагу приділяють такій вимозі до системи фінансової безпеки, як законність її функціонування. Ця законність повинна ґрунтуватися на відповідній нормативно-правовій базі, що забезпечуватиме ефективне функціонування.

Правове регламентування становлення та розвитку економічної безпеки в Україні за хронологією нормативних документів.

Дата	Нормативний документ	Основні положення
28.06.1996	Конституція України	Запроваджено до нормативної лексики поняття «економічна безпека»; визначено, що забезпечення економічної безпеки (поряд із захистом суверенітету і територіальної цілісності України) є найважливішою функцією держави і справою всього українського народу.
16.01.1997	Концепція (основи державної політики) національної безпеки України	Зазначено, що самозбереження і прогресивний розвиток України як суверенної держави залежать від здійснення цілеспрямованої політики щодо захисту її національних інтересів. Визначено сутність поняття «національна безпека», основні об'єкти національної безпеки та принципи її забезпечення; окреслено сутність і пріоритетні національні інтереси України, визначено основні загрози національній безпеці України, в тому числі в економічній сфері; окреслено основні напрями державної політики національної безпеки України.
06.03.1998	Закон України «Про Раду національної безпеки і оборони України»	Визначено правові засади організації та діяльності Ради національної безпеки і оборони України, її склад, структуру, компетенцію і функції.
19.06.2003	Закон України «Про основи національної безпеки України»	Визначено основні засади державної політики, спрямованої на захист національних інтересів і гарантування в Україні безпеки особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз у всіх сферах життєдіяльності. Подано визначення термінів «національна безпека», «національні інтереси», «загрози національній безпеці»; визначено правову основу національної безпеки, об'єкти національної безпеки, суб'єкти, їх функції та принципи забезпечення національної безпеки; окреслено пріоритетні національні інтереси та загрози національним інтересам і національній безпеці України; визначено основні напрями державної політики з питань національної безпеки.
12.02.2007	Стратегія національної безпеки України	Зазначено, що подальший розвиток і захист найвагоміших здобутків України потребує чіткої визначеності держави у стратегічних пріоритетах і цілях, які мають відповідати викликам і загрозам XXI ст., її взаємодії з сучасними системами міжнародної і регіональної безпеки. Визначено принципи, пріоритетні цілі, завдання та механізми забезпечення життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз; конкретизовано засади політики держави у сфері національної безпеки.
02.03.2007	Методика розрахунку рівня економічної безпеки України	Визначено специфічний понятійний апарат з використанням невластивих класичній економічній науці термінів: «економічна безпека», «загрози економічній безпеці», «критерії економічної безпеки», «індикатори економічної безпеки», «оптимальні значення індикаторів», «порогові значення індикаторів», «граничні значення індикаторів», «макроекономічна безпека», «фінансова безпека», «бюджетна безпека», «валютна безпека», «грошово-кредитна безпека», «боргова безпека», «безпека страхового ринку», «безпека фондового ринку», «зовнішньоекономічна безпека», «інвестиційна безпека», «соціальна безпека» та ін. Окреслено підходи до визначення інтегрального індексу економічної безпеки.
21.06.2018	Закон України «Про національну безпеку»	Визначаються національні інтереси України та загрози національній безпеці, розмежовуються повноваження органів державної влади щодо управління сектором безпеки та оборони, створюється основа для інтеграції політики та процедур органів державної влади

	України»	
14.09.2020	Рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про Стратегію національної безпеки України»	Визначає основні напрями державної політики у сфері національної безпеки, зокрема: пріоритети національних інтересів України та забезпечення національної безпеки, цілі та основні напрями державної політики у сфері національної безпеки; поточні та прогнозовані загрози національній безпеці та національним інтересам України з урахуванням зовнішньополітичних та внутрішніх умов; основні напрями зовнішньополітичної діяльності держави для забезпечення її національних інтересів і безпеки; напрями та завдання реформування й розвитку сектору безпеки і оборони; ресурси, необхідні для її реалізації.

Фінансова безпека досягається шляхом проведення виваженої фінансової політики відповідно до прийнятих в установленому порядку доктрин, концепцій, стратегій і програм у політичній, економічній, соціальній, інформаційній і власне фінансовій сферах.

2.2. *Механізм та система забезпечення фінансової безпеки.*

Загрози фінансовим інтересам являють собою форму вираження їх протиріч з фінансовим середовищем функціонування підприємства, що відображає реальну або потенційну можливість виявлення деструктивної дії різних факторів і умов на їх реалізацію в процесі фінансового розвитку і яка призводить до прямого чи опосередкованого збитку.

Слід звернути увагу на необхідність розмежування понять «фінансова безпека держави» що характеризує динамічний розвиток фінансової системи та «забезпечення фінансової безпеки держави» як сукупності організаційно-правових відносин. Забезпечення фінансової безпеки держави базується на певному механізмі.

Механізм забезпечення фінансової безпеки держави – це система нормативно-правового, організаційно-інституційного забезпечення, методів та важелів впливу суб'єктів фінансової безпеки держави на її об'єкти з метою своєчасної ідентифікації, нейтралізації, захисту загроз національним інтересам у фінансовій сфері.

Механізм забезпечення фінансової безпеки має реалізуватися на основі розробки відповідної наукової теорії, концепції, стратегії і тактики, проведення адекватної фінансової політики, визначення об'єктів, наявності необхідних інститутів забезпечення безпеки (суб'єктів), визначення та конкретизації інтересів, систематизації загроз, застосування засобів, способів і методів забезпечення безпеки.

Функціонування механізму забезпечення фінансової безпеки держави базується на розробленій доктрині, концепції, стратегії та політики національної безпеки у фінансовій сфері та зумовлює визначення об'єктів фінансової безпеки, створення необхідних інститутів, конкретизації національних фінансових інтересів, системазації відповідних загроз.

Доктрина фінансової безпеки є сукупністю офіційних поглядів на цілі, завдання, принципи та основні напрями забезпечення фінансової безпеки країни.

Справжня доктрина служить основою для:

- формування державної політики в сфері забезпечення фінансової безпеки України;
- підготовки пропозицій щодо вдосконалення правового, методичного науково-технічного та організаційного забезпечення фінансової безпеки України;
- розробки цільових програм забезпечення фінансової безпеки України. Справжня доктрина розвиває Концепцію національної безпеки України стосовно фінансової сфери.

Концепція фінансової безпеки має містити пріоритетні цілі і завдання забезпечення безпеки, шляхи та методи їх досягнення, які б адекватно відображали роль фінансів у соціально-економічному розвитку держави. Її зміст покликаний координувати загальнодержавні дії у сфері забезпечення безпеки на рівні окремих громадян, господарюючих суб'єктів, галузей, секторів економіки, а також на регіональному, національному та міжнародному рівнях.

Стратегія фінансової безпеки має бути орієнтована на розробку і послідовне здійснення заходів щодо закріплення і розвитку позитивних процесів і подолання негативних тенденцій у сфері фінансових відносин. При цьому мають бути визначені найближчі і перспективні цілі даної стратегії та механізми їх реалізації.

Фінансова безпека забезпечується шляхом проведення виваженої *фінансової політики* відповідно до прийнятих в установленому порядку доктрин, концепцій, стратегій і програм у політичній, економічній, соціальній, інформаційній і, власне, фінансовій сферах.

Зважаючи на те, що фінансова безпека не є статичною (на систему безпеки впливає конкретна ситуація, що складається на певному етапі соціально-економічного і політичного розвитку суспільства), то механізм забезпечення фінансової безпеки включає такі елементи:

- об'єктивний і усесторонній моніторинг економіки і фінансової сфери з метою виявлення і прогнозування внутрішніх і зовнішніх загроз інтересам об'єктів фінансової безпеки;

- вироблення порогових, гранично допустимих значень фінансових та соціально-економічних показників /індикаторів/, перевищення яких може провокувати фінансову нестабільність і фінансову кризу;

- діяльність держави щодо виявлення і попередження внутрішніх і зовнішніх загроз фінансовій безпеці.

Ступінь впливу загроз визначається на підставі розрахунку і моніторингу системи індикаторів та порівняння їх із пороговими значеннями. *Індикатор* (від лат. *indico* — вказую, визначаю) — елемент, що відображає процес або стан об'єкта спостережень, його якісні та кількісні характеристики.

Наведена методика передбачає визначення таких значень індикаторів фінансової безпеки держави:

- Хкрит – критичний рівень (0,2, або 20 % оптимального значення);
- Хнебезп – небезпечний рівень (0,4, або 40 % оптимального значення);
- Хнездв – незадовільний рівень (0,6, або 60 % оптимального значення);
- Хздв – величина індикатора, яка характеризується як задовільний рівень (0,8, або 80 % оптимального значення);
- Хопт – оптимальний рівень (1, тобто дорівнює оптимальному значенню).

Найменування індикатора (вагові коефіцієнти)	Характеристичні значення індикатора									
	$X_{крит}^L$	$X_{небезп}^L$	$X_{нездв}^L$	$X_{здв}^L$	$X_{опт}^L$	$X_{опт}^R$	$X_{здв}^R$	$X_{нездв}^R$	$X_{небезп}^R$	$X_{крит}^R$
Банківська безпека (ваговий коефіцієнт 0,1723):										
1. Частка простроченої заборгованості за кредитами в загальному обсязі кредитів, наданих банками резидентам України, % (0,1510)	-	-	-	-	-	2	3	4	5	7
2. Співвідношення банківських кредитів та депозитів в іноземній валюті, % (0,1425)	50	70	80	85	90	110	130	140	160	180
3. Частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків, % (0,1371)	10	12	15	18	20	25	30	35	40	60
4. Співвідношення довогострокових (понад 1 рік) кредитів до депозитів, разів (0,1487)	-	-	-	-	-	1	1,2	1,8	2,2	3
5. Рентабельність активів, % (0,1496)	-1	0	0	0,5	1	1,5	2	2,5	3	3,5
6. Співвідношення ліквідних активів до короткострокових зобов'язань, % (0,1359)	50	65	80	85	100	100	150	180	200	300
7. Частка активів 5 найбільших банків у сукупних активах банківської системи, % (0,1351)	-	-	-	-	-	30	35	40	50	60

Безпека небанківського фінансового ринку (ваговий коефіцієнт 0,1068):										
1. Рівень проникнення страхування (страхові премії до ВВП), % (0,3496)	1	2	4	6	8	-	-	-	-	-
2. Рівень капіталізації лістингових компаній, % ВВП (0,3295)	15	30	40	50	70	90	105	120	140	150
3. Рівень волатильності індексу ПФТС, кількість критичних відхилень (-10%) (0,1278)	-	-	-	-	-	0	1	2	3	4
4. Частка надходжень страхових премій 3 найбільших страхових компаній у загальному обсязі надходжень страхових премій (крім страхування життя), % (0,1931)	-	-	-	-	-	10	12	15	20	30

Найменування індикатора (вагові коефіцієнти)	Характеристичні значення індикатора									
	$X_{крит}^L$	$X_{небезп}^L$	$X_{нездв}^L$	$X_{здв}^L$	$X_{опт}^L$	$X_{опт}^R$	$X_{здв}^R$	$X_{нездв}^R$	$X_{небезп}^R$	$X_{крит}^R$
Боргова безпека (ваговий коефіцієнт 0,1746):										
1. Відношення обсягу державного та гарантованого державою боргу до ВВП, % (0,2195)	-	-	-	-	-	20	30	40	50	60
2. Відношення обсягу валового зовнішнього боргу до ВВП, % (0,2214)	-	-	-	-	-	40	45	55	60	70
3. Середньозважена дохідність облігацій внутрішньої державної позики на первинному ринку, % (0,1830)	-	-	-	-	-	4	5	7	9	11
4. Індекс EMBI (Emerging Market Bond Index) Україна (0,1778)	-	-	-	-	-	200	300	500	700	1000
5. Відношення обсягу офіційних міжнародних резервів до обсягу валового зовнішнього боргу, % (0,1983)	20	36	41	45	50	-	-	-	-	-

Бюджетна безпека (ваговий коефіцієнт 0,2023):										
1. Відношення дефіциту/профіциту державного бюджету до ВВП, % (0,2671)	-6	-5	-4	-3	-2	3	5	6	8	10
2. Дефіцит/профіцит бюджетних та позабюджетних фондів сектору загальнодержавного управління, % ВВП (0,2482)	-3	-2	-1	-1	0	0	1	2	3	5
3. Рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет, % (0,2203)	18	19	20	23	25	28	30	33	35	37
4. Відношення обсягу сукупних платежів з обслуговуванням та погашенням державного боргу до доходів державного бюджету, % (0,2644)	-	-	-	-	-	6	7	10	13	16

Найменування індикатора (вагові коефіцієнти)	Характеристичні значення індикатора									
	$X_{крит}^L$	$X_{небезп}^L$	$X_{нездв}^L$	$X_{здв}^L$	$X_{опт}^L$	$X_{опт}^R$	$X_{здв}^R$	$X_{нездв}^R$	$X_{небезп}^R$	$X_{крит}^R$
Валютна безпека (ваговий коефіцієнт 0,1686):										
1. Індекс зміни офіційного курсу національної грошової одиниці до долара США, середній за період (0,1775)	90	94	95	96	97	104	106	108	112	130
2. Різниця між форвардним і офіційним курсом гривні, грн (0,1505)	-1,2	-0,8	-0,5	-0,3	0	0,3	0,5	0,8	1,2	2,5
3. Валові міжнародні резерви України, місяців імпорту (0,1801)	1,5	2	2,5	3	5	-	-	-	-	-
4. Частка кредитів в іноземній валюті в загальному обсязі наданих кредитів, % (0,1496)	-	-	-	-	-	20	30	37	45	50
5. Сальдо купівлі-продажу населенням іноземної валюти, млрд дол. США (0,1657)	-8	-4	-3	-2	0	0	5	7	8	10
6. Рівень доларизації грошової маси, % (0,1767)	-	-	-	-	-	15	20	24	27	30

Найменування індикатора (вагові коефіцієнти)	Характеристичні значення індикатора									
	$X_{крит}^L$	$X_{небезп}^L$	$X_{нездв}^L$	$X_{здв}^L$	$X_{опт}^L$	$X_{опт}^R$	$X_{здв}^R$	$X_{нездв}^R$	$X_{небезп}^R$	$X_{крит}^R$
Грошово-кредитна безпека (ваговий коефіцієнт 0,1753):										
1. Питома вага готівки поза банками в загальному обсязі грошової маси (M0/M3), % (0,1615)	-	-	-	-	-	20	22	25	30	35
2. Різниця між процентними ставками, наданими депозитними корпораціями у звітному періоді, та процентними ставками за депозитами, залученими депозитними установами (крім НБУ), п. п. (0,1697)	-1	0	1	2	3	4	5	6	9	11
3. Рівень середньозваженої процентної ставки за кредитами, наданими депозитними корпораціями (крім НБУ) в національній валюті, відносно індексу споживчих цін, п. п. (0,1725)	-7	-3	-1	1	3	5	7	9	11	15
4. Частка споживчих кредитів, наданих домогосподарствам, у загальній структурі кредитів, наданих резидентам, % (0,1523)	1	2	3	4	5	9	12	15	18	21
5. Питома вага довгострокових кредитів у загальному обсязі наданих кредитів (скорегований на курсову різницю), % (0,1697)	25	30	40	50	60	-	-	-	-	-
6. Загальний обсяг вивезених фінансових ресурсів за межі країни, млрд дол. США (0,1743)	-	-	-	-	-	1	2	5	10	15

Індикатори фінансової безпеки можуть набувати ознак за 3 основними видами:

- індикатори-стимулятори (тип С), зростання яких однозначно призводить до підвищення рівня фінансової безпеки;
- індикатори-дестимулятори (тип В), зростання яких однозначно призводить до зниження рівня фінансової безпеки;
- індикатори змішаної дії (тип А), які, зростаючи до певного оптимального рівня, ведуть себе як стимулятори, але подальше їх збільшення впливає негативно на рівень фінансової безпеки, що відповідає поведінці дестимулятора.

Процедура нормування масиву даних у статистичній обробці даних є поширеною і застосовується в інтегральному оцінюванні для приведення різноманітних показників до єдиного числового виміру та однакових одиниць вимірювання. Зазвичай нормований показник набуває значення від 0 до 1.

При нормуванні індикатора-стимулятора (тип С) найгіршим є найменше його нормоване значення, що прямує до 0, а найкращим – найбільше нормоване значення, рівне 1. Нормування індикатора-стимулятора пропонується здійснювати за формулами:

$$y_{ij} = \begin{cases} 0,2 \exp^{-n_i} \frac{x_{ij} - x_{\text{крит}}^L}{x_{\text{крит}}^L}, \text{ якщо } x_{ij} < 0 \text{ або } x_{ij} < x_{\text{крит}}^L \\ 0,2 \frac{x_{ij}}{x_{\text{крит}}^L}, \text{ якщо } 0 < x_{ij} < x_{\text{крит}}^L \\ 0,2 + 0,2 \frac{x_{ij} - x_{\text{крит}}^L}{x_{\text{небезп}}^L - x_{\text{крит}}^L}, \text{ якщо } x_{\text{крит}}^L \leq x_{ij} < x_{\text{небезп}}^L \\ 0,4 + 0,2 \frac{x_{ij} - x_{\text{небезп}}^L}{x_{\text{нездв}}^L - x_{\text{небезп}}^L}, \text{ якщо } x_{\text{небезп}}^L \leq x_{ij} < x_{\text{нездв}}^L \\ 0,6 + 0,2 \frac{x_{ij} - x_{\text{нездв}}^L}{x_{\text{здв}}^L - x_{\text{нездв}}^L}, \text{ якщо } x_{\text{нездв}}^L \leq x_{ij} < x_{\text{здв}}^L \\ 0,8 + 0,2 \frac{x_{ij} - x_{\text{здв}}^L}{x_{\text{опт}}^L - x_{\text{здв}}^L}, \text{ якщо } x_{\text{здв}}^L \leq x_{ij} < x_{\text{опт}}^L \\ 1, \text{ якщо } x_{\text{опт}}^L \leq x_{ij} \end{cases} \quad (2.1)$$

де x_{ij} – значення i -го індикатора в j -й період;

y_{ij} – нормоване значення індикатора x_{ij} .

n_i – константа згладжування, яка для кожного індикатора визначається окремо експертним шляхом (за замовчуванням буде братися $n_i = 1$, оскільки експертна підтримка відсутня);

$x_{\text{крит}}^L$, $x_{\text{небезп}}^L$, $x_{\text{нездв}}^L$, $x_{\text{здв}}^L$, $x_{\text{опт}}^L$ – характеристичні значення індикаторів, на основі порівняння з якими відбувається нормування, що відображають відповідно критичний (від 0 до 20% максимального значення), небезпечний (від 20 до 40% максимального значення), незадовільний (від 40 до 60% максимального значення), задовільний (від 60 до 80% максимального значення) та оптимальний (від 80 до 100% максимального значення) рівні безпеки;

L – ліва частина характеристичних значень індикаторів, за якими нормуються значення індикаторів-стимуляторів.

Нормування індикатора-дестимулятора (тип В) пропонується реалізовувати за формулами:

$$y_{ij} = \begin{cases} 0,2 \frac{x_{\text{крит}}^R}{x_{ij}}, \text{ якщо } x_{ij} \geq x_{\text{крит}}^R \\ 0,2 + 0,2 \frac{x_{\text{крит}}^R - x_{ij}}{x_{\text{крит}}^R - x_{\text{небезп}}^R}, \text{ якщо } x_{\text{небезп}}^R \leq x_{ij} < x_{\text{крит}}^R \\ 0,4 + 0,2 \frac{x_{\text{небезп}}^R - x_{ij}}{x_{\text{небезп}}^R - x_{\text{нездв}}^R}, \text{ якщо } x_{\text{нездв}}^R \leq x_{ij} < x_{\text{небезп}}^R, \\ 0,6 + 0,2 \frac{x_{\text{нездв}}^R - x_{ij}}{x_{\text{нездв}}^R - x_{\text{здв}}^R}, \text{ якщо } x_{\text{здв}}^R \leq x_{ij} < x_{\text{нездв}}^R \\ 0,8 + 0,2 \frac{x_{\text{здв}}^R - x_{ij}}{x_{\text{здв}}^R - x_{\text{опт}}^R}, \text{ якщо } x_{\text{опт}}^R \leq x_{ij} < x_{\text{здв}}^R \\ 1, \text{ якщо } x_{ij} < x_{\text{опт}}^R \end{cases}, \quad (2.2)$$

де R – права частина характеристичних значень індикаторів, за якими нормуються значення індикаторів-дестимуляторів.

У випадку, якщо числове значення індикатора типу А потрапляє у інтервал між лівим і правим оптимальними характеристичними значеннями, рекомендують йому присвоювати нормоване значення 1:

$$y_{ij} = 1, \text{ якщо } x_{\text{опт}}^L < x_{ij} < x_{\text{опт}}^R. \quad (2.3)$$

Створення дієвої системи фінансової безпеки передбачає чітке визначення джерел потенційної загрози у тій чи іншій сфері, а також наявних і необхідних ресурсів для їх нейтралізації.

На фінансову безпеку впливає дія численних *внутрішніх і зовнішніх викликів і загроз*. Тому забезпечення дієвої системи фінансової безпеки передбачає з'ясування і систематизацію явищ і подій, настання або здійснення яких прямо чи опосередковано може становити загрозу тому чи іншому суб'єкту фінансової безпеки або елементу фінансово-кредитної сфери. Узагальнюючи різні позиції з приводу загроз фінансовій безпеці держави, а також аналізуючи норми вітчизняного законодавства у даній сфері, джерела потенційних і реально існуючих загроз можна поділити на внутрішні і зовнішні.

При цьому загрози фінансовій безпеці слід розглядати як наявні та потенційно можливі явища і чинники, що створюють небезпеку життєво важливим національним інтересам України у фінансовій та економічній сферах.

Основними внутрішніми загрозами фінансовій безпеці держави можуть виступати:

- неефективне регулювання і низький рівень правової культури у фінансовій сфері;
- зниження інвестиційної та інноваційної активності;
- недостатній рівень золотовалютних резервів;

- неефективність податкової системи та масове ухилення від сплати податків; -
- низький рівень бюджетної дисципліни і перманентний бюджетний дефіцит;
- високий рівень боргової залежності держави, критичний стан ринку державних цінних паперів;
- тінізація і криміналізація економіки, нелегальний відтік капіталів за кордон;
- нереальність (штучність) курсу національної валюти;
- високий рівень корупції у фінансово-кредитній сфері;
- стагнація фондового ринку;
- низький рівень капіталізації банківської сфери;
- низький рівень доходів населення.

Зовнішні виклики фінансовій безпеці можуть бути пов'язані з:

- невизначеністю держави у сучасному геополітичному просторі, непричетністю до інтеграційних процесів;
- обмеженістю доступу до зарубіжних фінансових ринків, безконтрольністю щодо накопичення зовнішньої заборгованості.

До активних факторів, що можуть формувати загрози фінансовій безпеці держави також належать динаміка сальдо торгового і платіжного балансу та значна залежність України від експортно-імпоротної діяльності; втручання міжнародних фінансових організацій у внутрішні справи держави; вплив світових фінансових криз на фінансову систему України.

Сучасна динаміка суспільних процесів в Україні й світі зумовлює необхідність формування адекватної, ефективної та економічно виправданої системи захисту національних інтересів та забезпечення національної (в тому числі економічної і фінансової) безпеки.

Питання для самоконтролю знань до теми 2.

1. Система управління фінансовою безпекою.
2. Правове регламентування становлення та розвитку економічної безпеки.
3. Забезпечення фінансової безпеки держави як сукупності організаційно-правових відносин.
4. Механізм забезпечення фінансової безпеки.
5. Система забезпечення фінансової безпеки держави.
6. Критерії та індикатори оцінки фінансової безпеки людини.
7. Система індикаторів безпеки економічного простору.
8. Національні інтереси, стратегічні пріоритети і фінансова безпека України у контексті розвитку світової цивілізації.
9. Доктрина фінансової безпеки як сукупність офіційних поглядів щодо забезпечення фінансової безпеки країни.
10. Пріоритетні цілі і завдання забезпечення безпеки згідно Концепції фінансової безпеки.
11. Стратегія фінансової безпеки.

12. Роль фінансової політики в забезпеченні фінансової безпеки.
13. Значення Методичних рекомендацій щодо оцінки рівня економічної безпеки України (2003) в формуванні методологічного підґрунтя визначення рівня фінансової безпеки.
14. Значення Методики розрахунку рівня економічної безпеки України (2007) в формуванні методологічного підґрунтя визначення рівня фінансової безпеки.
15. Індикатори рівня фінансової безпеки України визначені Методичними рекомендаціями розрахунку рівня економічної безпеки України від 29 жовтня 2013 року.
16. Ключові положення моніторингу системи індикаторів та порівняння їх із пороговими значеннями.
17. Характеристичні значення індикаторів.
18. Суть банківської безпеки.
19. Основні аспекти безпеки небанківського фінансового ринку.
20. Боргова безпека держави. Поняття і суть.
21. Бюджетна безпека та її вплив на фінансову безпеку держави.
22. Суть і значення валютної безпеки в забезпеченні фінансової безпеки держави.

ТЕМА 3. ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА ПІДПРИЄМСТВА

Мета: розкрити сутність фінансової безпеки підприємства, визначити критерії та методи оцінювання фінансової безпеки підприємства.

Основні поняття і терміни: Економічна безпека підприємства, фінансова безпека підприємства, фінансовий ризик, загрози фінансовій безпеці суб'єктів підприємництва, критерії та індикатори оцінки рівня фінансової безпеки підприємства, фінансові інтереси підприємства, методи оцінки рівня фінансової безпеки підприємства, фінансова нестабільність, банкрутство, механізм, методи та важелі забезпечення фінансової безпеки підприємства, стратегічне управління фінансовою безпекою підприємства.

Рекомендована література:

Базова: [1, 6, 10]

Допоміжна: [10, 17, 18, 22, 23, 32, 48, 51, 53, 57, 58, 60]

Інформаційні ресурси: [1, 2, 3, 7, 8, 12, 13]

План:

1. Фінансова безпека підприємства: суть і місце в системі економічної безпеки підприємств.
2. Фінансова нестабільність суб'єктів підприємництва.
3. Критерії та методи оцінювання фінансової безпеки підприємства
4. Управління фінансовою безпекою підприємства.

3.1. Фінансова безпека підприємства: суть і місце в системі економічної безпеки підприємства

На сучасному етапі економічного розвитку, в умовах криз та складних трансформаційних процесів суттєво ускладнюються умови господарювання підприємств. *Економічна безпека підприємства* залежить від рівня конкурентоспроможності, фінансової стійкості та платоспроможності, ефективності функціонування та використання ресурсів більшості окремо взятих суб'єктів підприємницької діяльності. *Економічну безпеку підприємства* слід розглядати як такий стан системи регулювання, а також рівень розвитку підприємництва в державі (регіоні), за якого дотримуються гарантії захищеності життєво важливих інтересів окремо взятих суб'єктів підприємницької діяльності та підприємництва загалом від внутрішніх і зовнішніх загроз. Причому, *рівень економічної безпеки підприємства* не є статичним показником, а включає такі три компоненти:

- наявний рівень економічної незалежності підприємств;
- рівень економічної ефективності функціонування підприємств;
- здатність до подальшого розвитку.

У змістовому плані *складовими економічної безпеки підприємства* є технологічна, правова, інформаційна, *фінансова*, силова, інтелектуальна, кадрова, екологічна та ринкова безпеки.

Фінансова безпека підприємства - це фінансовий стан, який характеризується збалансованістю і якістю сукупності фінансових інструментів, технологій і послуг, котрі використовуються підприємством, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх загроз, здатністю фінансової системи підприємства забезпечувати реалізацію власних фінансових інтересів, забезпечувати ефективний і сталий розвиток цієї фінансової системи.

Об'єктом фінансової безпеки підприємства є фінансова діяльність підприємства, безпеку якої необхідно забезпечити. Фінансова діяльність – це процес, на який спрямовують функціонування підсистеми забезпечення фінансової безпеки.

Суб'єкти фінансової безпеки – це керівництво підприємства та його персонал.

Класифікація видів фінансової безпеки підприємства

Ознаки класифікації	Види фінансової безпеки	Характеристики фінансової безпеки
<i>Рівень фінансової діяльності</i>	Фінансова безпека підприємства загалом	Інтегрує всі методи захисту фінансових інтересів від загроз по підприємству загалом
	Фінансова безпека окремих структурних підрозділів підприємства	Самостійний об'єкт управління в системі організаційно-господарської структури підприємства
	Фінансова безпека окремих господарських операцій підприємства	Цей вид фінансової безпеки розглядають як первинний об'єкт самостійного управління

Ознака класифікації	Види фінансової безпеки	Характеристики фінансової безпеки
<i>Функціональний вид фінансової діяльності</i>	Фінансова безпека інвестиційної діяльності підприємства	Система методів захисту інтересів підприємства від загроз у сфері реального та фінансового інвестування
	Фінансова безпека кредитної діяльності підприємства	Характеризує систему методів захисту інтересів підприємства від загроз із боку покупців, яким надано товарний або споживчий кредит
	Фінансова безпека емісійної діяльності підприємства	Механізм захисту від загроз втрати контрольного пакета акцій, зниження ринкової вартості акцій додаткових емісій, можливість недостатньої реалізації їх на первинному фондовому ринку
	Фінансова безпека інноваційної діяльності	Забезпечення захисту інтересів підприємства від загроз у процесі використання нових

	підприємства	фінансових інструментів, упровадження прогресивних фінансових технологій та ін.
	Фінансова безпека інших видів фінансової діяльності підприємства	Формують для захисту фінансової інформації, захисту активів від зловживань, за-хисту фінансових менеджерів та ін.

Ознака класифікації	Види фінансової безпеки	Характеристики фінансової безпеки
<i>Характер вияву загроз фінансовим інтересам</i>	Фінансова безпека підприємства, орієнтована на нейтралізацію реальних загроз	Призначено для боротьби з реальними загрозами фінансовим інтересам та характеризується терміновістю заходів реагування
	Фінансова безпека підприємства, орієнтована на запобігання потенційним загрозам	Захист фінансових інтересів підприємства від ідентифікованих можливих загроз у майбутньому періоді

Ознака класифікації	Види фінансової безпеки	Характеристики фінансової безпеки
<i>Джерело загроз фінансовим інтересам</i>	Фінансова безпека, орієнтована на захист фінансових інтересів підприємства від зовнішніх загроз	Система захисту фінансових інтересів підприємства від несприятливих макроекономічних факторів, деструктивної поведінки партнерів або конкурентів
	Фінансова безпека, орієнтована на захист фінансових інтересів підприємства від внутрішніх загроз	Система захисту фінансових інтересів підприємства від загроз, які генеруються факторами внутрішнього фінансового середовища його функціонування

Ознака класифікації	Види фінансової безпеки	Характеристики фінансової безпеки
<i>Характер використовуваних механізмів захисту фінансових інтересів</i>	Фінансова безпека підприємства, забезпечена внутрішніми механізмами захисту фінансових інтересів	Механізм захисту від загроз, що формується в межах самого підприємства (лімітування обсягів ризикованих фінансових операцій, формування цільових страхових фондів)
	Фінансова безпека підприємства, забезпечена зовнішніми механізмами захисту фінансових інтересів	Механізм захисту фінансових інтересів містить зовнішнє страхування фінансових ризиків, зовнішню фінансову санацію

Ознака класифікації	Види фінансової безпеки	Характеристики фінансової безпеки
<i>Спрямованість</i>	Фінансова безпека, що обмежує	Комплекс заходів щодо

<i>використовуваних механізмів захисту фінансових інтересів</i>	деструктивний вплив окремих факторів на фінансові інтереси	запобігання окремих видів загроз або зниження ймовірності їхнього настання
	Фінансова безпека, що забезпечує компенсацію збитку, що був завданий реалізованими погрозами фінансовим інтересам підприємства	Комплекс заходів щодо мінімізації або компенсації фінансового збитку у процесі реалізації ідентифікованих загроз

Ознака класифікації	Види фінансової безпеки	Характеристики фінансової безпеки
<i>Часовий період</i>	Фінансова безпека, що забезпечує захист фінансових інтересів підприємства в поточному періоді	Захист фінансових інтересів підприємства від загроз короткострокової дії за окремими фінансовими операціями
	Фінансова безпека, що забезпечує захист фінансових інтересів підприємства у стратегічному періоді	Комплекс заходів захисту стратегічних інтересів підприємства від загроз

Ознака класифікації	Види фінансової безпеки	Характеристики фінансової безпеки
<i>Рівень захищеності фінансових інтересів</i>	Висока фінансова безпека підприємства	Характеризує консервативну політику її формування
	Нормальна фінансова безпека підприємства	Відображає результати помірної політики її формування
	Низька (недостатня) фінансова безпека підприємства	Характеризує агресивну політику її формування

Ознака класифікації	Види фінансової безпеки	Характеристики фінансової безпеки
<i>Стійкість параметрів, що забезпечують захист фінансових інтересів</i>	Стійка фінансова безпека підприємства	Характеризує низький рівень коливання значень основних її параметрів
	Нестійка фінансова безпека підприємства	Характеризує високий рівень коливання значень основних її параметрів

Ознака класифікації	Види фінансової безпеки	Характеристики фінансової безпеки
<i>Легітимність методів захисту фінансових інтересів</i>	Фінансова безпека підприємства, що забезпечують легітимними методами	Характеризує систему методів захисту фінансових інтересів підприємства, які повністю відповідають чинним правовим нормам
	Фінансова безпека підприємства, що забезпечують нелегітимними методами	Характеризує систему методів захисту фінансових інтересів підприємства, що суперечать чинним правовим нормам

Предметом фінансової безпеки підприємства є діяльність суб'єктів фінансової безпеки, реалізація принципів, функцій, стратегічної програми або конкретних заходів щодо забезпечення фінансової безпеки, спрямованої на об'єкти фінансової безпеки.

На підприємстві організація фінансової безпеки підприємства ґрунтується на ряді принципів, які в подальшому надають можливість сформулювати відповідний механізм, який діє для запобігання загрозам макро-, мезо- та мікросередовища. Ці принципи чітко визначають фундаментальні підходи до ефективного функціонування системи фінансової безпеки на підприємстві.

Базові принципи організації фінансової безпеки діяльності підприємств

- первинність господарського законодавства під час забезпечення фінансової безпеки підприємства (законні методи та інструменти);
- моніторинг реальних і потенційних загроз фінансовій безпеці підприємства та програма заходів щодо відвертання загроз;
- визначення та обґрунтування системи індикативних показників, які вказують на загрози діяльності та розвитку підприємства;
- чітке визначення об'єктів і класифікації загроз, які частково чи суттєво впливають на їхню надійність та фінансову стійкість підприємств;
- оперативна зміна організаційної системи управління підприємством;
- урахування ситуаційності виникнення загроз і створення власного банку можливих загроз в аспекті їхніх об'єктів та банку можливих варіантів заходів із їхнього усунення;
- забезпечення міждисциплінарного підходу до виявлення та усунення загроз, який містить аспекти правового, фінансово-економічного, інформаційного, соціально-психологічного характеру;
- дотримання політики стратегічної послідовності у процесі впровадження інвестиційно-інноваційних програм;
- постійне інформування й навчання фахівців фінансово-економічних підрозділів підприємства;
- формування дієвого механізму фінансової захищеності компанії, який ґрунтується на засадах системності, комплексності, об'єктивності, послідовності, динамічності, оптимальності, конструктивності.

3.2. Фінансова нестабільність суб'єктів підприємництва.

Недостатня увага до проблем забезпечення безпеки діяльності може навіть при високій прибутковості бізнесу призвести до того, що підприємство стане вкрай уразливим до різного виду ризиків, а в майбутньому може спричинити його банкрутство. З іншого боку, зростання бізнесу викликає значну залежність від зовнішніх джерел фінансування, що може призвести до поступової втрати самостійності при прийнятті управлінських рішень та негативно відобразитись на його *фінансовій стабільності*.

Кризові ситуації в діяльності підприємства - це типове явище для ринкової економіки. Кризові явища є наслідком як зовнішніх, так і внутрішніх факторів, що впливають на організацію. *Ключовою проблемою для кожного підприємства як у короткостроковій, так і в середньо- та довгостроковій перспективах є досягнення певного стійкого стану, який би забезпечував розвиток суб'єкта, а також збалансованість між основними складовими його діяльності (вхідні та вихідні грошові потоки, обсяги дебіторської і кредиторської заборгованості).*

Критерієм стійкого фінансового стану є фінансова рівновага, що визначається збалансованістю фінансових активів та позичкового капіталу.

Стійким вважається стан суб'єкта підприємництва, коли всі нефінансові активи є власними, а фінансові - позиковими.

Фінансова стійкість підприємства - це такий стан процесу формування і використання ресурсів господарського суб'єкта, який забезпечує його розвиток на основі зростання вартості капіталу при збереженні відповідного рівня платоспроможності і кредитоспроможності. Абсолютна фінансова стійкість неможлива, оскільки залежить від впливу великої кількості факторів, дія їх не є статичною, тобто вони постійно модифікуються і змінюються.

Фінансова криза підприємства є однією з найбільш серйозних форм порушення його фінансової рівноваги, що відображає протиріччя, які циклічно виникають протягом його життєвого циклу, під впливом різноманітних факторів, між фактичним станом його фінансового потенціалу і необхідним обсягом фінансових ресурсів, що несе найбільш небезпечну потенційну загрозу його функціонуванню».

Виникнення криз обумовлене ризиковою природою діяльності суб'єктів підприємництва. У процесі своєї діяльності суб'єкт підприємництва стикається із *внутрішніми та зовнішніми ризиками*. *Внутрішні ризики* пов'язані безпосередньо з власними прорахунками і недоліками, а також форс-мажорними обставинами. *Зовнішні ризики* – ризики зміни зовнішнього середовища, починаючи від економічної ситуації в країні, закінчуючи проблемами з контрагентами й органами державної влади.

Ризики у своїй сукупності утворюють кризове середовище суб'єктів підприємництва двох рівнів. Кризове середовище першого рівня являє собою всю сукупність ризиків, з якими суб'єкт підприємництва стикається в процесі своєї діяльності. Кризове середовище другого рівня являє собою сукупність критичних ризиків даного суб'єкта. Втрата контролю над станом кризового середовища може спричинити банкрутство підприємства.

3.3. Критерії та методи оцінювання фінансової безпеки підприємства

Складові елементи фінансової безпеки підприємства тісно пов'язано між собою та значною мірою залежать від факторів зовнішнього та внутрішнього середовища. Кожна зі складових має забезпечувати високий рівень фінансової безпеки підприємства та ефективно протидіяти загрозам усіх видів.

Функціональна структура фінансової безпеки підприємства – це сукупність елементів, її складових, які в комплексі забезпечують нормальне продуктивне функціонування підприємства.

Відповідно до структурних складових фінансової безпеки підприємства застосовують багато методів оцінювання рівня фінансової безпеки підприємства, серед яких:

- індикаторний;
- ресурсно-функціональний;
- метод золотого правила фінансування;
- метод бального оцінювання і т. ін.

Індикаторний підхід передбачає порівняння фактичних значень показників фінансової безпеки з пороговими значеннями індикаторів її рівня. Під пороговими значеннями індикаторів фінансової безпеки розуміють їхні

Ресурсно-функціональний підхід до визначення рівня фінансової безпеки охоплює такі методи:

а) вимірювання стану фінансової безпеки на основі оцінювання рівня використання фінансових ресурсів за спеціальними критеріями – власними фінансовими ресурсами та позиковими фінансовими ресурсами;

б) оцінювання рівня виконання функцій – забезпечення високої фінансової ефективності діяльності підприємства, його фінансової стабільності й незалежності.

Виділяють чотири рівні фінансової безпеки підприємства:

- нормальний рівень*
- нестабільний рівень*
- критичний рівень*
- кризовий рівень*

У західній фінансовій науці сформульовано так зване **золоте правило фінансування**, яке в методологічному плані можна застосувати для

оперативного аналізу стану фінансової безпеки. Метод золотого правила фінансування полягає в тому, що фінансовий капітал має бути залучено на строк, не менший за той, на який капітал заморожують у необоротних та оборотних активах підприємства. Дотримання вимог цього правила забезпечує, переважно, достатній рівень фінансової безпеки підприємства.

Під час використання золотого правила фінансування для оперативного оцінювання рівня фінансової безпеки слід урахувувати дві умови у вигляді формул, які виявляють його зміст:

$$A_{дс} / P_{дс} \leq 1;$$

$$A_{кс} / P_{кс} \geq 1,$$

де $A_{дс}$ – довгострокові активи;

$P_{дс}$ – довгострокові пасиви;

$A_{кс}$ – короткострокові активи;

$P_{кс}$ – короткострокові пасиви.

Це правило можна застосовувати не тільки для аналізу стану фінансової безпеки підприємства, але й у процесі його планування.

Другим методом, який можна застосовувати для оперативного моніторингу стану фінансової безпеки підприємства (щоденного, тижневого, декадного аналізу), є діапазон (оперативний резерв, запас) фінансової безпеки, який можна розраховувати за такою формулою:

$$R_{фб} = (O_{пп} - O_{птбз}) / O_{пп},$$

де $O_{пп}$ – прогнозований обсяг продажів;

$O_{птбз}$ – обсяг продажів, який відповідає точці беззбитковості.

Чим більший цей показник, тим безпечнішим є стан фінансової діяльності підприємства перед негативними загрозами зменшення виторгу або підвищення витрат на виробництво та продаж продукції.

Для експрес-аналізу рівня фінансової безпеки підприємства можна використати підхід із **використанням бальних оцінок**, так званий метод балів. Алгоритм названого методу розроблено на основі методики визначення класу кредитоспроможності позичальника, застосовуваної у Франції.

В основі визначення класу (рівня) безпеки лежать граничні значення показників та їхній рейтинг. Якщо показник має значення, більше за нормальне, то йому надають I клас, менше за нормальне, але більше за критичне – II клас, менше за критичне – III клас.

Граничні значення показників фінансового стану підприємства для визначення рівня фінансової безпеки

Назви показників	I клас	II клас	III клас
1. Коефіцієнт покриття, K_p	більший за 2	1 – 2	менший за 1
2. Коефіцієнт автономії, K_a	більший за 0,7	0,5 – 0,7	менший за 0,5
3. Коефіцієнт забезпеченості матеріальних запасів, $K_{зз}$	більший за 0,8	0,5 – 0,8	менший за 0,5
4. Коефіцієнт оборотності активів, K_{oa}	більший за 0,95	0,5 – 0,95	менший за 0,5
5. Коефіцієнт оборотності кредиторської	більший за 5,2	2,5 – 5,2	менший за 2,5

заборгованості, Ккз			
---------------------	--	--	--

Загальну оцінку безпеки наводять у балах. Бали становлять суму добутків рейтингу кожного показника на клас:

$$B = \sum Re_i \times K_i,$$

де B – сума балів;

Re_i – рейтинг і-го показника;

K_i – клас і-го показника.

Рейтинг показника визначають, залежно від цілей проведення дослідження та важливості показника для вибраного напрямку дослідження. З огляду на те, що сумарний рейтинг показників завжди становить 100, за показників, усі значення яких відповідають I класу, кількість балів дорівнює 100, II класу – 200 і III класу – 300 (варіанти I, II, III).

Тому за суми балів близько 100 (тобто 100 – 150 балів) підприємству надають I клас, близько 200 (тобто 151 – 250 балів) – II клас і близько 300 (тобто 251 – 300 балів) – III клас. 40

Визначення рейтингу показників фінансової безпеки підприємства

Показники	Рейтинг показників, %	Варіанти					
		1		2		3	
		Клас	Бали	Клас	Бали	Клас	Бали
Коефіцієнт покриття, Кп	25	I	25	II	50	III	75
Коефіцієнт автономії, Ка	20	I	20	II	40	III	60
Коефіцієнт забезпеченості матеріальних запасів, Кзз	20	I	20	II	40	III	60
Коефіцієнт оборотності активів, Коа	20	I	20	II	40	III	60
Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості, Ккз	15	I	15	II	30	III	45
Разом	100	–	100	–	200	–	300
Клас рівня ФБП	–	–	I	–	II	–	III

Оскільки I клас надають показникам, що мають значення більші за нормальні, а III клас – показникам із значеннями, меншими за критичний рівень, то може бути розглянуто таку градацію:

I клас – високий рівень безпеки (100 – 150 балів);

II клас – нормальний рівень безпеки (151 – 250 балів);

III клас – критичний рівень безпеки підприємства (251 – 300 балів).

Під час визначення класу показників варто обмежуватися трьома градаціями. Але під час визначення класу (рівня безпеки) підприємства, тобто узагальнювальної оцінки, можливе виділення додатково передкризової зони. Тоді доцільно визначити такі межі класів:

I клас – високий рівень безпеки (100 – 150 балів);

II клас – нормальний рівень безпеки (151 – 230 балів);

III клас – передкризовий рівень безпеки підприємства (231 – 250 балів).

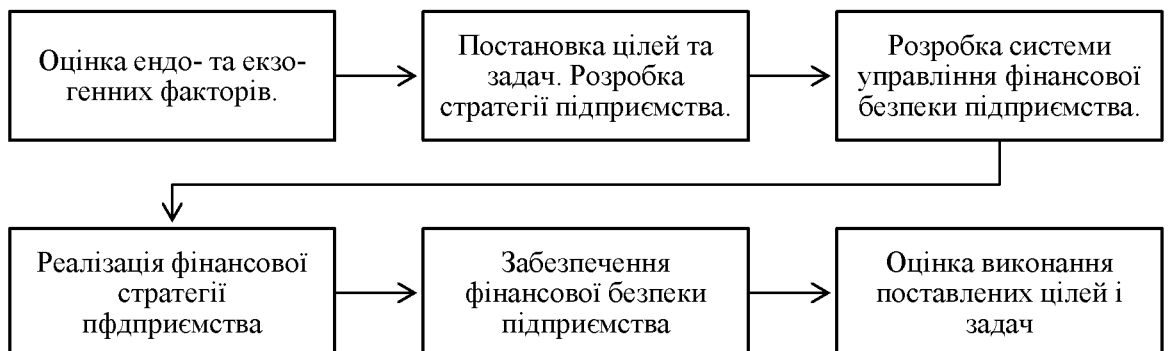
IV клас – критичний рівень безпеки підприємства (251 – 300 балів).

Маючи ці дані, менеджер підприємства починає визначати рейтинг показників фінансової безпеки підприємства.

3.4. Управління фінансовою безпекою підприємства.

Сучасні умови розвитку економіки країни в цілому та конкретно суб'єктів господарювання ґрунтуються на чисельних організаційно-правових формах власності, пануванні конкуренції, свободі прийняття рішень підприємствами та самостійній відповідальності ними за поточними показниками та отриманий фінансовий результат. В такому випадку, керівному відділу підприємства не тільки потрібно знати мету виробничо-господарської діяльності, основні конкурентні переваги та недоліки суб'єкта на ринку та позиції конкурентів, а й забезпечувати виконання оперативних планів та стратегічних задач.

На перший план виходить забезпечення фінансової безпеки суб'єкта господарювання, в результаті чого стає можливим ефективна його діяльність. Кожне рішення, що спрямоване на подолання можливої загрози підприємства чи реалізації додаткової вигоди, несе багатоваріантні наслідки, що потребують досконалого вивчення та прогнозування. Питання стратегічного забезпечення фінансової безпеки підприємства — процес безперервний.

Основними етапами процесу управління фінансовою безпекою підприємства є:

1 - й етап: ідентифікація потенційно проблемних ситуацій, що полягає у визначенні проблемних місць у діяльності, оцінка причин їх виникнення та масштабів наслідків;

2 - й етап: ліквідація проблемних ситуацій, яка полягає у сукупності заходів з вибору важелів впливу на проблему та методів їх усунення;

3 - й етап: контроль, що містить у собі всебічну оцінку ефективності вживання заходів та аналіз поточного стану щодо наявності проблемних ситуацій;

4 - й етап: оптимізація фінансового управління, що полягає в забезпеченні оптимального використання фінансових ресурсів і потенціалу організації шляхом використання відповідного фінансового інструментарію та специфічних методів фінансового управління.

Фінансування підприємницької діяльності може виникати з декількох джерел, проте, незалежно від цієї обставини питання фінансової безпеки повинно стояти на першому місці. Дефіцит фінансових ресурсів, шляхів їх залучення призводить до зниження платоспроможності підприємства, воно стає збитковим, а в середньостроковому періоді за однакових інших умов суб'єкт підприємництва втрачає партнерів-постачальників, покупців, ринки збуту та зменшується його кадровий потенціал.

Суттєву загрозу фінансовій безпеці підприємства так само несе і надлишок фінансових ресурсів:

- необґрунтоване залучення кредитів веде до зростання витрат на виплату відсотків, зниження ефективності виробництва; не оптимальна структура власного капіталу та входження нових співвласників може супроводжуватись конфліктами інтересів, неузгодженістю дій в управлінні;
- збільшення залучених фінансових ресурсів в плані зростання заборгованостей фірми призводить до накладання адміністративних та фінансових санкцій, зниження ділової репутації підприємства.

Така сукупність взаємопов'язаних елементів фінансової безпеки обумовлює складність її стратегічного управління суб'єктом господарювання. Адже, все що здатне чинити загрозу неотримання прибутку чи завдання збитків в сучасному агресивному світі, повинно бути враховано.

Стратегія фінансової безпеки підприємства у своєму становленні проходить наступні етапи:

1. Визначення часових рамок провадження.
2. Аналіз зовнішнього та внутрішнього середовища; SWOT-аналіз.
3. Комплексна оцінка стратегічної фінансової безпеки підприємства.
4. Формування стратегічних цілей підприємства (що не повинні йти врозрід з фінансовою безпекою суб'єкта).
5. З'ясування та розробка цільових орієнтирів-індикаторів досягнення результатів фінансової діяльності.

6. Прийняття стратегічних рішень щодо максимізації фінансового результату.
7. Оцінка існуючої стратегії фінансової безпеки, її можливе корегування.
8. Забезпечення реалізації стратегії фінансової безпеки.
9. Здійснення контролю ефективно і реалізації стратегії фінансової безпеки.

Забезпечення фінансової безпеки підприємства базується на певному механізмі. *Складовими елементами механізму управління фінансовою безпекою підприємства є:* сукупність фінансових інтересів підприємств, функції, принципи і методи управління, організаційна структура, управлінський персонал, технологія управління, фінансові інструменти, критерії оцінки рівня фінансової безпеки.

Зважаючи на те, що фінансова безпека не є статичною, то механізм забезпечення фінансової безпеки включає такі елементи:

- здійснення *моніторингу* фінансового стану суб'єкта підприємництва з метою раннього виявлення ознак його кризового стану;
- визначення масштабів* кризового стану;
- дослідження основних факторів*, що обумовлюють кризовий розвиток суб'єкта підприємництва;
- реалізація* заходів щодо запобігання криз;
- контроль* за виконанням антикризових заходів і оцінка отриманих результатів;
- забезпечення стабільності* та ефективної діяльності суб'єкта підприємництва як у короткостроковому, так і довгостроковому періодах.

Забезпечення фінансової безпеки підприємства вимагає, перш за все, захисту ключових фінансових інтересів.

Основними фінансовими інтересами суб'єктів підприємництва є:

- зростання ринкової вартості підприємства;
- максимізація прибутку підприємства;
- забезпечення підприємства основним і оборотним капіталом;
- забезпечення підприємства інвестиціями;
- оптимізація відрахувань підприємства до бюджету.

Однією із ключових складових даної системи є *підсистема фінансової діагностики*, що являє собою певний набір методичних розробок, який дозволяє на ранніх стадіях визначити кризові ситуації, оцінити ступінь їх загрози для суб'єкта підприємництва та фактори, що їх викликали.

Складовими системи забезпечення управління фінансовою безпекою підприємства є: фінансова діагностика, сукупність фінансових важелів та методів впливу, контроль.

Центральною підсистемою у системі забезпечення управління фінансовою безпекою є *підсистема фінансових методів* (інвестування, кредитування, фінансове регулювання, фінансове планування та страхування) і *важелів* (прибуток, витрати, капітал, податки, цільові фонди, дивіденди) завданнями якої є вибір оптимальної антикризової стратегії й інструментарію, усунення причин та наслідків криз, забезпечення ефективної діяльності суб'єкта підприємництва.

Заключною підсистемою, що необхідна для забезпечення управління фінансовою безпекою підприємства є підсистема контролю та оцінки результатів, основними функціями якої є:

- порівняння досягнутих результатів з очікуваними;
- визначення ступеня відхилення фактичних результатів від запланованих;
- контроль за розробкою оперативних рішень з нормалізації фінансової діяльності;
- оцінка ефективності заходів щодо нейтралізації кризи;
- спостереження за ходом реалізації завдань з фінансового управління;
- забезпечення обміну інформаційними потоками між ключовими підсистемами; тощо.

Питання для самоконтролю знань до теми 3.

1. Розкрийте сутність фінансової безпеки як складової економічної безпеки підприємства.
2. Розкрийте понятійний апарат фінансової безпеки підприємства.
3. Охарактеризуйте критерії фінансової безпеки підприємства.
4. Визначте ознаки фінансової безпеки підприємства.
5. Охарактеризуйте фактори впливу на рівень фінансової безпеки підприємства.
6. Визначте рівні фінансової безпеки підприємства.
7. Охарактеризуйте зв'язок фінансової безпеки підприємства із забезпеченістю його фінансовими ресурсами.
8. Розкрийте критерії та методи оцінювання фінансової безпеки підприємства.

9. Охарактеризуйте зв'язок фінансової безпеки держави та підприємства.
10. Визначте шляхи мінімізації загроз та забезпечення інтересів фінансової безпеки підприємства.

ТЕМА 4. ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ ТА НЕБАНКІВСЬКОГО ФІНАНСОВОГО РИНКУ

Мета: розкриття сутності безпеки банківської системи та її місце в фінансовій безпеці держави, визначення основних індикаторів небанківського фінансового ринку та безпеки страхового ринку.

Основні поняття і терміни: безпека банківської системи (банківська безпека); фінансова безпека банківської діяльності; загрози безпеці комерційного банку; індикатори банківської безпеки; індикатори безпеки банку; економічні нормативи НБУ; стратегія забезпечення банківської безпеки, безпека небанківського фінансового сектору, безпека страхового ринку, індикатори безпеки страхового ринку, безпека фондового ринку, індикатори безпеки фондового ринку, індикатори фінансової безпеки небанківського фінансового ринку, загрози фінансової безпеки небанківського фінансового ринку.

Рекомендована література:

Базова: [1, 2, 4, 7, 8, 9, 11]

Допоміжна: [6, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 38, 55, 61]

Інформаційні ресурси: [1, 2, 3, 6, 10, 12, 13]

План:

1. Безпека банківської системи як складова фінансової безпеки держави
2. Загрози фінансовій безпеці комерційних банків
3. Індикатори оцінки фінансової безпеки банківської системи та банківської діяльності
4. Поняття безпеки небанківського фінансового ринку та основні індикатори безпеки страхового ринку.
5. Безпека фондового ринку та її індикатори.

4.1. Безпека банківської системи як складова фінансової безпеки держави

Забезпечення фінансової безпеки банківського сектору має велике значення для соціально-економічного розвитку держави, адже падіння довіри до банків завдає збитків фінансовій безпеці всієї країни.

Фінансова безпека банківської системи — це стан банківської системи, за якого забезпечуються умови для її стабільного й ефективного

функціонування, максимізації прибутку та оптимального використання її ресурсів для соціально-економічного розвитку країни.

Значущість банківської безпеки полягає в тому, що:

- комерційні банки не функціонують автономно, сучасні технології позначаються на їх діяльності, підвищуючи наявні та зумовлюючи нові ризики;
- світові та локальні банківські кризи, низькі фінансова стійкість і захищеність банківського сектору є одними з головних загроз національній безпеці будь-якої країни;
- банківський сектор є мезоекономічним компонентом національної економіки.

Безпека комерційного банку – це стан захищеності інтересів власників, керівництва і клієнтів банку, матеріальних цінностей та інформаційних ресурсів від внутрішніх та зовнішніх загроз.

Безпека банків має багатофункціональний і комплексний характер та охоплює безпеку банку як організації, безпеку дій банківського персоналу, безпеку здійснення банківських операцій, інформаційну безпеку.

Безпека банку як організації пов'язана з внутрішнім і зовнішнім середовищем його діяльності.

Загрози зовнішнього середовища банку – це дії з боку клієнтів, партнерів, конкурентів, державних установ і громадян, а також кримінального середовища.

У внутрішньому середовищі найбільш загрозованими можуть бути некомпетентні дії персоналу, адміністрації банку та керівників його підрозділів щодо управління активно-пасивними операціями, здійснення банківських операцій, роботи з клієнтами та витоку інформації.

Безпека персоналу банку пов'язана з його внутрішнім середовищем і залежить від небажання персоналу банку брати участь у кримінальних або тінювих операціях та задоволення вимоги банківського персоналу отримувати справедливую заробітну плату.

Безпека банківських операцій хоч і пов'язана з безпекою банку як організації та безпекою банківського персоналу, має більш технічний аспект і залежить від технології здійснення банківських операцій та розрахунків.

Інформаційна безпека банку – це стан його інформаційної системи, за якого забезпечується надійний захист інтересів банку і його клієнтів.

Фінансова безпека комерційного банку – це: сукупність умов, за яких потенційно небезпечні для фінансового стану комерційного банку дії чи обставини попереджені чи зведені до такого рівня, за якого вони не здатні завдати шкоди встановленому порядку функціонування банку, збереженню й відтворенню його майна та інфраструктури і перешкодити досягненням банком статутних цілей; стан захищеності фінансових інтересів комерційного банку, його фінансової стійкості, а також середовища, в якому він функціонує.

Відповідно до наведених видів безпеки банку розрізняють такі **об'єкти банківської безпеки**: фінансові ресурси, матеріальні засоби, персонал банку, інформаційні ресурси з обмеженим доступом.

Отож **фінансова безпека банку** є важливою складовою фінансової безпеки банківської системи, що характеризується збалансованістю і стійкістю до зовнішніх і внутрішніх загроз, її здатністю досягти поставлених цілей і генерувати достатній обсяг фінансових ресурсів для забезпечення стійкого розвитку

4.2. Загрози фінансовій безпеці комерційних банків

Основні загрози фінансовій безпеці комерційних банків умовно можна поділити на *зовнішні* (з боку клієнтів, партнерів, конкурентів, криміналу, держави в особі різних державних установ, громадян) та *внутрішні* (з боку власників, адміністрації, менеджерів підрозділів, спеціалістів, неформальних груп).

Основні загрози фінансовій безпеці комерційних банків

Зовнішні загрози	Внутрішні загрози
<ol style="list-style-type: none"> 1. Неприятливі макроекономічні умови: загальноекономічна ситуація в країні та регіонах. 2. Нестійкість нормативно-правової бази та урядові кризи. 3. Високий рівень інфляції та інфляційні очікування. 4. Нестійкість податкової, кредитної та страхової політики. 5. Недостатність інвестиційних коштів у регіонах, коливання курсу долара. 6. Неприятлива криміногенна ситуація, зростання кримінальних і фінансових злочинів у кредитно-фінансовій сфері. 7. Мінливість обов'язкових нормативів центробанку. 8. Недобросовісна конкуренція на ринку банківських послуг, негативний вплив конкурентів на банківську діяльність. 9. Неприятливі умови кредитування реального сектора економіки та низький рівень інвестиційної активності. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Некваліфіковане управління, помилки в стратегічному плануванні та прогнозуванні банківської діяльності, аналізі власного капіталу і прибутку, визначенні джерел капітального зростання при прийнятті тактичних рішень. 2. Недостатність ліквідних активів як наслідок недотримання економічних нормативів центробанку. 3. Відсутність достатньої кваліфікації співробітників банку, недостатній кадровий потенціал для вирішення першочергових завдань забезпечення безпеки банківської діяльності. 4. Неповорнення кредитних ресурсів у банк і недоотримання прибутку внаслідок високоризикованої кредитної політики. 5. Слабке маркетингове опрацювання ринку банківських послуг і як наслідок, недостатня диверсифікація операцій, що пропонуються банком, відсутність дієвої банківської реклами. 6. Наявність каналів витоку банківської інформації і помилки в організації схоронності фінансових і матеріальних цінностей банку.

Для вирішення питань внутрішньої безпеки діяльності банку створено відповідні служби, що здійснюють моніторинг, контроль та управління безпекою фінансової установи.

Напрями класифікації загроз фінансової безпеки банків:

<i>Загрози, що викликані структурними дисбалансами економіки</i>
<ul style="list-style-type: none"> •забезпечення незалежності, ефективності і конкурентоспроможності фінансово - кредитної сфери держави •рівень захищеності фінансових інтересів на макро- і мікрорівнях фінансових відносин •стан митно - тарифної, фінансової, валютної, бюджетної, податкової, грошово - кредитної, розрахункової, інвестиційної, банківської і фондової систем

<i>Загрози, що впливають на рівень фінансової безпеки банківської системи</i>
<ul style="list-style-type: none"> •незабезпечення фінансової стійкості банків через недовіру до банківської та грошової систем •конкурентне середовище у банківській системі •система запобігання та протидії відмиванню доходів, отриманих злочинним шляхом та фінансуванню тероризму •нестійкість податкової, кредитної та страхової політики •несприятливі макроекономічні умови: загальноекономічна ситуація у країні та регіонах

<i>Загрози, що впливають на рівень фінансової безпеки банку</i>
<ul style="list-style-type: none"> •відсутність висококваліфікованого та чесного кадрового персоналу банку •розтрата коштів банківськими службовцями •зловживання реальними активами банку чи клієнта •підrobка документів або внесення до них фіктивних даних, незаконні бухгалтерські записи; •слабкість маркетингової політики банку •неефективна рекламна політика просування банківських продуктів •неефективна система фінансового моніторингу у банку •наявність каналів витоку інформації з банку •проблеми, пов'язані з ринковими ризиками

Сигналом про можливе виникнення в банку серйозних проблем і на які керівництво банківської установи має негайно відреагувати, є: недостатній рівень надходжень (призначених і для функціонування банку, і для створення необхідних резервів); розмір капіталу, неадекватний обсягу операцій, що проводить банк, та ризику, який він бере на себе, здійснюючи їх; виникнення тенденції до збільшення обсягу проблемних активів, передусім – кредитів; поява тенденції до зменшення обсягу коштів, які традиційно становлять ресурсну базу банку; зниження рейтингу.

Загрози від зазначених джерел можуть бути спрямовані на такі об'єкти, як грошові кошти банку, конфіденційна інформація, технічні і програмні засоби обчислювальної техніки, засоби зв'язку й телекомунікацій, персонал і приміщення банку, сховища грошових коштів і будівлі, в яких вони розміщені.

Фахівцями виділяються і загрози фінансовим ресурсам комерційних банків: неповернення кредитів; шахрайства з рахунками і вкладками; підроблених платіжних документів і пластикових карток; крадіжки фінансових коштів з кас й інкасаторських машин; різкої зміни економічної ситуації в країні (економічні кризи); банкрутства ділових партнерів банку. *Фінансовій безпеці комерційних банків України загрожують:* недостатність власних коштів; цілеспрямований підрив їх ділової репутації; неповернення виданих кредитів, правова неврегульованість цього напряму банківської діяльності, а також недосконала оцінка кредитних ризиків; відсутність банків даних про недобросовісних позичальників; маніпулювання з кредитними картками, банкоматами; недосконалість у підборі кадрів для роботи в них;

надання фіктивної інформації клієнтами; використання фальшивих векселів, цінних паперів і гарантійних листів; вторгнення до банківських комп'ютерних мереж; витік ділової інформації; недосконалість структур забезпечення внутрішньої та зовнішньої безпеки банківських установ; підвищений ризик для життя і здоров'я зайнятих у банківській сфері внаслідок зростання кримінальної активності; недостатність висококваліфікованих фахівців у банківсько-кредитній сфері в правоохоронних органах.

Фінансова безпека конкретного комерційного банку, може визначатися з використанням в аналітичній роботі таких показників, як:

питома вага проблемних кредитів (експерти встановили, що рівень проблемних кредитів впливає на показник надійності банку суттєвіше, ніж інші чинники) **в обсязі чистих активів банку**, що свідчить про якість його кредитного портфеля, а також ризикованість кредитної політики;

співвідношення високоліквідних коштів і поточних пасивів банку, що показує ступінь його захищеності від ризику відкликання коштів в один момент усіма клієнтами;

співвідношення власних і залучених коштів, що характеризує рівень надійності банку в довгостроковій перспективі, слугуючи оцінкою його спроможності покрити власними коштами обсяг зобов'язань перед клієнтами;

питома вага високоліквідних коштів у обсязі чистих активів банку, значення якої допомагає оцінити середньостроковий рівень ліквідності; **рентабельність чистих активів.**

Чільне місце в системі фінансової безпеки банківських клієнтів посідає розмір позичкового відсотка, оскільки він дозволяє з'ясувати, чи буде рентабельною реалізація проекту, на здійснення якого береться кредит, тобто чи окупляться затрати.

4.3. *Методика оцінки фінансової безпеки банківської системи та банківської діяльності*

Фінансова безпека банківської системи залежить від низки факторів, таких як:

- політична й економічна стабільність;
- ступінь залежності банківської системи від внутрішніх і зовнішніх джерел фінансування;
- ступінь концентрації активів банків у різних галузях промисловості;
- структура власності банківської установи.

Для своєчасного виявлення наявних і потенційних недоліків у сфері забезпечення комплексної фінансової безпеки банківського сектору економіки України необхідно визначити її відповідні *індикатори* та проводити постійний моніторинг із метою вжиття необхідних заходів.

Використання методики Міністерства економічного розвитку і торгівлі України дає можливість визначення рівня фінансової безпеки шляхом розрахунку інтегрального показника.

Основними показниками банківської безпеки, які водночас використовуються і як індикатори її значущості в інтегральній оцінці фінансової безпеки та для економіки країни є:

Найменування індикатора (вагові коефіцієнти)	Характеристичні значення індикатора									
	$X_{\text{крит}}^L$	$X_{\text{небезп}}^L$	$X_{\text{нездв}}^L$	$X_{\text{здв}}^L$	$X_{\text{опт}}^L$	$X_{\text{опт}}^R$	$X_{\text{здв}}^R$	$X_{\text{нездв}}^R$	$X_{\text{небезп}}^R$	$X_{\text{крит}}^R$
Банківська безпека (ваговий коефіцієнт 0,1723):										
1. Частка простроченої заборгованості за кредитами в загальному обсязі кредитів, наданих банками резидентам України, % (0,1510)	-	-	-	-	-	2	3	4	5	7
2. Співвідношення банківських кредитів та депозитів в іноземній валюті, % (0,1425)	50	70	80	85	90	110	130	140	160	180
3. Частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків, % (0,1371)	10	12	15	18	20	25	30	35	40	60
4. Співвідношення довогострокових (понад 1 рік) кредитів до депозитів, разів (0,1487)	-	-	-	-	-	1	1,2	1,8	2,2	3
5. Рентабельність активів, % (0,1496)	-1	0	0	0,5	1	1,5	2	2,5	3	3,5
6. Співвідношення ліквідних активів до короткострокових зобов'язань, % (0,1359)	50	65	80	85	100	100	150	180	200	300
7. Частка активів 5 найбільших банків у сукупних активах банківської системи, % (0,1351)	-	-	-	-	-	30	35	40	50	60

4.4. *Поняття безпеки небанківського фінансового ринку та основні індикатори безпеки страхового ринку*

Банківська безпека та безпека небанківського фінансового сектору є складовими фінансової безпеки держави.

Безпека небанківського фінансового сектору - це рівень розвитку фондового та страхового ринків, що дає змогу повною мірою задовольняти потреби суспільства в зазначених фінансових інструментах та послугах.

Ринкова економіка породжує необхідність побудови адекватної системи страхування, яка б стала надійним захистом для юридичних і фізичних осіб від матеріальних втрат, спричинених стихійним лихом, нещасним випадком чи іншими ризиковими обставинами.

Страхування як об'єктивно необхідний атрибут ринкової економіки забезпечує надійні гарантії відновлення порушених майнових прав та інтересів у випадках втрат, заподіяних вогнем, стихійними лихами, техногенними аваріями, транспортними аваріями та іншими не передбачуваними обставинами.

Досить важливим є *державне регулювання страхової діяльності* – система засобів і методів, здійснюваних на правовій основі з метою визначення меж і правил функціонування страхового ринку та діяльності страхових компаній на ньому.

Механізм державного регулювання страхового ринку – сукупність форм, методів та інструментів регуляторного впливу, за допомогою яких здійснюється регулювання і контроль страхової діяльності, а також забезпечується захист прав та економічних інтересів суб'єктів страхового ринку.

У свою чергу страховий ринок відноситься до ринку фінансових послуг, а отже знаходиться в системі забезпечення фінансової безпеки держави.

Безпека страхового ринку - це такий рівень забезпеченості страхових компаній фінансовими ресурсами, який дав би їм змогу в разі потреби відшкодувати обумовлені в договорах страхування збитки їх клієнтів і забезпечити ефективне функціонування; безпека фондового ринку.

У межах державного регулювання страхової діяльності можна виокремити *державне регулювання безпеки страхового ринку*, яке полягає у забезпеченні захисту страхового ринку загалом та економічних інтересів його учасників від зовнішніх та внутрішніх загроз. *внутрішні* (викликані внутрішнім середовищем страхової компанії) та *зовнішні* (з боку партнерів, конкурентів, криміналу, іноземних суб'єктів господарювання, засобів масової інформації, держави та інших іноземних держав)

Відповідно до Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України фінансова безпека страхового ринку є

складовою фінансової безпеки держави, що входить до розділу «9.2 Безпека небанківського фінансового ринку». Для розрахунку фінансової безпеки страхового ринку України застосовують два індикатори, які сигналізують про зону ризику страховиків:

– *рівень проникнення страхування* – характеризує відношення загального обсягу валових страхових премій до обсягу ВВП;

– *частка надходження страхових премій трьох найбільших страхових компаній у загальному обсязі надходжень страхових премій* (крім страхування життя). Це показник концентрації страхового ринку за преміями.

Безпека небанківського фінансового ринку (ваговий коефіцієнт 0,1068):										
1. Рівень проникнення страхування (страхові премії до ВВП), % (0,3496)	1	2	4	6	8	-	-	-	-	-
2. Рівень капіталізації лістингових компаній, % ВВП (0,3295)	15	30	40	50	70	90	105	120	140	150
3. Рівень волатильності індексу ПФТС, кількість критичних відхилень (-10%) (0,1278)	-	-	-	-	-	0	1	2	3	4
4. Частка надходжень страхових премій 3 найбільших страхових компаній у загальному обсязі надходжень страхових премій (крім страхування життя), % (0,1931)	-	-	-	-	-	10	12	15	20	30

За показниками проникнення небанківських фінансових послуг Україна залишається на одній із найнижчих позицій у порівнянні з європейськими країнами (страхування – 1,08-1,5% протягом останніх років). Так, у Європі він становить 5,0%, а в середньому у світі – 6,1 відсотка

Розрахунок індикаторів фінансової безпеки страхового ринку.

Індикатор, одиниця виміру	Розрахунок	Порогове значення
Рівень проникнення страхування (страхові премії до ВВП), %	Валові страхові премії, млн. гривень / ВВП, млн. гривень x 100	1-8
Частка надходжень страхових премій трьох найбільших страхових компаній у загальному обсязі надходжень страхових премій (крім страхування життя), %	Обсяг надходжень страхових премій трьох найбільших страхових компаній (крім страхування життя), млн. гривень / загальний обсяг надходжень страхових премій, млн. гривень	10

Заходи щодо забезпечення оптимального рівня фінансової безпеки страхового ринку

- відновлення довіри до страхової галузі серед населення;
- забезпечення функціонування ефективного механізму захисту прав споживачів страхових послуг;
- створення дієвої системи внутрішнього контролю та управління ризиками, що забезпечуватиме виявлення, моніторинг, контроль,

звітування та мінімізацію всіх суттєвих ризиків для діяльності страхової компанії;

- розробка та виконання плану відновлення рівня достатності капіталу в разі невиконання вимог до платоспроможності;
- оптимізація законодавства у сфері нагляду та регулювання страхового ринку, яке базуватиметься на основних вимогах законодавства ЄС до страхових компаній та перестраховиків, та враховуватиме особливості національного страхового ринку;
- застосування сучасних технологій і стандартів інформаційної безпеки в процесі формування та подання звітності страхових компаній з метою належної оцінки ризиків їх діяльності та дотримання регуляторних вимог.

4.5. Безпека фондового ринку та її індикатори.

Безпека фондового ринку безпосередньо пов'язана з безпекою грошового обігу, бюджетною, борговою, валютною, інвестиційною та інфляційною безпекою держави, а також із фінансовою безпекою численних юридичних і фізичних осіб. Фондовий ринок як реальний інструмент забезпечення інвестиційних потреб здатний себе реалізувати тільки в разі, якщо всі угоди й процеси, які здійснюються на ньому, будуть безпечними.

Значущість підтримання безпеки фондового ринку полягає також у тому, що будь-які масштабні спекулятивні дії окремих учасників ринку, непродумані рішення регуляторних державних органів, несприятливі зміни складу та інфраструктури ринку можуть призвести до значного збільшення вартості запозичень кредитних ресурсів для держави й тим самим завдати збитків бюджету та національним економічним інтересам загалом.

Недостатньо ефективного виконання фондовим ринком своїх функцій становить загрозу для економічної й соціальної безпеки держави.

Безпека фондового ринку – це оптимальний обсяг його капіталізації (з огляду на представлені на ньому цінні папери, їх структуру, доходність і рівень ліквідності), здатний забезпечити стійкий фінансовий стан емітентів, андеррайтерів, власників, покупців, організаторів торгівлі, торговців, інститутів спільного інвестування, посередників (брокерів), консультантів, реєстраторів, депозитаріїв, зберігачів, галузей господарського комплексу, регіонів та держави загалом.

Безпека фондового ринку визначається рівнем розвитку, ефективністю діяльності, захищеністю фінансових інтересів його суб'єктів. Вона забезпечується їхнім економічним потенціалом, спроможністю формування достатнього обсягу грошових коштів для збереження цілісності та стійкості фінансової системи навіть при дії негативних чинників чи реалізації зовнішніх і (або) внутрішніх загроз.

Безпека фондового ринку охоплює підсистеми безпеки:

- касового (на якому укладання угоди спрямоване на її негайне виконання) і строкового (похідних інструментів) ринків;

- ринків державних і корпоративних цінних паперів;
- національних, регіональних та іноземних емітентів;
- його сегментів: ринків акцій, облігацій, векселів, казначейських зобов'язань, ощадних сертифікатів тощо;
- біржового і позабіржового ринків (первинного і вторинного);
- всіх його учасників.

Значущість забезпечення фінансової безпеки первинного й вторинного ринків цінних паперів обумовлена їхніми призначенням.

Головна роль первинного ринку – достовірне та повне розкриття необхідної інформації для інвесторів.

Вторинний ринок покликаний забезпечувати ліквідність цінних паперів.

Відповідно до Методичних рекомендацій оцінки рівня економічної безпеки держави.

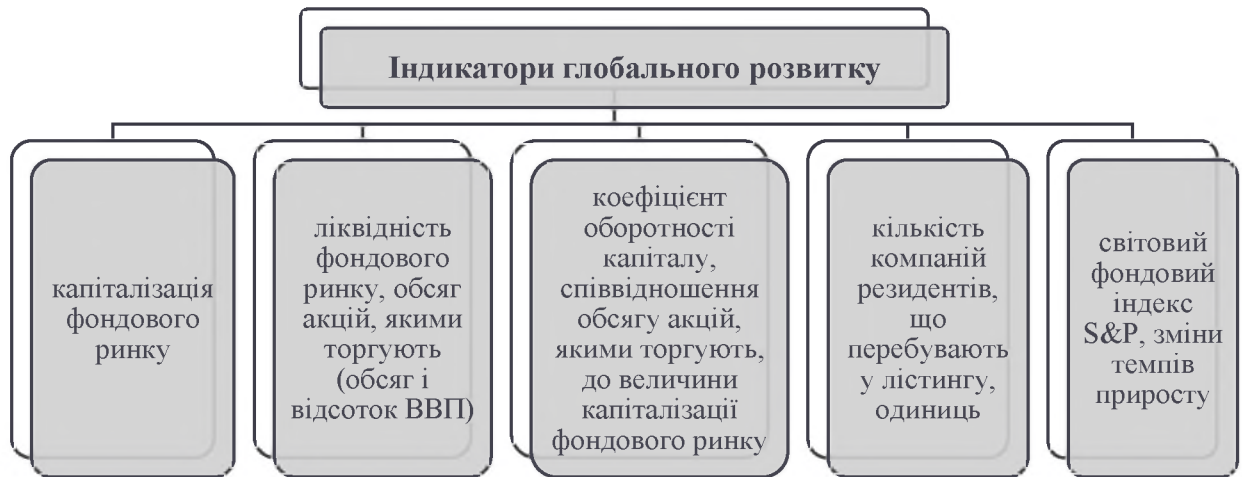
Індикаторами безпеки фондового ринку є:

- рівень капіталізації лістингових компаній до ВВП;
- рівень волатильності індексу Першої фонової торговельної системи (ПФТС).

Безпека небанківського фінансового ринку (ваговий коефіцієнт 0,1068):										
1. Рівень проникнення страхування (страхові премії до ВВП), % (0,3496)	1	2	4	6	8	-	-	-	-	-
2. Рівень капіталізації лістингових компаній, % ВВП (0,3295)	15	30	40	50	70	90	105	120	140	150
3. Рівень волатильності індексу ПФТС, кількість критичних відхилень (-10%) (0,1278)	-	-	-	-	-	0	1	2	3	4
4. Частка надходжень страхових премій 3 найбільших страхових компаній у загальному обсязі надходжень страхових премій (крім страхування життя), % (0,1931)	-	-	-	-	-	10	12	15	20	30

Такий підхід до оцінки рівня безпеки фондового ринку є доволі вузьким, тому окрім цих показників, у практиці та наукових дослідженнях застосовуються й інші.

Оцінка розвитку фондового ринку у звіті Світового банку «Індикатори глобального розвитку» проводиться за такими показниками:

Фахівці вважають, що індикаторами фінансової безпеки фондового ринку є:

- 1) обсяг його капіталізації;
- 2) відношення його обсягу до ВВП;
- 3) темп розвитку фондового ринку;
- 4) співвідношення між розмірами державних і корпоративних цінних паперів;
- 5) обсяги торгів;
- 6) кількість представлених на ринку емітентів та їхня частка в загальному розмірі цінних паперів;
- 7) частка фізичних осіб у сукупному акціонерному капіталі;
- 8) рівень іноземної присутності на вітчизняному фондовому ринку;
- 9) різні індекси котирування цінних паперів;
- 10) максимальна ціна купівлі та мінімальна ціна продажу цінних паперів;
- 11) частка високоліквідних/низьколіквідних цінних паперів їх загальному обсязі;
- 12) дохідність цінних паперів;
- 13) коефіцієнт розміщення цінних паперів (відношення проданих до виставлених на продаж);
- 14) частка покриття державними цінними паперами внутрішнього боргу;
- 15) довжина боргу за державними цінними паперами;
- 16) сальдо тижня (різниця між залученням коштів від продажу ОВДП і виплатами за ними);
- 17) ціна обслуговування боргу за ОВДП (різниця між сумою залучень із початку року та сумою зобов'язань за облігаціями емісії цього року);
- 18) рейтинги боргових зобов'язань;
- 19) часові межі поставки грошей у обмін на цінні папери;
- 20) коефіцієнт абсолютної ліквідності торговців цінних паперів;

21) частка фінансових вкладень торговців цінних паперів у загальній сумі активів;

22) частка постійних активів (основних засобів) у загальній сумі активів торговців цінних паперів;

23) коефіцієнт загальної рентабельності (відношення прибутку торговця цінних паперів до витрат виробництва (обігу));

24) розмір можливих втрат на фондовому ринку.

Індикатором безпеки фондового ринку є й фондові індекси, на які покладається виконання низки функцій:

Україна поки що не має загально визнаного фондового індексу, хоча чимало з них використовує.

Фінансова безпека фондового ринку залежить від багатьох чинників, насамперед від ступеня його капіталізації.

Капіталізація економіки – це один із основних інструментів забезпечення стійкого соціально-економічного розвитку, впровадження його інноваційної моделі; й оцінка рівня розвитку національної економіки загалом, її окремих галузей і суб'єктів господарювання, їх конкурентоспроможності.

На фінансовій безпеці фондового ринку позначаються також коливання цін акцій на ньому, а також їх масштаб і швидкість, що спричиняє виникнення пов'язаного з ними ризику. Оскільки такі зміни відбуваються постійно, інвестору доводиться аналізувати цей ризик, щоб з'ясувати, ціни яких саме акцій пов'язані з найбільшим ризиком та які акції є тимчасово недооціненими чи переоціненими.

На фінансову безпеку фондового ринку впливає також наявність/відсутність ризиків депозитарної діяльності.

Безпеці фондового ринку не сприяють дисбаланс, нестабільність інвестиційної активності, спекуляції на фінансовому ринку. Певною мірою його безпека для покупців визначається наявністю на ньому пайових інвестиційних фондів, які дають змогу невеликим приватним інвесторам потрапити на високодохідний ринок.

На фінансову безпеку фондового ринку впливають також такі чинники, як: збереженість активів власників цінних паперів, якої можна досягти завдяки страхуванню операційних ризиків інформаційних систем, ризиків збереження готівкових цінних паперів; ступінь захисту цінних паперів як

таких; наявність достовірних і обґрунтованих фінансових даних, адже низький рівень інформованості, фінансової, зокрема інвестиційної, грамотності та розуміння сутності «продукту» вимагає додаткових, іноді зовсім не передбачуваних витрат.

Особливу роль у дотриманні фінансової безпеки фондового ринку відіграє наявність/відсутність аномалій на ньому.

Окрім того, фінансова безпека фондового ринку залежить від умов проведення торгів на організованому ринку, контрольно-ревізійної роботи. На безпеці учасників фондового ринку позначаються технічні збої в їхній діяльності.

Фінансова безпека фондового ринку, з огляду на значущість її забезпечення для дотримання національних економічних інтересів, а також її багатоаспектність, потребує постійної уваги державних інституцій, корпорацій реального й фінансового секторів вітчизняної економіки, професійних учасників цього ринку до чинників безпечного рівня його функціонування та розвитку, викликів і загроз у цій сфері з метою мінімізації й запобігання їх руйнівному впливу.

Питання для самоконтролю знань до теми 4.

1. Розкрийте сутність безпеки банківської системи.
2. Визначте вплив безпеки банківської системи та економіку.
3. Охарактеризуйте актуальні загрози банківській безпеці в Україні.
4. Визначте критерії і індикатори банківської безпеки
5. Визначте зовнішні та внутрішні інструменти фінансової безпеки банку.
6. Розкрийте сутність безпеки страхового ринку
7. Класифікація загроз безпеці страхового ринку та їхній зміст
8. Визначте головні функції фондового ринку в економіці?
9. Розкрийте сутність безпеки фондового ринку?
10. Охарактеризуйте індикатори безпеки фондового ринку?

ТЕМА 5. БОРГОВА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ

Мета: набуття теоретичних знань щодо сутності боргової безпеки держави її критеріїв та індикаторів

Основні поняття і терміни: боргова безпека держави; дефолт; технічний дефолт; повний дефолт; державний борг; внутрішній борг; зовнішній борг; борговий тягар; індикатори боргової безпеки держави; ризик державного боргу; загрози борговій безпеці держави; управління державним боргом; реструктуризація боргу; механізм забезпечення боргової безпеки держави.

Рекомендована література:

Базова: [3, 5, 9, 11]

Допоміжна: [20, 21, 26, 27]

Інформаційні ресурси: [3, 4, 5, 9, 11, 12]

План:

1. Боргова складова фінансової безпеки держави
2. Індикатори оцінки боргової безпеки держави
3. Загрози боргової складової національним економічним інтересам та фінансовій безпеці держави.
4. Механізм забезпечення боргової безпеки держави

5.1. Боргова складова фінансової безпеки держави

Відповідно до Бюджетного кодексу України, **державний борг** – це загальна сума боргових зобов'язань держави з повернення отриманих та непогашених кредитів (позик) станом на звітну дату, що виникають внаслідок державного запозичення.

Державні запозичення здійснюються з метою покриття дефіциту державного бюджету та рефінансування державного боргу. Якщо уряди накопичують боргові зобов'язання понад рівень, який здатні обслуговувати, з високою ймовірністю може виникнути боргова криза, що стане детонатором фінансової стійкості і чинником гальмування економічного розвитку.

«Граничний обсяг боргу» регламентовано, що величина основної суми державного боргу не має перевищувати 60 % фактичного річного обсягу ВВП України.

Слід зауважити, що високий рівень боргу може призвести до серйозних економічних наслідків, які негативно впливають на фінансову стійкість держави та її здатність до стійкого економічного розвитку.

Недбале ставлення до боргової безпеки може призвести до зростання державного боргу, який може стати великим тягарем для економіки країни. Надмірний борг може призвести до зростання відсоткових ставок, падіння курсу національної валюти та погіршення інших фінансових показників. Тому важливо забезпечити боргову безпеку держави та ефективно управляти борговими зобов'язаннями.

Боргова безпека - відповідний рівень внутрішньої та зовнішньої заборгованості з урахуванням вартості її обслуговування та ефективності використання внутрішніх і зовнішніх запозичень та оптимального співвідношення між ними, достатній для задоволення нагальних соціально-економічних потреб, що не загрожує суверенітету держави та її фінансовій системі.

Суть боргової безпеки полягає у здатності держави ефективно управляти своїм боргом і запобігати кризам, пов'язаним з неплатоспроможністю чи надмірним зростанням боргу. Її елементами можуть бути:

- забезпечення стабільності фінансової системи держави,
- контроль за бюджетними видатками,
- ефективне використання позичених коштів,

- мінімізація ризиків при взятті нових позик,
- розвиток економіки для забезпечення джерел доходів держави та інші заходи.

Боргова складова відображає рівень боргових зобов'язань держави перед внутрішніми та зовнішніми кредиторами.

Внутрішній борг держави - це сукупність зобов'язань держави перед внутрішніми кредиторами, такими як населення, підприємства, банки та інші фінансові установи в межах країни.

Зовнішній борг держави - це зобов'язання держави перед зовнішніми кредиторами, такими як міжнародні організації, іноземні банки та інвестори.

Забезпечення оптимального рівня боргової безпеки веде до стабільності фінансової системи держави, зменшує ризики виникнення фінансової кризи та сприяє економічному розвитку.

За даними інституту міжнародних фінансів наразі глобальний борг складає 243,2 трлн дол. США або 31,7 % глобального ВВП. Борг розвинутих країн становить 72,5 % загальної суми глобального боргу, а борг країн із ринками, що формуються, і країн, які розвиваються, – 27,5 %. Відносно ВВП у розвинутих країнах рівень боргу досяг майже 380 %, а у країнах з ринками, що формуються, – 212 %. Це свідчать про те, що переважна більшість країн, навіть із великої сімки має значний рівень заборгованості

Оцінку економічної прийнятності боргу слід проводити в три етапи:

1. спрогнозувати вірогідну динаміку обсягу непогашених зобов'язань і оцінити їхній вплив на ступінь платоспроможності уряду;
2. проаналізувати перспективи утримання боргової безпеки в умовах впливу зовнішніх шоків;
3. зробити висновок про можливість виникнення боргових ускладнень у рамках різних сценаріїв.

Окремим напрямом у аналізі боргової безпеки виступає оцінювання ймовірності настання боргових криз під впливом макроекономічних чинників та розробки систем раннього попередження.

Рівень боргової безпеки визначається такими факторами:

- загальним обсягом, структурою за джерелами запозичень, видами валют, умовами емісії, амортизації та обслуговування (обсяг емісії державних цінних паперів, тривалість передбачуваного строку погашення, дохідність, відсоткові платежі, наявність чи відсутність певних пільг) і динамікою боргових зобов'язань;
- переліком наявних і потенційно можливих боргових інструментів, що використовуються у практиці державних запозичень, а також фактичні пропорції між ними, що зумовлено різним рівнем безпечності різноманітних форм фінансування внутрішньої і зовнішньої заборгованості, і можливість диверсифікації ринку державних цінних паперів;

- темпами зростання реального ВВП й офіційним обмінним курсом;
- системою управління державним боргом і адекватністю інструментів управління поточним умовам;
- політичною стабільністю в країні;
- формою державного правління, тривалістю роботи уряду в незмінному складі;
- стану нормативно-правової бази, що регламентує формування та управління державним боргом, стратегію боргової політики країни.
- ступінь інформаційного та нормативно-правового забезпечення боргової політики держави;
- стратегія боргової політики держави;
- структура державного боргу;
- рівень соціально-економічного розвитку;
- напрямок політичного та економічного курсу держави;
- «борговий досвід» держави тощо.

Стан боргової безпеки залежить від цілої низки чинників, серед яких доцільно виокремити (за рівнем впливу):

- стабільність фінансово-економічної системи,
- валютний курс,
- обсяг та структура боргових зобов'язань,
- наявність та дієвість в країні стратегії боргової політики.

5.2. Індикатори оцінки боргової безпеки держави

У світі розробляються методологічні підходи та використовуються різні методики розрахунку економічно безпечного рівня державного (зокрема зовнішнього) боргу, розраховуються порогові значення основних індикаторів, що характеризують, з одного боку, рівень платоспроможності держави і впливають на її кредитний рейтинг на зовнішньому ринку. Водночас платоспроможність держави та її кредитний рейтинг виступають певними індикаторами довіри кредиторів до держави.

Платоспроможність держави визначається її здатністю виконувати зобов'язання щодо повернення боргів та утримання своїх фінансів на стійкому рівні. Для оцінки платоспроможності держави використовуються різні критерії та індикатори, серед яких можна виділити такі:

1. Співвідношення загального боргу до ВВП. Цей показник вказує на розмір державного боргу відносно розміру економіки країни. Чим вище це співвідношення, тим складніше для держави погашати борги.
2. Співвідношення публічного боргу до ВВП. Цей показник вказує на розмір боргу, що належить уряду країни, відносно розміру економіки.
3. Рівень дефіциту бюджету. Цей показник вказує на те, наскільки витрати держави перевищують доходи.

4. Рівень інфляції. Цей показник вказує на зростання рівня цін на товари та послуги в країні.
5. Рівень рейтингу кредитоспроможності. Цей показник відображає оцінку кредитної спроможності держав.

Якісною характеристикою боргової безпеки держави є визначення боргового тягара і рівня платоспроможності.

Для оцінки цих параметрів світова практика використовує близько двох десятків показників-індикаторів і ще більшу кількість їх граничних (порогових) значень.

Така кількість індикаторів та їх граничних значень зумовлена:

- розмаїтістю методик, що застосовуються для їх розрахунку;
- специфікою розрахунку та застосуванням певних макроекономічних показників кожною окремою державою;
- родом заборгованості (державна, приватна, гарантована державою) і джерелами її погашення.

Мінімальна стандартна модель Світового банку для оцінки боргової безпеки держави складається з трьох основних компонентів:

1. Борговий профіль держави - ця компонента досліджує боргову структуру та динаміку зобов'язань держави
2. Ризики та зовнішні фактори - ця компонента враховує зовнішні та внутрішні чинники, які можуть впливати на боргову безпеку держави.
3. Інституційний та правовий контекст - ця компонента вивчає правову базу та інституційні умови, які регулюють функціонування фінансової системи держави.

Кожен з цих компонентів включає в себе ряд показників, які дозволяють оцінити рівень боргової безпеки держави. Загальний результат оцінки відображається у вигляді індексу боргової безпеки держави, який дозволяє порівняти рівень боргової безпеки різних країн між собою.

Назва індикатору	Формула	Економічний зміст
Відношення валового зовнішнього боргу до експорту товарів і послуг	$EDT / XGS (\%)$	Демонструє відносну довгострокову спроможність держави акумулювати валютні надходження без додаткового пресингу на сальдо платіжного балансу
Відношення валового зовнішнього боргу до ВВП	$EDT / GNP (\%)$	Показує загальний рівень боргової складової економіки
Відношення загальних платежів з обслуговування боргу до експорту товарів і послуг	$TDS / XGS (\%)$	Коефіцієнт обслуговування боргу, який показує, яка частина валютних надходжень спрямовується у сферу погашення боргу
Відношення відсоткових платежів до ВВП	$INT / GNP (\%)$	Визначає можливість обслуговування зовнішнього боргу
Відношення відсоткових	$INT / XGS (\%)$	Визначає частину валютних

платежів до експорту товарів і послуг		надходжень, які використовуються на обслуговування боргу
Відношення міжнародних резервів до валового зовнішнього боргу	RES / EDT (%)	Показує чи може країна використовувати свої резерви (і яку їх частину) для погашення зовнішнього боргу)
Відношення міжнародних резервів до імпорту товарів і послуг	RES / MGS (%)	Відображає запас фінансової міцності держави
Відношення короткострокового боргу до валового зовнішнього боргу	Short-term / EDT(%)	Показує, яку частку становить короткотерміновий борг у загальній сумі зовнішнього боргу
Відношення боргу міжнародним організаціям до валового зовнішнього боргу	Multilateral / EDT (%)	Відображає питому частку заборгованості міжнародним фінансовим організаціям у загальній сумі зовнішнього боргу, або, свого роду, залежність держави від фінансування цими організаціями

За новою методологією для аналізу боргової безпеки держави Світовий банк пропонує рівень заборгованості держави визначати за такими двома індикаторами заборгованості:

1. співвідношення поточної (теперішньої) вартості обслуговування заборгованості до ВВП;
2. співвідношення поточної (теперішньої) вартості обслуговування боргу до експорту.

Оцінити безпечність держави за рівнем зовнішньої заборгованості можна шляхом експертних оцінок, порівнюючи боргові індикатори конкретної держави із їх граничними значеннями, що використовуються у світовій практиці.

Окрім цього, Світовий банк також класифікує країни залежно від рівня ВВП на душу населення. Країна вважається з низьким рівнем доходу, якщо ВВП на душу населення не перевищує 765 дол. США і з середнім рівнем доходу, якщо ВВП на душу населення становить більше 765 дол. США, але менше 9 386 дол. США.

Індикатори оцінки боргової безпеки держави - це показники, що використовуються для визначення стану боргової ситуації країни та її здатності погашати боргові зобов'язання в майбутньому.

Граничні значення індикаторів боргової безпеки є, так званими, «точками відсікання», що слугують для виявлення потенційних загроз.

Головні індикатори та порогові значення індикаторів стану боргової безпеки України за методикою 2013 року.

Найменування індикатора (вагові коефіцієнти)	Характеристичні значення індикатора									
	$X_{крит}^L$	$X_{небезп}^L$	$X_{нездв}^L$	$X_{здв}^L$	$X_{опт}^L$	$X_{опт}^R$	$X_{здв}^R$	$X_{нездв}^R$	$X_{небезп}^R$	$X_{крит}^R$
Боргова безпека (ваговий коефіцієнт 0,1746):										
1. Відношення обсягу державного та гарантованого	-	-	-	-	-	20	30	40	50	60

державою боргу до ВВП, % (0,2195)										
2. Відношення обсягу валового зовнішнього боргу до ВВП, % (0,2214)	-	-	-	-	-	40	45	55	60	70
3. Середньозважена дохідність облігацій внутрішньої державної позики на первинному ринку, % (0,1830)	-	-	-	-	-	4	5	7	9	11
4. Індекс EMBI (Emerging Market Bond Index) Україна (0,1778)	-	-	-	-	-	200	300	500	700	1000
5. Відношення обсягу офіційних міжнародних резервів до обсягу валового зовнішнього боргу, % (0,1983)	20	36	41	45	50	-	-	-	-	-

Даним переліком визначено п'ять базових індексів, які виражаються у відсотковому значенні. Також розроблені характеристичні значення кожного індикатора, тобто оптимальне, задовільне, незадовільне, небезпечне та критичне значення.

5.3. Загрози боргової складової національним економічним інтересам та фінансовій безпеці держави

Існує кілька загроз борговій складовій національних економічних інтересів держави. Деякі з них наступні:

1. Зростання рівня боргу: Підвищення рівня державного боргу може стати загрозою фінансовій безпеці держави. Якщо рівень боргу перевищує здатність держави до виплати відсотків і забезпечення сервісу боргу, це може призвести до спаду довіри ринку та зростання вартості позики, що може посилити дефіцит бюджету і загрожувати стабільності економіки.
2. Валютний ризик: Якщо значна частина державного боргу виставлена в іноземній валюті, зниження вартості національної валюти може підвищити вартість виплати боргу в іноземній валюті, що загрожує фінансовій стабільності держави.
3. Зміни в міжнародній кон'юнктурі: Зміни в міжнародній кон'юнктурі, такі як геополітичні конфлікти, кризи на ринках сировини або інші світові події, можуть суттєво вплинути на ставки відсотків та вартість національної валюти, що може вплинути на спроможність держави забезпечити виплату боргу.
4. Недостатність інвестицій: Якщо держава має недостатню кількість інвестицій для розвитку економіки, може збільшуватися державний борг, що загрожує фінансовій стабільності країни.
5. Корупція: Корупція може стати загрозою боргової складової національних економічних інтересів.

Основні загрози боргової безпеки України систематизують у два напрями: загрози, що провокують дестабілізацію боргової безпеки та загрози, що підсилюють дестабілізацію боргової безпеки.

Система забезпечення боргової безпеки, в свою чергу, дозволить визначити можливі негативні наслідки:

- уповільнення економічного зростання в результаті високого рівня боргової залежності держави;
- зростання залежності країни від кредиторів, міжнародних організацій та іноземних держав - в процесі проведення фінансово-економічної політики, виходячи з власних національних інтересів;
- збільшення видатків на обслуговування державного боргу при значних його розмірах або неефективне використання державних позик;
- необхідність обслуговування зовнішнього державного боргу (при значних його розмірах) обумовлює істотне скорочення внутрішнього споживання;
- великі обсяги зовнішнього державного боргу можуть привести до контролю нерезидентами ситуації в країні і негативно відбитися на стані фінансової безпеки держави.

Вирізняють декілька **моделей оцінювання боргової безпеки**, зокрема:

- оптимізаційні, що базуються на основі зіставлення граничних витрат зростання боргу і граничної корисності від запозичень, які продукують таке зростання боргу;
- моделі податкового простору, основою яких є теза про те, що потреба обслуговування боргу призводить до скорочення фінансування інших видатків держави, а це спричиняє зменшення інвестицій і попиту;

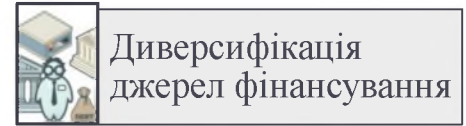
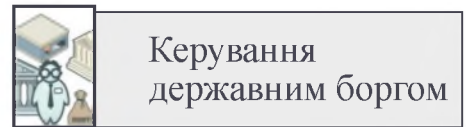
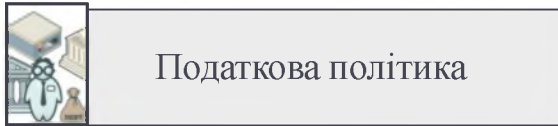
– моделі дестимулюючих ефектів, за якими збільшення боргу призводить до підвищення податків, що пригнічує економічну активність.

5.4. Механізм забезпечення боргової безпеки держави

Механізм забезпечення боргової безпеки держави включає в себе різні заходи та інструменти, що дозволяють зменшити ризики та негативні наслідки зростання державного боргу для економіки країни та фінансової стабільності держави.

Основними елементами механізму забезпечення боргової безпеки держави є:

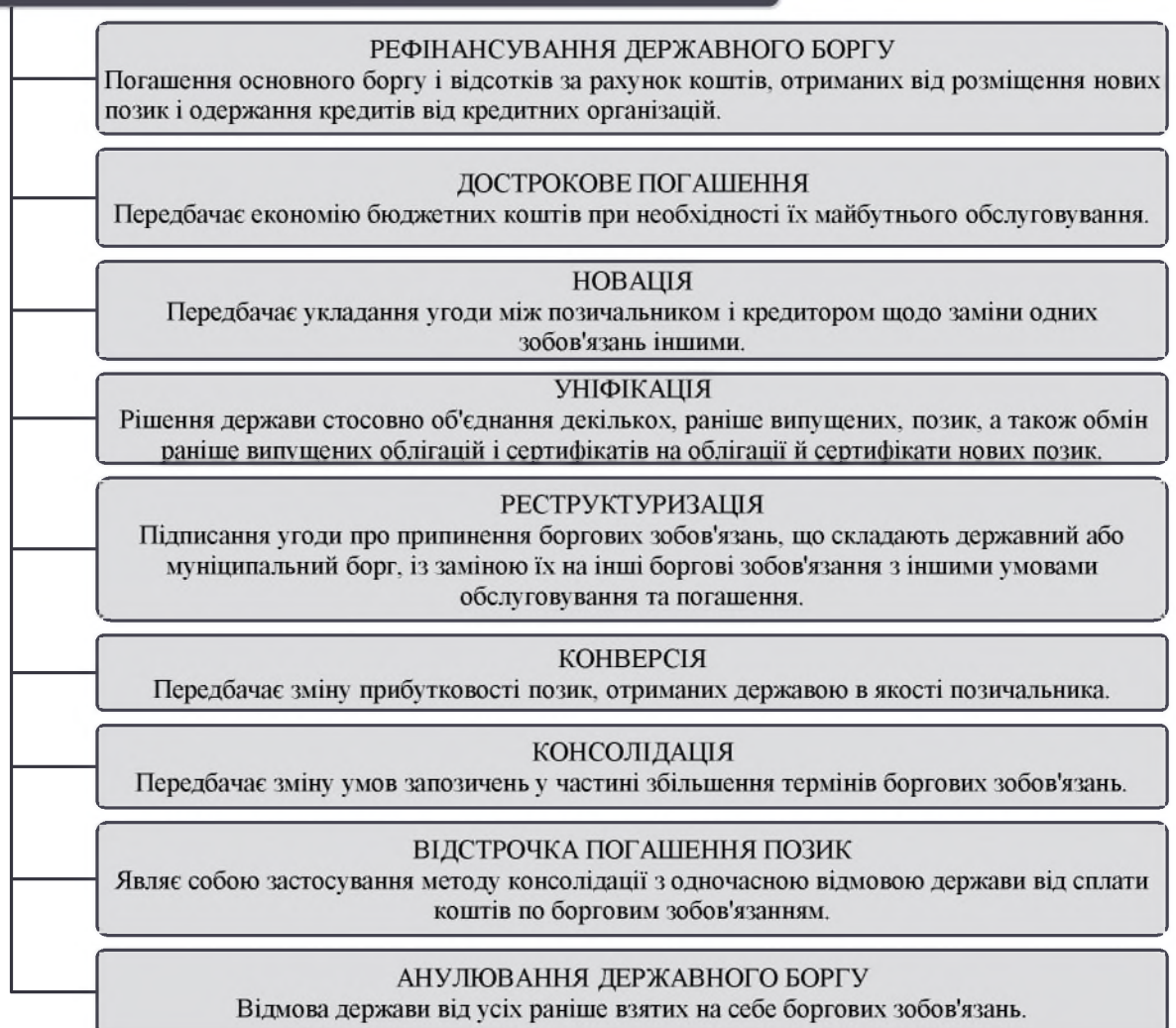

Характерними ознаками боргової безпеки у системі забезпечення економічної безпеки є збалансованість, стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз, спроможність забезпечити ефективне функціонування національної економіки та розвиток економічної системи держави.

Оскільки державні боргові зобов'язання можуть становити значну частину загального бюджету держави, їхнє управління є критично важливим для забезпечення стабільності фінансової системи.

Основні ризики, пов'язані з державними борговими зобов'язаннями, включають зростання відсоткових ставок, зміни валютних курсів, зниження кредитного рейтингу держави та зміни законодавства. Для управління цими ризиками держава може використовувати різні інструменти, такі як випускання державних облігацій з різними строками погашення, різними валютами та різними відсотковими ставками.

Методи управління борговою безпекою держави

Наразі провідною методикою оцінювання якості управління боргом є методика оцінювання ефективності управління державним боргом (ОЕУДБ), розроблена спеціалістами Департаменту економічної політики і боргу групи Світового банку на основі найкращої міжнародної практики. Вона орієнтована на країни з низьким і середнім рівнем доходів та є своєрідним інструментом для оцінювання ефективності роботи уряду за допомогою використання комплексного набору показників ефективності, що охоплює весь спектр функцій у галузі управління державним боргом. Ця методика створена з метою її використання як міжнародно визнаного стандарту в галузі управління державним боргом. Крім того, вона дає змогу проводити моніторинг щодо прогресу в досягненні боргової безпеки визначеному часовому проміжку.

Відповідно до міжнародного досвіду таке оцінювання має здійснюватися незалежним органом з обов'язковим публічним оприлюдненням його результатів; його кінцевим етапом повинно стати

проведення відповідного вдосконалення управління державним боргом та борговою безпекою на рівні уряду.

Необхідність такої оцінки обумовлена природною потребою в постійному моніторингу поточної боргової ситуації, виявленні основних недоліків та прогалин в її реалізації і, нарешті, визначенні стратегічних орієнтирів на майбутнє. У зв'язку з цим становить інтерес, накопичений до теперішнього часу міжнародний досвід в галузі управління та контролю за станом державного боргу. Узагальнення такого досвіду можна знайти у відповідних міжнародних посібниках і розробках. Серед найбільш авторитетних і широко застосовуваних, слід виділити «Керівні принципи управління державним боргом», підготовлені Міжнародним валютним фондом і Світовим банком. Крім того, слід звернути увагу на підходи, що застосовуються при проведенні аудиту ефективності державного боргу, що використовуються в міжнародній практиці. Керівні принципи встановлюють основні цільові орієнтири ефективного управління державним боргом, головною метою якого є «забезпечення задоволення потреб органів державного управління у фінансуванні й виконання їх зобов'язань по платежах при мінімально можливих витратах в середньо- та довгостроковій перспективі і з достатньою впевненістю оцінити ризик». Міжнародний підхід передбачає системність організації роботи по управлінню борговою безпекою.

Відповідно, ефективна система управління борговою безпекою повинна обов'язково включати в себе наступні основні елементи:

- координація;
- прозорість і підзвітність;
- наявність необхідної інституційної основи;
- вироблення стратегії управління боргом;
- побудова ефективної системи управління ризиками;
- розвиток і забезпечення роботи ефективного ринку державних цінних паперів.

Питання для самоконтролю до теми 5.

1. З'ясуйте сутність поняття «боргова безпека».
2. Охарактеризуйте показники для оцінки рівня фінансової безпеки.
3. Назвіть головні ознаки боргової політики.
4. Поясніть взаємозв'язок державного боргу та економічної безпеки
5. Боргова складова фінансової безпеки держави.
6. Ризики та загрози боргової складової національним економічним інтересам та фінансовій безпеці держави.
7. Охарактеризуйте основні індикатори, що визначають боргову безпеку.
8. Хто затверджує структуру і граничний обсяг державного боргу країни?
9. Критерії та індикатори оцінки боргової безпеки держави.
10. Назвіть шляхи подолання проблеми державного боргу в Україні.

ТЕМА 6. БЮДЖЕТНА БЕЗПЕКА: ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ТА ПРАКТИКА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Мета: набуття теоретичних знань щодо сутності бюджетної безпеки держави її критеріїв та індикаторів

Основні поняття і терміни: бюджетна безпека; бюджет; бюджетна політика; чинники бюджетної безпеки держави; загрози бюджетній безпеці держави; індикатори бюджетної безпеки держави; рівень бюджетної централізації; структура доходів і видатків бюджету; дефіцит бюджету; методи фінансування дефіциту бюджету; загрози бюджетній безпеці держави; бюджетне планування і прогнозування; бюджетна стратегія; бюджетне і фінансове вирівнювання.

Рекомендована література:

Базова: [1, 2, 4, 8]

Допоміжна: [1, 3, 8, 19, 25, 28, 29, 31, 34, 35, 36, 39, 40, 44]

Інформаційні ресурси: [2, 3, 4, 9, 12, 13]

План:

1. Теоретико-методичні засади дослідження сутності бюджетної безпеки як однієї з складових фінансової безпеки держави.
2. Критерії та індикатори оцінки бюджетної безпеки держави.
3. Механізм забезпечення бюджетної безпеки держави.

6.1. Теоретико-методичні засади дослідження сутності бюджетної безпеки держави як однієї з складових фінансової безпеки держави

Складне економічне становище, в якому опинилась Україна внаслідок розгортання воєнно-політичних подій, обвал національної валюти, деформація промислової інфраструктури, інші дестабілізуючі фактори в сукупності становлять неймовірно високу загрозу як бюджетній так і економічній безпеці держави в цілому. У цьому ракурсі важливим є кожен елемент складної системи національної економіки.

Бюджетна безпека, як важливий фактор соціально-економічного розвитку держави, виступає своєрідним індикатором і критерієм ефективності її бюджетної політики та організації бюджетного процесу.

Поняття бюджетної безпеки, увібравши в себе характерні риси політичного й економічного напрямків, має двоїстий характер і може розглядатись як з точки зору комплексу організаційних і правових відносин, так і як індикатор розвитку бюджетної системи й ефективності бюджетного процесу, критерій оцінки бюджетної політики.

Бюджетна безпека – це спроможність бюджетної системи забезпечити фінансову самостійність держави та ефективне використання бюджетних коштів у процесі виконання державою своїх функцій.

Бюджетну безпеку визначають за такими характеристиками, як:

- ступінь збалансованості;
- цілісність бюджетної системи;
- ретельність складання, процедури розгляду та затвердження бюджету;
- обсяги бюджетного фінансування;
- наявність або відсутність бюджетних резервів;
- характер касового виконання бюджету;
- чисельність податкових пільг;
- дотримання бюджетної дисципліни.

В цілому бюджетна безпека держави зумовлюється розміром бюджету, рівнем перерозподілу ВВП через бюджет, розміром, характером та рівнем дефіциту бюджету, методами фінансування останнього, масштабами бюджетного фінансування, своєчасністю прийняття та характером касового виконання бюджету, рівнем бюджетної дисципліни.

Об'єктом бюджетної безпеки є бюджетні ресурси, кількісні та якісні характеристики бюджетної системи й параметри бюджетного процесу, що оцінюються в процесі забезпечення бюджетної безпеки.

Предметом бюджетної безпеки виступає діяльність держави, фінансових інституцій, спрямована на реалізацію певного її рівня, шляхом впливу на об'єкт бюджетної безпеки.

Бюджетна безпека як характеристика дій держави є ґрунтовним критерієм ефективності її бюджетної політики, характер якої, вирішальною мірою, визначає вектори національної стратегії розвитку. З огляду на це, гарантування бюджетної безпеки є пріоритетним завданням діяльності держави у забезпеченні її соціально-економічного розвитку.

6.2. Критерії та індикатори оцінки бюджетної безпеки держави

Для оцінювання рівня бюджетної безпеки (як головного складника фінансової безпеки держави) використовують такі індикатори:

Бюджетна безпека (ваговий коефіцієнт 0,2023)										
Найменування індикатора (вагові коефіцієнти)	Характеристичні значення індикатора									
	X_кри	X_неб	X_незд	X_здв	X_опт	X_опт	X_здв	X_незд	X_неб	X_кри
1. Відношення дефіциту/профіциту державного бюджету до ВВП, % (0,2671)	-6	-5	-4	-3	-2	3	5	6	8	10
2. Дефіцит/профіцит бюджетних та позабюджетних фондів сектору загальнодержавного управління, % ВВП (0,2482)	-3	-2	-1	-1	0	0	1	2	3	5
3. Рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет, % (0,2203)	18	19	20	23	25	28	30	33	35	37
4. Відношення обсягу сукупних платежів з обслуговуванням та погашення державного боргу до доходів державного бюджету, % (0,2644)	-	-	-	-	-	6	7	10	13	16

1. відношення дефіциту/профіциту державного бюджету до ВВП, виражається у відсотках. Цей показник дає можливість проаналізувати вплив фіскальної політики держави на стан фінансової системи, платіжного балансу та на обсяги внутрішнього попиту. Цей індикатор є показником типу «А». Оптимальним вважається значення цього показника на рівні 2-3%.

2. частка дефіциту/профіциту бюджетних та позабюджетних фондів сектору загальнодержавного управління у ВВП. Цей показник розраховується за методикою МВФ і є загальноприйнятим ключовим індикатором діяльності для країни, що претендують на отримання кредиту від цієї міжнародної фінансової організації. Цей індикатор також є показником змішаного типу. Оптимальне значення дорівнює нулю.

3. рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет – відображає обсяг фінансових ресурсів держави, які перерозподіляються через систему державних фінансів, і свідчить про рівень централізації фінансової системи держави. Оптимальне значення на рівні 25-28%.

4. відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування та погашення державного боргу до доходів державного бюджету, що розраховується за методикою МВФ. Цей індикатор є показником – дестимулятором, тобто між показником та інтегральною оцінкою наявний зворотний зв'язок. Оптимальне значення є рівень 6%, а перевищення 16-відсоткового порогу свідчить про критичний стан державного боргу.

Методологія знаходження індикаторів бюджетної безпеки

Індикатор	Формула
Відношення дефіциту/профіциту державного бюджету до ВВП, відсотків	дефіцит державного бюджету, млн. гривень / ВВП, млн. гривень x 100
Дефіцит/профіцит бюджетних та позабюджетних фондів сектору загальнодержавного управління, відсотків до ВВП	(дефіцит сектору загальнодержавного управління, млн. гривень - дефіцит зведеного бюджету, млн. гривень) / ВВП x 100
Рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет, відсотків	доходи зведеного бюджету, млн. гривень / ВВП, млн. гривень x 100
Відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування та погашення державного боргу до доходів державного бюджету, відсотків	(обслуговування державного боргу, млн. гривень + погашення державного боргу, млн. гривень) / доходи державного бюджету, млн. гривень x 100

Інтегральний індекс бюджетної безпеки має вигляд лінійної згортки і розраховується як:

$$I_i = \sum_j^m = 1 a_j^i z_{ij}$$

де: I_i – інтегральний індекс бюджетної безпеки;

a_{ij} – вагові коефіцієнти, що визначають ступінь впливу j -го показника на інтегральний індекс i -ї сфери економіки;

z_{ij} – нормовані значення статистичних показників.

За формулою визначається інтегральний індекс бюджетної безпеки при порогових та оптимальних нижніх і верхніх значеннях індикаторів. Внаслідок того одержимо значення інтегрального індексу, які дають змогу ідентифікувати інтервали значень з низьким, оптимальним та високим рівнем бюджетної безпеки:

нижній граничний стан характеризується значеннями інтегрального індексу в межах від 0 до 0,496, *нижній пороговий стан* – при значеннях інтегрального індексу в межах від 0,497 до 0,557;

межі оптимального стану визначаються значеннями інтегрального індексу від 0,558 до 0,658;

верхній пороговий стан спостерігається при значеннях інтегрального індексу від 0,659 до 0,777, *верхній граничний стан* – при значеннях, які перевищують 0,777.

Оскільки фінансові ризики держави в основному зосереджені у сфері бюджетної безпеки, яка є однією з важливих складових фінансової безпеки, виникає необхідність дослідження індикаторів стану бюджетної безпеки для розкриття ролі управління фінансовими ризиками у забезпеченні економічної безпеки України.

Індикатори бюджетної безпеки також характеризують ступінь прояву відповідних загроз. Визначення загроз, які найбільше впливають на рівень бюджетної безпеки, проводиться з використанням функціональної залежності інтегрального індексу від множини індикаторів.

Беручи до уваги критеріальні вимоги до оцінки рівня бюджетної безпеки, для визначення її інтегрального індикатора зазвичай використовують такі показники:

- ✓ вчасність прийняття закону про Державний бюджет України;
- ✓ масштаби змін в правовому полі, пов'язані з прийняттям та дією закону про Державний бюджет України;
- ✓ ступінь відхилення фактичного середнього значення окремих макропоказників від врахованих в законі про Державний бюджет України, %;
- ✓ рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет, %;
- ✓ відсоток виконання доходів державного бюджету, %;
- ✓ коефіцієнт розподілу грошових коштів у рамках бюджетної системи;
- ✓ частка міжбюджетних трансфертів у доходах місцевих бюджетів, %;
- ✓ амплітуда коливань видатків місцевих бюджетів на одного жителя між регіонами України (без міст Києва і Севастополя), %;

- ✓ частка податків у структурі доходів державного бюджету, %;
- ✓ баланс державного бюджету («-» дефіцит, «+» профіцит), % до ВВП;
- ✓ баланс державного бюджету («-» дефіцит, «+» профіцит), % до видатків державного бюджету;
- ✓ державний борг, % до ВВП;
- ✓ витрати державного бюджету на погашення та обслуговування державного боргу, % до видатків державного бюджету.

Бюджетна безпека має враховувати ряд факторів, що є джерелами загроз бюджетній безпеці.

Загрози бюджетній безпеці держави можуть бути *внутрішніми та зовнішніми*.

Внутрішні загрози бюджетній безпеці - це загрози, що виникають внаслідок дій або бездіяльності внутрішніх суб'єктів бюджетного процесу, таких як уряд, Верховна Рада, місцеві органи влади, фінансові установи, платники податків, тощо.

Основними внутрішніми загрозами можуть бути:

- ✓ Недостатній рівень економічного розвитку
- ✓ Політична нестабільність
- ✓ Недостатня діяльність контролюючих органів у сфері використання державних коштів та інших джерел фінансування
- ✓ Корупція та зловживання владою в бюджетній сфері
- ✓ Неправомірні витрати та неефективність у використанні бюджетних коштів
- ✓ Несвоєчасна або недостатня оплата податків та інших зборів, які призводять до бюджетного дефіциту
- ✓ Нецільове використання державних кредитів та інших фінансових ресурсів
- ✓ Недостатня увага до прозорості та відкритості бюджетного процесу, включаючи обмеження доступу до інформації про бюджетні ресурси та їх використання
- ✓ Політичний тиск на бюджетний процес, що призводить до неефективності та недостатньої забезпеченості державних потреб.

Зовнішні загрози бюджетної безпеки держави виникають з зовнішньополітичних чинників, які можуть негативно впливати на фінансову стабільність та економіку країни. До таких загроз можна віднести:

- ✓ Зміни у світовому економічному середовищі: відсутність стабільності в світовій економіці, коливання валютних курсів, зміни в ринкових умовах можуть впливати на бюджетну систему держави, зменшувати обсяги експорту та імпорту, знижувати кількість інвестицій, що в свою чергу може впливати на рівень доходів та зростання економіки.
- ✓ Світові фінансові кризи та рецесії - зниження виробництва та зростання безробіття в інших країнах може призвести до зменшення попиту на товари та послуги в країні, що може негативно вплинути на доходи бюджету. Світові фінансові кризи можуть мати значний вплив на

фінансову стабільність та економіку країни, а також на фінансові ресурси бюджету. Недостатність коштів може призвести до зменшення державних видатків та зменшення соціального захисту населення.

- ✓ Регіональні конфлікти та війни: війна та конфлікти на території країн можуть мати значний вплив на фінансову стабільність та економіку країни. Війна може спричинити збільшення витрат на оборону, погіршення інвестиційного клімату, зменшення кількості іноземних інвестицій, збільшення кількості біженців, які потребують соціального захисту.
- ✓ Криза нафтового ринку: залежність від імпорту енергоресурсів може призвести до збільшення витрат на їх закупівлю та зменшення валютних резервів
- ✓ Військові конфлікти, збільшення витрат на національну оборону.
- ✓ Економічні санкції та інші обмеження з боку міжнародних партнерів;
- ✓ Зовнішня заборгованість - надмірне залучення кредитів та позик може призвести до зростання боргу та зменшення фінансової стабільності країни
- ✓ Транснаціональний організований злочин - такі як контрабанда, незаконний обіг наркотиків та зброї, можуть призвести до зниження доходів бюджету та порушити економічну стабільність країни.

У зв'язку з цим, держави повинні ретельно вивчати та аналізувати свою макроекономічну ситуацію та здійснювати заходи щодо зменшення ризиків зовнішніх загроз бюджетній безпеці держави. Для забезпечення бюджетної безпеки необхідно не лише виявляти та аналізувати потенційні загрози, але й розробляти та реалізовувати стратегії їхнього запобігання та подолання: забезпечувати ефективний контроль за використанням бюджетних ресурсів та інших джерел фінансування, зменшити корупцію та зловживання владою в бюджетній сфері, підвищити прозорість та відкритість бюджетного процесу, вдосконалити законодавство про бюджет та бюджетний процес, та інші заходи.

6.3. Механізм забезпечення бюджетної безпеки держави.

Механізм забезпечення бюджетної безпеки держави включає в себе комплекс заходів, які мають на меті зменшення ризику порушення бюджетної стабільності та забезпечення фінансової безпеки держави. Основними складовими механізму забезпечення бюджетної безпеки є:

1. Фінансовий моніторинг - систематичний аналіз фінансових операцій з метою виявлення та запобігання використанню фінансової системи для легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом.
2. Бюджетна політика. Розробка та впровадження ефективної бюджетної політики є ключовим елементом забезпечення бюджетної безпеки держави. Бюджетна політика повинна враховувати не тільки поточні потреби держави, а й перспективні напрямки розвитку, стратегічні цілі та ризики.

3. Контроль та аудит бюджетних коштів - створення системи контролю за використанням бюджетних коштів, проведення державного фінансового аудиту з метою виявлення та запобігання фінансових порушень. Органи державної влади повинні вести постійний контроль за використанням бюджетних коштів та забезпечувати їх ефективне та цільове витрачання. Аудит бюджетних коштів має на меті виявлення можливих порушень у витраті коштів та визначенні заходів щодо їх усунення.
4. Забезпечення бюджетної транспарентності. Відкритість та доступність інформації про бюджетні процеси та витрати коштів є важливим чинником забезпечення бюджетної безпеки держави. Це дозволяє громадськості контролювати витрати коштів та виявляти можливі порушення.
5. Система освіти та інформаційної підтримки - створення умов для підвищення рівня фінансової грамотності населення та забезпечення своєчасного та доступного розповсюдження інформації про
6. Система соціального захисту - забезпечення мінімальних соціальних стандартів для населення, що знижує ризик виникнення соціально-економічних протиріч.
7. Міжнародне співробітництво - співпраця з міжнародними організаціями та іншими державами у сфері бюджетної безпеки, використання досвіду та ресурсів інших країн для забезпечення своєї фінансової стабільності

Кожна із наведених загроз має різносторонній вплив на економічну безпеку і її нейтралізація може здійснюватися різними методами, які дають різний ефект.

Основою забезпечення ефективної бюджетної політики держави є бюджетний кодекс, який законодавчо унормовує середньострокове бюджетне планування, використання методології програмно-цільового підходу до бюджетного процесу, вдосконалення процедур формування, розгляду та прийняття бюджетів різних рівнів, удосконалення управління державним боргом, впровадження системи внутрішнього фінансового контролю як дієвого інструмента управління державними фінансами.

Для досягнення та підтримання у перспективі гідного рівня бюджетної та фінансової безпеки України необхідне систематичне науково обґрунтоване управління фінансовими ризиками, як одними з важливих складових системи небезпек економічної системи України.

Питання для самоконтролю знань до теми 6.

1. Розкрийте економічну сутність поняття «бюджетна безпека».
2. Що є суб'єктом бюджетної безпеки?
3. Назвіть основні загрози бюджетної безпеки.
4. У чому полягає сутність терміну «індикатор бюджетної безпеки»?
5. Що є об'єктом бюджетної безпеки?
6. Обґрунтуйте основні проблеми бюджетної безпеки.
7. Визначте тактичні завдання забезпечення бюджетної безпеки.

8. Назвіть основні напрями дотримання бюджетної безпеки.
9. Які загрози бюджетній безпеці України є актуальними?
10. Які стратегічні напрями гарантування бюджетної безпеки України?

ТЕМА 7. ВАЛЮТНА БЕЗПЕКА

Мета: набуття теоретичних знань щодо сутності валюти, валютного курсу та валютних систем; визначення рівня впливу валютної політики на валютну безпеку;

Основні поняття і терміни: валютний ринок; операції валютного ринку; валютна безпека; валютна безпека держави; валютна політика; валютний курс; чинники валютної безпеки; критерії валютної безпеки; індикатори валютної безпеки держави; загрози валютній безпеці держави; золотовалютні резерви; платіжний баланс; доларизація економіки; режим валютного курсу; валютне регулювання; валютні інтервенції; валютний нагляд.

Рекомендована література:

Базова: [5, 7, 8, 9, 11]

Допоміжна: [3, 61, 62, 63]

Інформаційні ресурси: [1, 2, 3, 6, 8, 12, 13]

План:

1. Сутність валютної безпеки держави.
2. Вплив валютної політики на рівень валютної безпеки.
3. Індикатори валютної безпеки та методика їх розрахунку.
4. Загрози валютній безпеці та напрями їх зменшення.

7.1. Сутність валютної безпеки країни

Валюта – це грошова одиниця, що використовується як світові гроші, тобто як міжнародна розрахункова одиниця, засіб обігу і платежу.

Існують такі види валют:

1. **Залежно від емітента валютних коштів розрізняють види валют:**
національна – платіжний засіб (грошова одиниця) певної держави (гривня, долар, фунтстерлінгів тощо);
іноземна – грошові знаки зарубіжних держав, а також кредитні та платіжні засоби (чеки, векселі) в іноземних грошових одиницях, що використовуються в міжнародних розрахунках;
колективна – міжнародні грошові одиниці, емісію яких здійснюють міжурядові валютно-кредитні організації (євро, СПЗ).
2. **За ступенем конвертованості валюта поділяється на наступні типи:**
вільноконвертована валюта (ВКВ) – валюта, що вільно та без обмежень обмінюється на валюти інших країн і застосовується у всіх видах

міжнародного обігу. В наш час лише деякі держави мають вільно конвертовану валюту: Австрія, Великобританія, Данія, Канада, Нідерланди, Нова Зеландія, Сінгапур, Німеччина, Японія, США та інші. Деякі вільно конвертовані валюти є резервними валютами;

резервна валюта – валюта, яка використовується переважно для міжнародних розрахунків і зберігається Центральними банками інших країн;

частково конвертована валюта – обмінюється на обмежену кількість іноземних валют, в міжнародних розрахунках застосовується з обмеженнями. Наявність обмежень обумовлена нестабільністю економічного стану країни і незбалансованістю платіжного балансу;

неконвертована (замкнена) валюта – не обмінюється на інші іноземні валюти і застосовується лише на території країни. Неконвертованими є ті валюти, на які накладаються обмеження з ввезення, вивезення, купівлі, продажу і до яких застосовуються різноманітні заходи валютного регулювання.

3. *Залежно від сфери і мети використання:*

валюта оплати – валюта, якою здійснюють фактичну оплату товарів і послуг згідно із зовнішньоекономічною угодою чи погашення міжнародного кредиту;

валюта кредиту – валюта, якою за угодою кредитора та позичальника надається кредит;

валютні угоди (ціни) – валюта, в якій встановлюється ціна товару чи послуг у зовнішньоторговельному контракті або визначається сума надання міжнародного кредиту;

клірингова валюта – розрахункові валютні одиниці, які існують лише як розрахункові гроші у вигляді бухгалтерських записів банківських операцій за взаємними поставками товарів та наданням послуг між країнами-учасницями клірингових розрахунків;

міжнародна торгова валюта – це валюта, що використовується для оцінки міжнародних торговельних операцій (експорт й імпорт товарів, послуг, капіталу), або валюта як товар, що є предметом купівлі-продажу.

міжнародна резервна валюта – валюта, що використовується для покриття дефіциту платіжного балансу, надання позик, кредиту, фінансування допомоги та ін., її головною функцією є створення валютних державних резервів.

Стрижнем валютних операцій, що здійснюються на валютному ринку, є валютний курс, рівень якого постійно коливається під впливом попиту й пропозиції учасників цих операцій.

Валютний курс – це ціна грошової одиниці однієї країни, виражена в грошових одиницях іншої країни або міжнародним платіжним засобом (євро). Валютний курс дуже рухливий і встановлюється з урахуванням купівельної спроможності валют. Діяльність валютних ринків та спекулятивні валютні операції завжди мають сильний кон'юнктурний вплив на валютний курс.

На основі валютного курсу зіставляються цінові структури окремих країн, розвиток їх продуктивних сил, темпів економічного зростання, а також торговельного і платіжного балансів.

Для різних видів конверсійних операцій можуть існувати різні види валютних курсів:

Валютний курс за безготівковими міжбанківськими угодами – формується в результаті міжбанківських угод з купівлі-продажу безготівкової валюти на валютних ринках (для вільно конвертованих валют – на світових валютних ринках, для курсу долар/гривня – на українському міжбанківському ринку). Цей курс прийнято в якості офіційного в більшості розвинених країн (наприклад, курс на кінець робочого дня).

Обмінний курс валютних бірж. У тих країнах, де збереглися валютні біржі, через які проходить основний оборот конверсійних операцій, курс, що встановлюється на біржі, є основним курсом внутрішнього валютного ринку, а часто – й офіційним курсом.

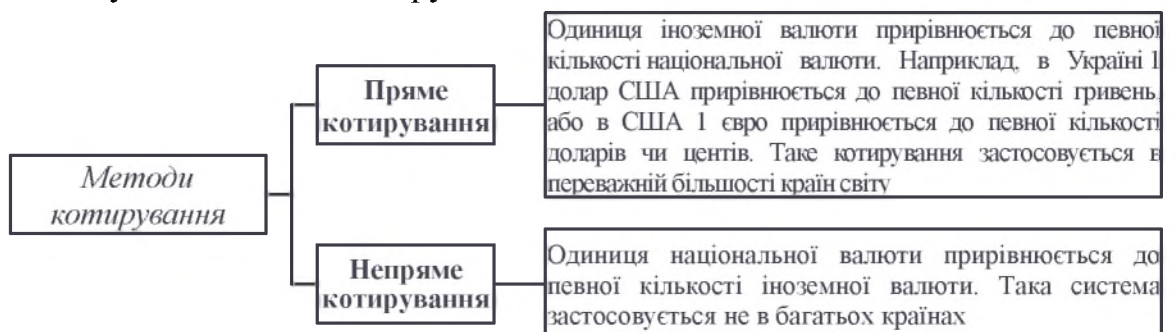
Валютний курс готівкових угод – формується на основі попиту і пропозиції на ринку торгівлі готівкової валюти і може значно відрізнятися від безготівкового курсу міжбанківських угод.

При укладанні угод купівлі-продажу на валютному ринку використовуються такі види курсів:

На валютний курс впливають такі фактори, як зміни обсягів ВВП, стан платіжного балансу країни, рівень інфляції, внутрішня та зовнішня пропозиція грошей, відсоткові ставки, співвідношення попиту та пропозиції вільно конвертованої валюти, перспективи політичного розвитку тощо.

Котирування – це встановлення курсів іноземних валют у відповідності з практикою, щосклалась, і законодавчими нормами. У світовій практиці існує два методи котирування.

Попит на іноземну валюту пов'язаний із залежністю національної економіки від імпорту та обумовлений її **конвертованістю**, тобто гарантованою можливістю грошової одиниці вільно обмінюватись на інші валюти.

Умовою конвертованості валюти є створення її елементів:

- ✓ реального курсу валюти;
- ✓ валютного ринку;
- ✓ свободи експортно-імпортних валютних операцій та використання в них національної валюти.

Валютна система – це державно-правова форма організації міжнародних валютних відносин між державами. Розрізняють світову, національну, регіональну валютні системи.

Світова валютна система є функціональною організацією валютних відносин на рівні міждержавних зв'язків. Її розвиток регулюється відповідними міждержавними угодами через створені на колективних засадах міждержавні валютно-фінансові та банківські установи й організації.

Регіональна валютна система – договірно-правова форма організації валютних відносин між групами країн. Її елементи: регіональна міжнародна розрахункова одиниця; спеціальний режим регулювання валютних курсів; спільні валютні фонди; регіональні валютно-розрахункові установи.

Національна валютна система – це складова грошових відносин окремої країни, функціонування якої регулюється національним законодавством з урахуванням норм міжнародного права.

Складовими національної валютної системи є:

- національна валюта – грошова одиниця держави;
- валютний паритет як основа валютного курсу;
- режим курсу національної валюти;
- організація валютного ринку;
- національні органи, що регулюють валютні відносини країни;
- умови обміну національної валюти на золото та інші валюти – конвертованість валюти.

До складу національної валютної системи входять відповідні інфраструктурні ланки – банківські та кредитно-фінансові установи, біржі, спеціальні органи валютного контролю, інші державні та приватні інститути.

В умовах розгортання глобалізаційних процесів підтримання належного рівня фінансової безпеки все більшою мірою залежить від ефективного розв'язання валютних проблем. Методи та інструменти вирішення цих проблем перебувають у сфері дії валютної політики, яка об'єднує комплекс взаємопов'язаних економічних, правових, організаційних заходів щодо регулювання валютної сфери, що реалізуються державою у сфері як міжнародних, так і внутрішніх економічних відносин.

Беззаперечним на сьогодні є твердження про те, що стійкість національної валюти, її конвертованість – неодмінний атрибут фінансової безпеки будь-якої країни, суб'єктів господарювання і окремих громадян. При

цьому умовами досягнення дійсної стабільності і оборотності є і досконале валютне законодавство, і обґрунтована валютна стратегія, і ефективна валютна політика, і чітка національна валютна система, і наявність валютних угод, і валютний ринок, що нормально функціонує.

Валютна політика, стрижнем якої є валютний курс національної грошової одиниці, виступає ключовою ланкою, що зв'язує економіку України зі світогосподарським комплексом.

Валютна безпека держави – це:

– ступінь забезпеченості її валютними коштами, достатній для додержання позитивного сальдо платіжного балансу, виконання міжнародних зобов'язань, накопичення необхідного обсягу валютних резервів, підтримання стабільності національної грошової одиниці;

– стан курсоутворення, який створює оптимальні умови для поступального розвитку вітчизняного експорту, широкомасштабного припливу в країну іноземних інвестицій, інтеграції України до світової економічної системи і максимально захищає від потрясінь на міжнародних валютних ринках.

Валютна безпека суб'єктів господарювання – це оптимально можливий за умов існуючих нормативно-правової бази, валютної стратегії і політики держави, механізму валютного регулювання, інфраструктури валютного ринку рівень забезпеченості валютними коштами, достатній для розрахунків з бюджетною системою, своїми контрагентами, а також власного споживання (соціально-економічного розвитку) та накопичення з урахуванням досягнення валютної ефективності (оптимального рівня валютних витрат і виручки).

Валютна безпека громадян – це стан, за якого їх валютні надходження та заощадження перевищують особисті витрати іноземної валюти.

Об'єктами валютної безпеки є обмінний курс національної грошової одиниці, кон'юнктура валютного ринку, обсяги міжнародних резервів, стан платіжного балансу, розміри зовнішнього боргу.

Суб'єктами валютної безпеки є Національний банк України, уряд, Міністерство фінансів України, Митна служба та інші органи державного регулювання, що мають відповідні повноваження в сфері валютного регулювання, уповноважені банки, підприємства-суб'єкти ЗЕД, домогосподарства.

Валютна безпека країни багато в чому визначається валютною стратегією.

Водночас слід зауважити, що валютний курс та рівень відсоткової ставки не є тими монетарними феноменами, які можна регулювати окремо, вони є результатом позитивних реальних економічних тенденцій та досконалості економічної політики.

Зокрема, валютний курс:

– впливає на ціни імпортованих факторів виробництва і предметів споживання, що позначається на динаміці інфляційних процесів, стані платіжного балансу, динаміці внутрішнього грошового обігу;

– використовується для порівняння цін національних та світових ринків, вартісних показників різних країн, періодичного переоцінювання депозитних рахунків, інших активів фірм, установ та організацій. Отже, від курсової волатильності залежить фінансова безпека суб'єктів господарювання;

– є фактором експорту товарів та послуг з країни, а тому може слугувати інструментом впливу на сукупну пропозицію, обсяги зовнішньої торгівлі, національний дохід. Ці фактори є визначальними для економічної безпеки країни;

– за допомогою механізму валютної інтервенції впливає на зміну пропозиції грошей у країні, а отже, на грошово-кредитну безпеку і безпеку банківської системи;

– позначається на стані державних фінансів шляхом впливу на вартість державних боргів, податкову базу формування надходжень до бюджету (у сфері оподаткування експортно-імпортної діяльності), вартість зовнішніх запозичень. Ці канали впливу визначають механізм залежності бюджетної, податкової і боргової безпеки від курсової динаміки та валютної політики центрального банку;

– слугує важливим сигналом для прийняття інвестиційних рішень як індикатор економічного розвитку країни, що має вагоме значення для інвестиційного клімату. Поліпшення останнього є одним з ключових завдань підвищення інвестиційної безпеки країни;

– впливає на структуру сукупного попиту у тій його частині, в якій він поділяється на товари імпортного і національного виробництва. Це робить валютний курс традиційним інструментом захисту вітчизняних товаровиробників від конкуренції з імпортом;

– коливання валютного курсу є джерелом валютних ризиків.

Пошук оптимального рівня валютного курсу *пов'язаний* з необхідністю вирішення суперечливих інтересів експортерів та імпортерів, кредиторів та позичальників валютних кредитів, центрального банку та інших суб'єктів валютних відносин. Складна суб'єктна структура носіїв валютних інтересів загалом відповідає суб'єктним рівням системи економічної безпеки. ***Кожний з наведених суб'єктів економічної діяльності тією або іншою мірою прагне реалізувати свої валютні інтереси і тим самим впливає на параметри стану валютної безпеки.***

Підвищенню рівня валютної безпеки сприяє поліпшення стандартизації валютного обігу. На валютну безпеку не може не впливати і якість прогнозування курсу національної валюти.

Рівень валютної безпеки, безумовно, зумовлюється і рівнем ліцензування здійснення валютних операцій.

Визначається валютна безпека і спрямуванням валютних ресурсів, рівнем доходності здійснюваних з ними операцій. Так, наприклад, останнім часом серед найбільш привабливих сфер – міжнародний валютний ринок FOREX (Foreign Exchange Market), що має високу ліквідність. А висока доходність операцій на FOREX – фахівці називають цифри 5-10% (за дуже сприятливого ринку – до 20%) на місяць, що перевищує 60-120% на рік – робить його найбільш привабливим для приватного інвестора.

Валютна безпека залежить і від організації валютного контролю в країні.

Необхідність забезпечення дієвого валютного контролю зумовлена передусім неможливістю безпосереднього регулювання НБУ іноземної валюти, що знаходиться в обігу, яка може суттєво впливати на загальну грошову масу.

7.2. Вплив валютної політики на рівень валютної безпеки

Вагому роль у вирішенні проблем фінансової безпеки відіграє **валютна політика**, яка об'єднує комплекс взаємопов'язаних економічних, правових, організаційних заходів, що реалізуються державою у сфері як міжнародних, так і внутрішніх економічних відносин.

Валютна політика це сукупність організаційно-правових та економічних заходів у сфері міжнародних валютних відносин, спрямованих на досягнення визначених державою цілей.

Здатність валютної політики впливати як на внутрішню, так і на зовнішню сфери економіки обумовлює її особливу роль в економічній політиці держави.

На мікрорівні валютна політика стає складовою загальної стратегії підприємства чи банку, націленої на забезпечення прибуткової діяльності та підтримання конкурентоспроможності на внутрішніх і зовнішніх ринках.

На макрорівні валютна політика спрямована на реалізацію політичних, соціальних і економічних орієнтирів державної політики, визначаючи цілі та способи їх досягнення учасниками валютних відносин.

Така політика підпорядковується загальноекономічним інтересам і пов'язана із необхідністю вирішення таких завдань, як:

- забезпечення високого рівня конвертованості національної грошової одиниці;
- управління валютним курсом;
- зосередження валютних цінностей у руках уряду для вирішення поточних і стратегічних завдань економічного розвитку країни;
- регулювання і контроль за рухом валютних коштів в економіці;
- забезпечення умов для ефективного функціонування валютного ринку;
- управління платіжним балансом та сприяння розв'язання проблеми зовнішньої заборгованості країни;
- управління золотовалютними резервами центрального банку;
- розвиток системи методів та інструментів страхування від валютних ризиків;

- захист економіки від впливу різних видів зовнішнього шоку і нейтралізація наслідків внутрішніх реальних і монетарних негативних збурень.

Валютна безпека країни багато в чому визначається **валютною стратегією**. З метою забезпечення валютної безпеки України необхідно: створити як на тактичному, так і стратегічному рівні фундаментальні засади валютної політики, яка буде спрямована на врівноваження цінової політики держави і стабілізації валютного курсу; розробити досконаліший механізм прогнозування змін обмінного курсу національної валюти; оптимізувати обсяги міжнародних резервів; намагатися створити програму поступового зниження рівня доларизації національної економіки; гармонізувати взаємозв'язок між попитом та пропозицією як на іноземну, так і національну валюти.

Стан фінансової безпеки країни є надзвичайно важливим показником на сучасному етапі. **Валютна безпека** є чи не найсуттєвішим показником при визначенні стану фінансової безпеки. Через швидку зміну ринкової кон'юнктури на світових фінансових ринках та взаємопов'язану систему економічних відносин у структурі світового господарства стан вітчизняного фінансового сектора дедалі складніше контролювати з огляду на нестабільність внутрішнього і зовнішнього середовища.

Заходи валютної політики входять до системи контролю, моніторингу і забезпечення економічної безпеки на рівнях держави, галузі, підприємства, домогосподарства.

Здатність валютної політики охопити своїм впливом як внутрішню, так і зовнішню сфери економіки зумовлює її особливу роль у забезпеченні фінансової безпеки. Широкі потенційні можливості валютної політики ефективно і системно впливати на стан економіки країни пов'язані з численними каналами впливу курсової динаміки на економічні процеси і явища.

7.3. Індикатори валютної безпеки та методика їх розрахунку

На ринковий валютний курс держави впливають дві основні групи чинників – фундаментальні та спекулятивні.

Чинники фундаментального впливу на валютному ринку – це сукупність процесів та операцій в економічній системі країни, що регулюються та здійснюються органами державної влади, тобто, це такі чинники, що реалізуються виключно на макrorівні. До них належать:

- міжнародні валютні резерви держави;
- платіжний баланс держави;
- державний борг держави;
- грошова маса в обороті держави;
- рівень інфляції;
- валютна політика, здійснювана органами державної влади.

До другої групи відносяться **спекулятивні чинники**, до яких, зокрема, можна віднести неконтрольовану поведінку з боку учасників валютного ринку, виникнення спекулятивних бульбашок та валютні спекуляції.

Критеріями валютної безпеки є:

- ✓ передбачуваність динаміки обмінного курсу національної валюти,
- ✓ збалансованість попиту і пропозиції на валютному ринку без проведення масованих валютних інтервенцій центральним банком,
- ✓ забезпеченість у іноземній валюті потреб держави, суб'єктів господарювання;
- ✓ стабільність джерел надходжень іноземної валюти,
- ✓ узгодженість інтересів імпортерів та експортерів, що пов'язана зі збалансованістю сальдо торгового балансу,
- ✓ самостійність національної валютної політики;
- ✓ координованість поточних і стратегічних завдань валютної політики з борговою, грошово-кредитною політиками.

Індикатори валютної безпеки та їх порогове значення

Найменування індикатора (вагові коефіцієнти)	Характеристичні значення індикатора									
	$X_{\text{крит}}^L$	$X_{\text{небезп}}^L$	$X_{\text{нездв}}^L$	$X_{\text{здв}}^L$	$X_{\text{опт}}^L$	$X_{\text{опт}}^R$	$X_{\text{здв}}^R$	$X_{\text{нездв}}^R$	$X_{\text{небезп}}^R$	$X_{\text{крит}}^R$
Валютна безпека (ваговий коефіцієнт 0,1686):										
1. Індекс зміни офіційного курсу національної грошової одиниці до долара США, середній за період (0,1775)	90	94	95	96	97	104	106	108	112	130
2. Різниця між форвардним і офіційним курсом гривні, грн (0,1505)	-1,2	-0,8	-0,5	-0,3	0	0,3	0,5	0,8	1,2	2,5

Валютна безпека	
<i>Індекс зміни офіційного курсу національної грошової одиниці до долара США, середній за період</i>	
$\frac{AR_{UAN n}}{AR_{UAN n-1}} \times 100 \%$	$AR_{UAN n}$ офіційний курс національної грошової одиниці до долара США у поточному періоді, середній за період $AR_{UAN n-1}$ - офіційний курс національної грошової одиниці до долара США у відповідному періоді попереднього року, середній за період
<i>Різниця між форвардним і офіційним курсом гривні, грн</i>	
$AR_{UAN j n} - FC_{UAN j n}$	$AR_{UAN j n}$ - офіційний курс національної грошової одиниці до долара США, станом на кінець періоду $FC_{UAN j n}$ - форвардний курс національної грошової одиниці до долара США, станом на кінець періоду

7.4. Загрози валютній безпеці та напрями їх зменшення

Основними загрозами валютній безпеці України є:

- * масове правомірне вивезення нерезидентами і неправомірне вивезення резидентами валютних коштів за межі країни;
- * “відмивання брудних грошей” на території нашої держави;
- * зростання валютної заборгованості держави і вітчизняних господарюючих суб'єктів;
- * проведення незаконних валютних операцій;
- * розвиток кризових явищ на світовому валютному ринку;
- * можливість запровадження валютної блокади;
- * недостатній рівень офіційних валютних резервів;

- * наявність валютних ризиків (небезпеки валютних втрат внаслідок зміни курсу валюти ціни до валюти платежу в період між підписанням угоди і здійсненням платежу);
- * фальшування іноземної валюти;
- * надмірна лібералізація вітчизняного валютного ринку.

Дотриманню належного рівня валютної безпеки держави перешкоджає і те, що попри вимоги того, щоб сума кредитових проводок платіжного балансу України співпадала з сумою дебетових, а загальне сальдо дорівнювало нулю, на практиці спостерігається інша картина. Це відбувається внаслідок того, що дані про різні сторони одних і тих самих операцій наводяться з різних джерел.

Скажімо, експорт товарів фіксується митною статистикою, а надходження іноземної валюти на рахунки підприємств за поставки по експорту – банківською. При цьому кожне з джерел саме по собі має певні вади.

Безумовно, збитки фінансовій безпеці України завдаються і внаслідок нецільового чи неефективного використання валютних кредитів МВФ, Світового банку, ЄБРР, інших зарубіжних фінансових установ, урядів зарубіжних держав.

Формування дієвої системи валютної безпеки в Україні – дуже складна і комплексна проблема. Для її вирішення необхідно:

- чіткий і обґрунтований вибір валютної стратегії держави;
- визначення пріоритетів державної валютної політики;
- створення всебічного досконалого нормативно-правового поля, що регламентує функціонування валютного ринку, та розробка ефективних заходів щодо недопущення його порушення;
- визначення державного органу, відповідального за забезпечення дієвого валютного контролю в країні, чітка організація валютного регулювання та контролю;
- забезпечення стабільності національної грошової одиниці – гривні, підвищення її ролі в українській економіці;
- оптимізація загальних обсягів і структури надходжень та використання іноземної валюти як в галузевому, так і в географічному розрізах;
- недопущення неефективного використання коштів кредитів міжнародних фінансових організацій, іноземних урядів і банків;
- якнайшвидше розв'язання проблем повернення незаконно вивезених за кордон валютних коштів і валютних неплатежів;
- запобігання неконтрольованому впливу валютних цінностей за кордон і “відмиванню брудних грошей”;
- залучення до господарського обігу валютних коштів населення;
- накопичення достатніх валютних резервів держави (принаймні еквівалентних тримісячному імпорту) та вдосконалення системи управління ними;
- вдосконалення функціональної інфраструктури національного валютного ринку; відновлення регулярних торгів на Українській міжбанківській валютній біржі;

- вирішення питання щодо поновлення спеціальної статистичної звітності та забезпечення доступності інформації про наявність і рух коштів в іноземній валюті вітчизняних підприємств і організацій усіх форм власності, що дасть змогу контролювати і комплексно аналізувати усі ланки руху іноземної валюти господарюючих суб'єктів в Україну та за її межі за строками і джерелами формування й використання;
- поліпшення контролю НБУ за вітчизняним готівковим валютним ринком (з огляду на амплітуду встановлення валютних курсів обмінними пунктами, відмову останніх вільно продавати іноземну валюту, відсутність належного документарного оформлення здійснюваних ними валютних операцій);
- розробка, затвердження й впровадження системи порогових значень індикаторів валютної безпеки громадян, підприємств, організацій і установ, комерційних банків та держави;
- постійний моніторинг за світовим валютним ринком з метою завчасного виявлення зародження кризових явищ і вжиття необхідних упереджувальних заходів щодо мінімізації їх негативного впливу на вітчизняний валютний ринок;
- проведення дієвих заходів правоохоронних органів щодо недопущення та припинення діяльності незаконних конвертаційних центрів, контрабанди та фальшування іноземної валюти;
- недопущення неправильного інформування НБУ міжнародних фінансових організацій про дійсні розміри офіційних валютних резервів держави на певну дату;
- посилення інтеграції національного валютного ринку із світовою валютною системою.

Питання для самоконтролю до теми 7.

1. Суть і значення валюти.
2. Види валют залежно від емітента валютних коштів.
3. Типи валюти за ступенем конвертованості та залежно від сфери і мети використання.
4. Поняття валютного курсу та котирування валют.
5. Складові національної валютної системи.
6. Валютна безпека держави, суб'єктів господарювання та громадян.
7. Об'єкти та суб'єкти валютної безпеки.
8. Вплив валютних проблем на фінансову безпеку країни.
9. Валютна безпека як складова фінансової безпеки: суть, загрози, критерії та індикатори оцінки.
10. Стан валютної безпеки в Україні та шляхи її підвищення.

ТЕМА 8. ГРОШОВО-КРЕДИТНА БЕЗПЕКА

Мета: розкриття сутності грошово-кредитної безпеки та визначення її місця в фінансовій безпеці держави, а також використання основних індикаторів грошово-кредитної безпеки.

Основні поняття і терміни: грошово-кредитна безпека, монетарна політика, інструментами грошово-кредитної політики, індикатори та складові грошово-кредитної безпеки, загрози грошово-кредитній безпеці держави.

Рекомендована література:

Базова: [3, 5, 7, 8, 9, 11]

Допоміжна: [20, 30, 37, 41, 42, 49, 54, 55]

Інформаційні ресурси: [1, 2, 3, 5, 8, 12, 13]

План:

1. Сутність грошово-кредитної безпеки держави.
2. Вплив монетарної політики на рівень грошово-кредитної безпеки.
3. Індикатори грошово-кредитної безпеки та методика їх розрахунку.
4. Загрози грошово-кредитній безпеці та напрями їх зменшення.

8.1. Сутність грошово-кредитної безпеки держави

В умовах ринкової економіки функціонування досконалої грошової системи відіграє надзвичайно важливу регулюючу роль. Саме механізм формування грошової маси, як провідний елемент фінансової системи, напряму впливає на рівень фінансової системи держави.

Для нормального соціально-економічного розвитку важливе оптимальне співвідношення між кількістю грошей в обігу та розміром валового внутрішнього продукту. У випадку перенасичення ринку грошима світова практика йшла шляхом проведення грошових реформ, підвищення цін, продаж населенню цінних паперів чи матеріальних ресурсів тощо, або проводиться політика жорсткого таргетування грошей.

Інфляційне таргетування грошей- це режим монетарної політики, згідно з яким офіційно проголошуються кількісні цільові орієнтири (або допустимі межі коливання цільових орієнтирів) рівня інфляції на один чи більше горизонти прогнозування, а також офіційно визнається, що низький, незмінний рівень інфляції є першочерговою кінцевою метою монетарної політики.

Існує тісний взаємозв'язок між обсягом грошової маси в обігу, темпами її зростання та рівнем інфляції. Так, уповільнення темпів зростання грошової маси в обігу сприяє зниженню темпів інфляції.

У свою чергу зниження темпів інфляції викликає збільшення реального рівня відсоткових ставок та зменшення інфляційних очікувань

Ступінь впливу наявної грошової маси в обігу на рівень фінансової безпеки фізичних і юридичних осіб і держави в цілому багато в чому визначається характером декларованої монетарної політики (як

найважливішої складової грошово-кредитної політики) та практичними кроками щодо її реалізації.

Водночас дієвість грошово-кредитної політики та її вплив на безпеку грошового обігу як важливу складову фінансової безпеки держави визначається,

по-перше, змістом, складовими і пріоритетами, характером розробки основних засад грошово-кредитної політики та здійснення контролю за її проведенням, надання цьому дуже важливому документу законного статусу.

По-друге, рівень безпеки грошового обігу (фінансової безпеки держави в цілому) залежить від *характеру взаємозв'язку і взаємозумовленості монетарної та фіскальної політики*. При цьому можуть виникати ситуації, коли монетарна і фіскальна політика тісно переплетені між собою, або коли між ними існує чітке розмежування.

Не менш важливою є *синхронізація монетарної і валютної політики*.

По-третє, безпека грошового обігу зумовлюється *наявністю (відсутністю) стимулів (обмежень) грошово-кредитної політики щодо рівня життя населення, наявності (відсутності) достатніх фінансових ресурсів держави, напруженості (чи відсутності такої) балансу надходження та використання валютних ресурсів, можливості (неможливості) стискування реальної грошової маси тощо*, які прямо пропорційно позначаються на параметрах такої політики.

По-четверте, на рівень безпеки грошового обігу впливає *наявність (відсутність) замкненого циклу обертання національної грошової одиниці*.

Відсутність замкненого циклу обертання національної валюти є одним з вагомих факторів платіжної кризи.

По-п'яте, безпека грошового обігу характеризується *структурою грошової маси і кредитної емісії, системою контролю динаміки грошової маси, практикою стимулювання процесів збільшення обсягів вкладів населення в банківську систему*.

По-шосте, на рівні безпеки грошового обігу безпосередньо позначається

застосування в обороті грошових сурогатів. Як свідчить досвід багатьох країн, емісія грошових сурогатів попри очікувані наслідки спричиняє зниження частки грошей у виручці емітентів, зростання невиплат ними заробітної плати, значне викривлення ціноутворення, собівартості і прибутку, збільшення темпів зростання номінальної кредиторської заборгованості емітентів, формування замкнених регіональних і галузевих фінансових систем, створення систем нераціонального перехресного субсидування, платіжну дискримінацію з боку монополій, перерозподіл багатства, встановлення неекономічного контролю над підприємствами, розквіт корупції (що проявляється, зокрема, у праві місцевих керівників визначати форму сплати податків окремими підприємствами і встановлювати розміри

дисконту при сплаті податків грошовими сурогатами), подальше зростання неплатежів і бартерних розрахунків, зниження рівня централізованого контролю над грошовим обігом.

По-сьоме, на безпеку грошового обігу впливає *курс національної валюти*. Так, знецінення останньої призводить до зростання обсягу грошової маси, необхідної для обслуговування існуючого натурально-речового кругообігу матеріальних цінностей, тобто для незмінного обсягу створеного продукту необхідна значно більша кількість грошей. Разом з тим – стримувати

валютні коливання і одночасно – нарощувати грошову масу неможливо.

По-восьме, про безпеку грошового обігу можна судити з огляду на *існуючу в державі кредитну і відсоткову політику*. Так, труднощі при отриманні господарюючими суб'єктами банківських кредитів сприяють нарощуванню взаємних заборгованостей в економіці. Висвітлюючи проблеми відсоткової політики слід мати на увазі, що позичкові ставки, які зазначаються в банківській статистиці, на думку експертів, звичайно не відповідають вартості фінансових ресурсів, яка насправді сплачується.

По-дев'яте, безпека грошового обігу визначається *стабільністю грошової одиниці* – відносною незмінністю вартості, яку представляє грошова

одиниця в обігу і що виражається в купівельній спроможності грошей.

По-десяте, безпека грошового обігу зумовлюється *ефективністю управління грошовими потоками на державному рівні*.

І, нарешті, безпека грошового обігу знаходиться у прямій залежності від

організації захисту економічних інтересів суб'єктів грошово-кредитного ринку.

Грошово-кредитна безпека – це такий стан грошово-кредитної системи, який характеризується стабільністю грошової одиниці, доступністю кредитних ресурсів та таким рівнем інфляції, що забезпечує економічне зростання та підвищення реальних доходів населення.

Об'єктом грошово-кредитної безпеки є грошово-кредитна система.

Суб'єктами забезпечення грошово-кредитної безпеки є держава в особі центрального банку, міністерств та відомств, чия діяльність безпосередньо впливає на стан монетарної сфери, а також установи та організації, підприємства, домогосподарства, чії дії позначаються на перебігу монетарних процесів в країні.

8.2. Вплив монетарної політики на рівень грошово-кредитної безпеки

Основним завданням грошово-кредитної (монетарної) політики НБУ є забезпечення стабільності національної грошової одиниці гривні. Монетарна політика в ринкових умовах є одним із найважливіших інструменту впливу держави на перебіг економічних процесів.

Головним в обґрунтуванні оптимальної стратегії грошово-кредитної політики є визначення її цілей, що виражається в оцінці тієї ролі, яку має відігравати центральний банк в економіці. Такими **стратегічними цілями**, як відомо, є: стабільне зростання економіки, низька інфляція, високий рівень зайнятості та рівновага платіжного балансу.

Реалізація грошово-кредитної політики має базуватися на обранні різних стратегічних цілей у різні етапи перехідного періоду, що відрізняються між собою залежно від пріоритетів економічних реформ, а саме: **лібералізація, формування ринкових інструментів, структурна перебудова економіки.**

Основними інструментами грошово-кредитної політики є:

- ✓ процентна ставка рефінансування, по якій НБУ враховує векселі та надає кредити комерційним банкам в якості кредитора останньої інстанції;
- ✓ офіційні резервні активи НБУ;
- ✓ операції на відкритому ринку;
- ✓ валютні інтервенції – купівля-продаж валюти для впливу на курс, попит та пропозиції грошової одиниці.
- ✓ моральний вплив – рекомендації, заяви, співбесіди, які відіграють важливу роль в грошово-кредитній політиці багатьох розвинених країн;
- ✓ ефективний банківський нагляд – різноманітні методи контролю за функціонуванням банків з точки зору забезпечення їх безпеки;
- ✓ контроль за ринком капіталів – порядок випуску акцій, облігацій тощо;
- ✓ допуск до ринків – регулювання та відкриття нових банків, дозволи на проведення операцій іноземним банкам;
- ✓ кількісні обмеження – розміри ставок, ліцензування окремих фінансових операцій;
- ✓ управління державним боргом – емісія державних облігацій;
- ✓ таргетування (targeting) – встановлення цільових орієнтирів росту одного або декількох показників грошової маси.

Забезпечення грошово-кредитної безпеки може проводитися за допомогою адміністративних (прямі) та ринкових (непрямі) інструментів регулювання.

Адміністративними (прямими) є інструменти, що мають форму директив, інструкцій центрального банку й спрямовані на обмеження сфери діяльності кредитних інститутів.

Ринкові (непрямі) методи – це способи впливу центрального банку на грошово-кредитну сферу шляхом формування певних умов на грошовому ринку та ринку капіталів.

До основних ринкових інструментів, за допомогою яких забезпечується грошово-кредитна безпека в тій чи іншій країні, належать такі:

- » визначення та регулювання норм обов'язкових резервів для банків (встановлюється єдиним для банків у процентному відношенні до загальної суми залучених банком коштів у національній та іноземній

- валюті);
- » процентна політика;
 - » рефінансування комерційних банків;
 - » управління золотовалютними резервами через здійснення валютних інтервенцій шляхом купівлі-продажу валютних цінностей на валютних ринках з метою впливу на курс гривні до іноземних валют і на загальний попит та пропозицію грошей в Україні;
 - » операції з цінними паперами на відкритому ринку;
 - » регулювання імпорту та експорту капіталу.

Використання того чи іншого грошово-кредитного інструмента регулювання залежить від історичних традицій використання фінансових інструментів у державі, розвинутості ринкових відносин, наявності банківсько- фінансових установ, загальнодержавного стану економіки, врегульованості питань монетарної політики тощо.

8.3. Індикатори грошово-кредитної безпеки та методика їх розрахунку

Грошово-кредитна безпека - це стан грошово-кредитної системи, що забезпечує всіх суб'єктів національної економіки якісними та доступними кредитними ресурсами в обсягах та на умовах, сприятливих для досягнення економічного зростання національної економіки.

Для забезпечення грошово-кредитної безпеки повинні застосовуватися наступні умови:

- обсяг обігових коштів підприємств усіх форм власності повинен знаходитися на рівні, який забезпечує їх нормальне функціонування;
- рівень кредиторської та дебіторської заборгованості не перевищує встановлені нормативи;
- стабільне зростання обсягів безготівкових розрахунків при сплаті населення за товари та послуги;
- поступове зменшення обсягу тіньової економіки;
- емісія не перевищує встановлені нормативи;
- рівень доларизації грошового обігу не повинен перевищувати 10% грошової маси в національній валюті;
- повернення вітчизняних валютних коштів з-за кордону;
- дотримання балансу між грошовими доходами та витратами населення;
- обсяг наданих економіці кредитів мають забезпечувати фінансування обігових коштів підприємств (установ, організацій) у необхідних для їх стабільного функціонування розмірах.

Основою механізму забезпечення грошово-кредитної безпеки держави має стати моніторинг, який надаватиме можливість своєчасно виявляти внутрішні і зовнішні загрози монетарним інтересам. Для проведення якісного аналізу необхідні певні показники. Відповідно до Методичних рекомендацій щодо оцінки рівня економічної безпеки України стан грошово-кредитної безпеки оцінюється за наступними індикаторами

Грошово-кредитна безпека (ваговий коефіцієнт 0,1753):										
Найменування індикатора (вагові коефіцієнти)	Характеристичні значення індикатора									
	$X_{\text{крит}}^L$	$X_{\text{небезп}}^L$	$X_{\text{нездв}}^L$	$X_{\text{здв}}^L$	$X_{\text{опт}}^L$	$X_{\text{опт}}^R$	$X_{\text{здв}}^R$	$X_{\text{нездв}}^R$	$X_{\text{небезп}}^R$	$X_{\text{крит}}^R$
1. Питома вага готівки поза банками в загальному обсязі грошової маси (M0/M3), % (0,1615)	-	-	-	-	-	20	22	25	30	35
2. Різниця між процентними ставками, наданими депозитними корпораціями у звітному періоді, та процентними ставками за депозитами, залученими депозитними установами (крім НБУ), п. п. (0,1697)	-1	0	1	2	3	4	5	6	9	11
3. Рівень середньозваженої процентної ставки за кредитами, наданими депозитними корпораціями (крім НБУ) в національній валюті, відносно індексу споживчих цін, п. п. (0,1725)	-7	-3	-1	1	3	5	7	9	11	15
4. Частка споживчих кредитів, наданих домогосподарствам, у загальній структурі кредитів, наданих резидентам, % (0,1523)	1	2	3	4	5	9	12	15	18	21
5. Питома вага довгострокових кредитів у загальному обсязі наданих кредитів (скорегований на курсову різницю), % (0,1697)	25	30	40	50	60	-	-	-	-	-
6. Загальний обсяг вивезених фінансових ресурсів за межі країни, млрд дол. США (0,1743)	-	-	-	-	-	1	2	5	10	15

	Показник	Формула розрахунку
1.	Питома вага готівки поза банками в загальному обсязі грошової маси (M0 / M3), %	Готівкові кошти є обіду поза депозитними корпораціями (M0), млн гри / Грошовий агрегат M3 (грошова маса), млн гри x 100 %
2.	Різниця між процентними ставками за кредитами, наданими депозитними корпораціями у звітному періоді, та процентними ставками за депозитами, залученими депозитними установами (крім НБУ), % пунктів	Процентні ставки за кредитами, наданими резидентам, % - Процентні ставки за депозитами, залученими депозитними корпораціями від резидентів, %
3.	Рівень середньозваженої процентної ставки за кредитами, наданими депозитними корпораціями (крім НБУ) в національній валюті, відносно індексу споживчих цін, % пунктів	Середньозважена процентна ставка за кредитами, наданими депозитними корпораціями (крім НБУ) в національній валюті, % - Індекс споживчих цін (до відповідного періоду попереднього року)
4.	Частка споживчих кредитів, наданих домогосподарствам, у загальній структурі кредитів, наданих резидентам.	Споживчі кредити, надані домогосподарствам / Кредити, надані резидентам x 100%
5.	Питома вага довгострокових кредитів у загальному обсязі наданих кредитів	Кредити, надані в іноземній валюті на термін понад 5 років / Офіційний курс

	(скорегований на курсову різницю), %	грн до дол. США у поточному періоді, середній за період / Офіційний курс арн до дол. США у відповідному періоді попереднього року середній за період + Кредити, надані в національній валюті / Кредити, надані резидентам x 100%
6.	Загальний обсяг вивезення фінансових ресурсів за межі країни, млрд дол. США	-

Зважаючи на те, що грошово-кредитна політика здійснює потужний вплив на економічні процеси в державі, виникає необхідність у дослідженні основних індикаторів оцінки безпеки грошово-кредитного сектору.

Інтегральний індикатор грошово-кредитної безпеки пропонується розраховувати так:

$$I = \sum_{i=1}^n d_i y_i,$$

де d_i – ваговий коефіцієнт i -го індикатора; y_i – нормалізована оцінка i -го індикатора; n – кількість показників

Значення інтегрального показника грошово-кредитної безпеки України може знаходитися в діапазоні від 0 до 1. Причому 1 є найкращим значенням показника, а 0 – найгіршим.

8.4. Загрози грошово-кредитній безпеці та напрями їх зменшення

Комплексний характер грошово-кредитної безпеки визначає різноманітність загроз, що впливають на стан грошово-кредитної безпеки країни. Так можна використовувати такі класифікаційні ознаки, як:

характер впливу (системний чи шоківий. Наприклад, по каналу руху капіталів передаються шоківі впливи; під системними загрозами розуміють загрози, що підривають стійкість грошово-кредитної системи в цілому);

об'єкт впливу (загрози, що впливають на банківську систему, валютний ринок, грошовий обіг, кредитний ринок);

тривалість прояву (наслідки впливу реалізуються в коротко, середньо або довгостроковому періоді. Наприклад, стрибки валютного курсу реалізуються, як правило, у короткостроковому періоді, хоча і мають довгостроковий вплив на темпи інфляції. Тим часом, незбалансованість кредитного портфеля банків проявиться у середньо- та довгостроковому періоді.

ступінь небезпеки (висока, середня, низька);

За найбільш загальним критерієм загрози можливо поділити на зовнішні:

- різкі зміни процентних ставок та інші шоки на світових фінансових ринках, що передаються по каналах руху капіталів,
- надмірне сальдо платіжного балансу, що зумовлює відповідний тис к на процентні ставки та валютний курс;
- зміни монетарної політики країни, до валюти якої прив'язано валютний курс;
- зростання зовнішнього боргу країни тощо.

внутрішні:

- невідповідність динаміки грошової маси темпам зростання ВВП;
- структурні дисбаланси в розрізі окремих монетарних агрегатів;
- висока курсова волатильність, тривале підтримання завищеного або заниженого обмінного курсу;
- диспропорції в структурі кредитного портфелю банків – його надмірна концентрація в певних галузях;
- невиконання нормативів банківської діяльності;
- низький рівень монетизації (відношення МЗ до ВВП);
- високий рівень доларизації, що послаблює вплив центрального банку на перебіг монетарних процесів в економіці;
- низькі значення грошового мультиплікатора, що засвідчує послаблення банківської функції створення грошей;
- часті несподівані зміни швидкості обігу грошей, що спричиняє часті короткострокові коливання відсоткових ставок і реального обсягу виробництва;
- значні порівняно з середніми показниками обсяги депозитно-кредитних операцій центрального банку на відкритому ринку, що свідчить про ступінь розбалансованості міжбанківського ресурсного ринку;
- високі темпи інфляції або ризику дефляції;
- надмірний про/дефіцит державного бюджету, що містить ризику його інфляційного фінансування;
- монополістичні тенденції, що ведуть до підвищення цін;
- невідповідність процесів споживання та нагромадження в умовах нерозвиненості внутрішнього ринку, що веде до необхідності покриття надлишку внутрішнього попиту за рахунок випереджаючого зростання імпорту, а відтак – стабільного погіршення сальдо зовнішньої торгівлі та ризиків валютної дестабілізації.;
- інституційна нерозвиненість фінансової системи та вузькість механізмів рефінансування банківської системи, що обумовлює надмірну вартість фінансових ресурсів всередині країни;
- прорахунки в економічній політиці, які ведуть до посилення кризових проявів, насамперед, у фіскальній політиці; неефективність регулювання руху капіталу;
- політичні фактори: орієнтація економічної політики на здобуття прихильності електорату в умовах прискореного повторення політичного циклу та нехтування цілями розвитку та структурної модернізації, які вимагають прийняття непопулярних рішень.

Згідно чинної законодавчо-нормативної бази основною метою здійснення заходів щодо забезпечення грошово-кредитної безпеки є утримання стабільності національної грошової одиниці як важливої передумови фінансової і макроекономічної рівноваги та сталого соціально-економічного розвитку країни.

Основними заходами, спрямованими на підвищення рівня грошово-кредитної безпеки України та мінімізації негативних тенденцій повинні бути:

- проведення поміркованої грошово-кредитної політики, спрямованої на здешевлення процентних ставок за операціями комерційних банків, збільшення переказних депозитів (у національній та іноземній валютах);
- досягнення стабільності національної грошової одиниці, попиту на гроші, але без підвищення цін, економічне зростання держави;
- зупинення непродуктивного відтоку капіталу із української економіки для підвищення рівня грошово-кредитної безпеки;
- створення координаційного інституту по забезпеченню грошово-кредитної безпеки, до якого надходила б та узагальнювалася інформація про певні проблеми грошово-кредитної сфери, робилися б відповідні висновки та розроблялися конкретні заходи.

Питання для самоконтролю до теми 7.

1. Сутність грошово-кредитної безпеки держави.
2. Грошово-кредитна політика та фінансова безпека банківської системи в умовах глобалізації.
3. Грошово-кредитна політика та її вплив на безпеку грошового обігу як важливу складову фінансової безпеки держави.
4. Об'єкти та суб'єкти забезпечення грошово-кредитної безпеки.
5. Вплив монетарної політики на рівень грошово-кредитної безпеки.
6. Основні інструментами грошово-кредитної політики
7. Індикатори грошово-кредитної безпеки та методика їх розрахунку.
8. Зовнішні загрози грошово-кредитній безпеці та напрями їх зменшення.
9. Внутрішні загрози грошово-кредитній безпеці та напрями їх зменшення.
10. Заходи направлені на підвищення рівня грошово - кредитної безпеки.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Базова

1. Венгер В. В. Фінанси: навчальний посібник Київ: Центр учбової літератури, 2019. 432 с.
2. Іванова Н.С. Економічна безпека: навч. посіб. Кривий Ріг: ДонНУЕТ, 2020. 139 с.
3. Варналій. З. С. Економічна безпека: навч. посіб. Київ : Знання, 2018. 647 с.
4. Кузенко Т. Б. Сабліна Н. В. Фінансова безпека підприємства: навч. посіб. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2020. 123 с
5. Марченко О. М., Пушак Я. Я., Ревак І. О. Фінансова безпека держави : навч. Посіб. Львів, 2020. 356 с.
6. Мельник С. І. Управління фінансовою безпекою підприємств: теорія, методологія, практика: монографія. Львів: «Растр-7», 2020. 384 с.
7. Пирожков С. І., Сухоруков А. І., Воробйов С. Л., Крупельницька Т. П. Методичні рекомендації щодо оцінки рівня економічної безпеки України. Київ : Національний інститут проблем міжнародної безпеки, 2003. 63 с.
8. Про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України : Наказ Міністерства економіки України 02.03.2007 р. № 60. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0060665-07>
9. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України 29.10.2013 р. № 1277. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13>
10. Крупка М. І., Яструбецька Л. С. Фінансова безпека суб'єктів господарювання: підручник Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2018. 320 с.
11. Резворович К. Р. Юнін О. С., Круглова О. О. Фінансово-економічна безпека: теоретико-правові аспекти: навч. посіб. Дніпро : Видавець Біла К. О., 2019. 195 с.

Допоміжна

1. Bondaruk T., Momotiuk L., Zaichko I. (2022). Budgetary policy of Ukraine in time of challenges and its impact on financial security. *STATISTICS IN TRANSITION new series and STATISTICS OF UKRAINE. Joint Special Issue: A New Role for Statistics*. Vol. 23, №5. Pp. 185-208.
2. Bondaruk T. H., Bondaruk O. S., Kulish A. P. Influence of risks and state economic security treatments on foreign direct investments. *Economies' Horizons*. 2019. № 1(8). С. 77-88. URL: <http://eh.udpu.edu.ua/article/view/177760/177637>
3. Bondaruk, T. H., Momotiuk, L. Ye., Bondaruk, O. S. Budget Security as Factor of Economic Development of the State. *Statystyka Ukrainy - Statistics of Ukraine*. 2020. №2-3. Pp. 40-47. URL: <http://194.44.12.92:8080/jspui/handle/123456789/5369>

4. Zaichko I. V. An assessing the role of public financial policy in the field of culture. *Економічні горизонти*. 2020. № 4 (15). С. 4–15.
5. Zaichko I. V. Methodical provision of financial security assessment of the state. *Економічні горизонти*. 2020. № 1(12). С. 15–26. [https://doi.org/10.31499/2616-5236.1\(12\).2020.205284](https://doi.org/10.31499/2616-5236.1(12).2020.205284)
6. Zaichko I., Bohrinovtseva L., Verheliuk Yu, Purdenko O. (2023). Current challenges and prospects of management of loan portfolio quality in wartime: the case of Ukraine. *Академічний огляд*. 2023. №2 (59). С. 218-234. URL: <https://acadrev.duan.edu.ua/images/PDF/2023/2/16.pdf>
7. Zaichko I., Vysotska M., Miakyshevskа O., Kosmidailo I., Osadchuk N. (2021). Modelling of public financial security and budget policy effects. *Journal of Computer Science and Network Security*. Vol. 21, № 9. Pp. 239-246. URL: http://paper.ijcsns.org/07_book/202109/20210932.pdf
8. Zaychko I. V. Оцінка ролі бюджетної складової у фінансовій безпеці. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2019. №3-4(28). URL: <http://kelmczasopisma.com/viewpdf/679>
9. Білошкурська Н. В., Заїчко І. В. Нормативно-правове та методичне підґрунтя визначення рівня забезпечення і регулювання фінансової безпеки підприємств та держави. *Економіка та суспільство*. 2021. № 34. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/991>
10. Білошкурський М. В, Заїчко І. В., Ковернінська Ю. В. Фінансовий аналіз резервів прибутку для активізації інвестиційно-інноваційної діяльності підприємства. *Journal of Innovations and Sustainability*. 2023. Том 7. № 2. URL: <https://is-journal.com/is/article/view/184>
11. Богріновцева Л. М., Заїчко І. В., Федина В. В. Управління кредитним ризиком банку на фінансовому ринку: теоретичний аспект. *Цифрова економіка та економічна безпека*. 2024. № 2(11). С. URL: <http://dees.iei.od.ua/index.php/journal/article/view/367>
12. Богріновцева Л. М., Ключка О. В., Заїчко І. В. Розвиток та впровадження інноваційних підходів до фінансового управління страховими компаніями в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*. 2024. № 60. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3608>
13. Богріновцева Л. М., Заїчко І. В. Інновації в інституційному забезпеченні розвитку кредитного ринку України. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Серія: «Економічні науки». 2023. №10(78). URL: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2023-10-9227>
14. Богріновцева Л., Бондарук О., Ключка О. Фінансова безпека страхового ринку: теоретичний аспект. *Acta Academiae Beregsasiensis. Economics*. 2023. № 4. С. 216-226. URL: <https://aab-economics.kmf.uz.ua/aabe/article/view/91/104>
15. Богріновцева Л., Бондарук О., Ключка О. Шляхи протидії страховому шахрайству в сучасних умовах розвитку. *Європейський науковий журнал Економічних та Фінансових інновацій*. 2024. №1(13). С.107-117. URL: <https://doi.org/10.32750/2024-0111>

16. Богріновцева Л.М., Житар М.О., Чамор Г.С. Фінансова стійкість страхових компаній: управління ризиками. Збірник наукових праць Університету державної фіскальної служби України. 2019. №1. С.7-19
17. Бондарук Т. Г., Заїчко І. В., Бондарук І. С. Діагностика фінансового стану підприємства та його інвестиційної привабливості в системі фінансового менеджменту. *Науковий вісник Національної академії статистики, обліку та аудиту*. 2022. № 1-2. С. 62-75. URL: <http://194.44.12.92:8080/jspui/bitstream/123456789/6274/1/Vis-1-2-2021-Verstka%2b-62-75.pdf>
18. Бондарук Т. Г. Інноваційний розвиток вітчизняних підприємств та його фінансове забезпечення: нові виклики та перспективи в умовах нестабільності. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична*. 2023. Вип. 39/2023. С. 411-420. URL: <https://nzlubp.org.ua/index.php/journal/article/view/1068/949>
19. Бондарук Т. Г., Бондарук О. С. Виклики для бюджетної безпеки в умовах війни в Україні. *Сучасна статистика: матеріали XX Міжнар. наук.-практ. конф. з нагоди Дня працівників статистики*. Київ: «Інформаційно-аналітичне агентство», 2022. С. 13-16. URL: <http://194.44.12.92:8080/jspui/handle/123456789/7169>
20. Бондарук Т. Г., Бондарук О. С. Механізм забезпечення інвестиційної безпеки держави. *Бізнес-аналітика в управлінні зовнішньоекономічною діяльністю: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* Київ: ТОВ «НВП «Інтерсервіс», 2023. С. 106-109. URL: <http://194.44.12.92:8080/jspui/handle/123456789/7506>
21. Бондарук Т. Г., Бондарук О. С., Ігнатова І. С. Економічна природа механізму забезпечення інвестиційно-інноваційної безпеки. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2019. № 2 (18). С. 137-145. URL: <http://ppeu.stu.cn.ua/article/view/184229/183975>
22. Бондарук Т. Г., Заїчко І. В., Бондарук І. С. Діагностика фінансового стану підприємства та його інвестиційної привабливості в системі фінансового менеджменту. *Науковий вісник Національної академії статистики, обліку та аудиту*. 2022. № 1-2. С. 62-75. URL: <http://194.44.12.92:8080/jspui/handle/123456789/6274>
23. Бондарук Т. Г., Заїчко, І. В., Заїчко, І. Д. Роль фінансових ресурсів в інноваційно-інвестиційному розвитку підприємств. *Академічні візії*. 2024. Вип.27. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/927>
24. Бондарук Т., Чеховська М., Бондарук О. Економічна безпека України під час військових дій: виклики та шляхи протидії. *Економічні горизонти*. 2024. №1(27). С. 129–141. URL: [https://doi.org/10.31499/2616-5236.1\(27\).2024.299201](https://doi.org/10.31499/2616-5236.1(27).2024.299201)
25. Бондарук Т.Г. Особливості розвитку фіскального простору місцевих бюджетів в контексті забезпечення бюджетної безпеки. *Інформаційно-аналітичне забезпечення управління фінансово-економічною безпекою держави, регіону, суб'єктів господарювання в умовах COVID-19:*

- матеріали X Міжнар. наук.-практ. конф., 18-19 листопада 2021р. Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2021. С. 42-45
26. Бондарук Т.Г. Точки зростання та їх роль у забезпеченні стійкого економічного розвитку територій. *Економіка та суспільство*. 2021. № 28. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/532>
 27. Бондарук Т.Г., Богріновцева Л.М. Роль ринку цінних паперів як джерела фінансування державного боргу. *Інтернаука*. Серія: Економічні науки. 2023. №7. URL: <https://www.inter-nauka.com/uploads/public/16905405619086.pdf>
 28. Бондарук Т.Г., Бондарук О.С. Бюджетна безпека як фактор економічного розвитку держави. *Стратегія розвитку України: фінансово-економічний та гуманітарний аспекти*: матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. Київ: «Інформаційно-аналітичне агентство», 2019. С. 116-119
 29. Бондарук Т.Г., Бондарук О.С. Джерела загроз бюджетної безпеки України. *Бізнес-аналітика в управлінні зовнішньоекономічною діяльністю*: матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф., 15 березня 2019 р. Київ: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2019. С. 20-23
 30. Бондарук Т.Г., Бондарук О.С. Інвестиційна безпека держави: стратегічні цілі та механізм забезпечення. *Статистика України*. 2019. Вип. 85. №2. С. 83-90. URL: <https://su-journal.com.ua/index.php/journal/article/view/246>
 31. Бондарук Т.Г., Бондарук О.С. Інструментарій оцінювання стану бюджетної безпеки. *Розвиток державного фінансового контролю в контексті економічної безпеки країни* : зб. матер. I Міжнародного форуму. Держ. фіск. служб. України, Університет ДФС України. Ірпінь, 2019. С. 20-23
 32. Житар М., Сосновська О., Щур Р., Ліснічук О., Наволокіна А. Науково-методичний підхід до оцінки діагностики економічної безпеки суб'єктів господарювання. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. № 5(46), 2022. С. 209–221. URL: <https://doi.org/10.55643/fcaptop.5.46.2022.3872>
 33. Заїчко І. В. Визначення пріоритетів економічної безпеки країни. *Ukraine – EU. Modern technology, business and law: collection of international scientific papers: in 2 parts. Part 1. Modern priorities of economics, management and social development. Environmental protection collection*. Chernihiv : CNUT, 2015. Р. 128 – 131. URL: <https://er.chdtu.edu.ua/bitstream/ChSTU/3539/1/UKR%202015%20Slovakia%20Koshelenko%20%D1%80.159-161.pdf#page=129>
 34. Заїчко І. В. Безпека бюджетної системи як особливий елемент фінансової безпеки держави. *Стратегічні пріоритети розвитку економіки, фінансів, обліку та права в Україні та світі*: зб. тез доповідей Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 3 жовтня 2019 р.). Полтава : ЦФЕНД, 2019. Ч. 1. С. 48-50. URL: https://nubip.edu.ua/sites/default/files/zbirnik_8.pdf#page=49
 35. Заїчко І. В. Бюджетна політика в системі забезпечення фінансової безпеки : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08. Чернігів, 2020. 265 с.

36. Заїчко І. В. Бюджетна складова забезпечення фінансової безпеки держави. *Сучасні тенденції розвитку фінансово-кредитної системи: теорія та практика* : колективна монографія / Кол. авторів. Полтава, 2019. С. 83 – 90. https://www.economics.in.ua/2020/01/blog-post_20.html
37. Заїчко І. В. Грошово-кредитна політика як метод ефективного управління джерелами фінансування підприємств. *Глобалізаційні виклики економіки, обліку, фінансів та права*: зб. тез доповідей Міжнар. наук.-практ. конф. (Полтава, 14 вересня 2023 р.). Полтава: ЦФЕНД, 2023. С. 52-54. URL: <http://www.economics.in.ua/2023/09/14.html>
38. Заїчко І. В. Загрози та ризики фінансовій безпеці на ринку фінансових послуг. *Study of modern problems of civilization*: зб. тез доповідей V Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Осло, Норвегія, 19-23 жовтня 2020 р.). 2020. С. 96-99. URL: <https://isg-konf.com/uk/study-of-modern-problems-of-civilization/>
39. Заїчко І. В. Механізми впливу бюджетної політики на соціально-економічний розвиток держави. *Scientific Collection «InterConf», (38): with the Proceedings of the 1 st International Scientific and Practical Conference «Science, Education, Innovation: Topical Issues and Modern Aspects»* (December 16-18, 2020). Tallinn, Estonia: Uhingu Teadus juhatus, 2020. С. 277-279. URL: <http://surl.li/umwei>
40. Заїчко І. В. Організаційно-економічна основа бюджетних механізмів забезпечення фінансової безпеки. *Розвиток фінансово-економічного становища на різних рівнях управління: підприємство, регіон, держава*: матеріали Міжнар. наук. прак. конф. (м. Дніпро, 18 квітня 2020 року). Дніпро: НО «Перспектива», 2020. С. 83-86. URL: http://dspace.wunu.edu.ua/jspui/bitstream/316497/38202/1/Perspektyva_19.10.pdf
41. Заїчко І. В. Особливості та основні напрямки грошово-кредитної політики України в умовах воєнного стану. *Acta Academiae Beregsasiensis. Economics*. 2023. №2. <https://aab-economics.kmf.uz.ua/aabe/article/view/95>
42. Заїчко І. В. Оцінка впливу бюджетної політики на забезпечення макроекономічного регулювання. *Бізнес, цифрові інновації та підприємництво: аналіз тенденцій та науково-економічний розвиток*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 25 січня 2020 року). Львів: ЛЕФ, 2020. С. 116-119. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/29124/1/lef.lviv.ua_25.01.pdf
43. Заїчко І. В. Перспективи та пріоритети розвитку економічної безпеки з урахуванням стану інституційного контуру. *Трансформація національної економіки в контексті реалізації євроінтеграційної стратегії*: матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Миколаїв, 27 грудня 2019 р.). Миколаїв: МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2019. С. 16-19. URL: http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/38205/1/econom.uni.mk.ua_27%20%D0%B3%D1%80%D1%83%D0%B4%D0%BD%D1%8F.pdf
44. Заїчко І. В. Пріоритетні завдання бюджетної політики в системі забезпечення фінансової безпеки держави. *Стратегія розвитку України*:

- фінансово-економічний та гуманітарний аспекти*: матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 16 жовтня 2020 р.). Київ: «Інформаційно-аналітичне агентство», 2020. С. 51-53. URL: <http://194.44.12.92:8080/xmlui/handle/123456789/5306>
45. Заїчко І. В. Теоретичні аспекти бюджетної безпеки як одного з механізмів забезпечення економічної безпеки. *Стратегія розвитку України: фінансово-економічний та гуманітарний аспекти*: матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 15 жовтня 2021 р.). Київ: «Інформаційно-аналітичне агентство», 2021. С. 44-47. URL: <http://194.44.12.92:8080/jspui/bitstream/123456789/6056/1/1%20%2811%29.pdf>
46. Заїчко І. В. Теоретичні аспекти взаємозв'язку фінансової і національної безпеки держави. *Розвиток фінансово-економічного становища на різних рівнях управління: підприємство, регіон, держава* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 19 жовтня 2019 р.). Дніпро: НО «Перспектива», 2019. С. 10-12. URL: http://dspace.wunu.edu.ua/jspui/bitstream/316497/38202/1/Perspektyva_19.10.pdf
47. Заїчко І. В. Фінансова безпека в системі фінансового управління. *Сучасні проблеми і перспективи економічної динаміки*: матеріали 7 Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. молодих учених та студентів (м. Умань, 19-20 листопада 2020 р.). Умань, 2020. С. 193-198. URL: <https://cutt.ly/025oRar>
48. Заїчко І. В. Фінансова стійкість підприємств як інструмент реалізації фінансової безпеки. *Молодий вчений*. 2019. №10. С. 651-656. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2019/10/137.pdf>
49. Заїчко І. В. Формування механізму збалансування взаємовпливів макроекономічної та бюджетної політик. *Scientific Bases Of Solving Of The Modern Tasks: Abstracts of XIX International Scientific and Practical Conference (Frankfurt am Main, Germany)*. 2020. Pp. 205-208. URL: <https://isg-konf.com/wp-content/uploads/2020/05/XIX%20Conference%20-01-02-%20Frankfurt%20am%20Main,%20Germany%20book.pdf>
50. Заїчко І. В. Стійкість як фактор фінансової безпеки держави. *Сучасні проблеми і перспективи економічної динаміки*: матеріали VI Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. молодих учених та студентів, (м. Умань, 31 жовтня-1 листопада 2019 р.). Умань : ВПЦ «Візаві», 2019. С. 83-85. URL: <https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/123456789/11955/1/%D0%97%D0%91%D0%86%D0%A0%D0%9D%D0%98%D0%9A%20%D0%A2%D0%95%D0%97%202019%20.pdf#page=83>
51. Заїчко І. В., Богріновцева Л. М. Фінансовий менеджмент в системі забезпечення діяльності збутових підприємств. *Економіка та суспільство*. 2022. № 45. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1933/1861>
52. Заїчко І. В., Заїчко В. І. Фінансова безпека як категорія національної економіки. *Стратегія розвитку України: фінансово-економічний та гуманітарний аспекти*: матеріали IX Міжнар. наук.-практ. конф. Київ, «Інформаційно-аналітичне агентство», 2022. С. 94-98. URL: <http://194.44.12.92:8080/jspui/handle/123456789/6887>

53. Заїчко І. В., Заїчко І. Д. Фінансове та ресурсне забезпечення будівельних підприємств в умовах нестабільності. *Економіка, облік, фінанси та право: сучасні тенденції та перспективи розвитку в Україні та світі*: зб. тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції (м. Біла Церква, 12 січня 2024 р.): у 2 ч. Біла Церква: ЦФЕНД, 2024. Ч. 2. С. 51-53. <https://www.economics.in.ua/2024/01/12-2.html>
54. Заїчко І. В., Мигович Т.В., Криховецька З. М. Роль монетарної політики та банківського сектору в системі антикризового фінансового управління. *Економіка та суспільство*. 2024. № 59. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3375/3302>
55. Заїчко І. В., Яценко О. В., Різник Д. В. Інвестиційні фонди та їх роль на фондовому ринку: ETF, взаємні фонди, хедж-фонди. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практичної діяльності*. 2024. №1. С. 83-98. URL: <http://efm.vsau.org/storage/articles/June2024/NvWludpKhIEYE0Oq7FnJ.pdf>
56. Заїчко І. В. Теоретико - методологічна оцінка фінансової безпеки держави в умовах соціально-економічної трансформації. *Науковий вісник Національної академії статистики, обліку та аудиту*. 2020 № 4 С. 86-96. <http://194.44.12.92:8080/jspui/handle/123456789/5953>
57. Заїчко І. В., Бовш Л. А. Безпека держави в контексті формування сприятливих умов господарювання економічних суб'єктів. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія «Економіка»*. 2016. Вип. 1(5). С. 11 -17. [https://economics-msu.com.ua/web/uploads/journals_pdf/Scientific%20Bulletin%20of%20MSU.%20Series%200Economics%202016%20Issue%201\(5\).pdf#page=7](https://economics-msu.com.ua/web/uploads/journals_pdf/Scientific%20Bulletin%20of%20MSU.%20Series%200Economics%202016%20Issue%201(5).pdf#page=7)
58. Заїчко І.В., Заїчко І. Д., Заїчко В. І. Внутрішній фінансовий моніторинг грошових потоків підприємства як інструмент управління його фінансовою стійкістю та інвестиційною привабливістю. *Європейський науковий журнал Економічних та Фінансових інновацій*. № 1(13), С. 118-130. URL: <https://journal.eae.com.ua/index.php/journal/article/view/258/214>
59. Заїчко І.В., Різник Д. В., Павленко Н.В. Антикризове управління фінансами: стратегії та інструменти для подолання кризових ситуацій. *Причорноморські економічні студії*. Вип. 46. Видавничий дім «Гельветика». 2024. С. 146-153. <http://bses.in.ua/uk/2024>
60. Кужелев М.О., Федина В.В., Щербина В.Ю. Напрями зміцнення фінансової безпеки підприємства в умовах економічної нестабільності. *Економіка і управління*. 2022. № 2(94). С.73-78. DOI: 10.36919/2312-7812.2.2022.73.
61. Онишко С. В., Богріновцева Л. М. Фінансовий ринок як рушій глобалізаційних змін та його зв'язок із рівнем фінансової безпеки. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Економіка». 2023. №28(56). С.102-108. URL: <https://journals.oa.edu.ua/Economy/article/download/3740/3385/6418>
62. Федина В. В., Заїчко І. В. Цифрова валюта центрального банку: перспективи в Україні. *Сучасні виклики та тенденції розвитку*

фінансової системи: зб. тез доповідей Всеукраїнської наук.-практ. конф. (м. Івано-Франківськ, 23 квітня 2024 року). м. Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. Івано-Франківськ, 2024. С.228-230

63. Федина В.В. Кредитний ризик банку: сутність та причини виникнення. *Підприємництво і торгівля*. 2023. № 39. С. 223-228.

Інформаційні ресурси

1. Інформаційно-аналітичний портал Українського агентства фінансового розвитку. URL: <https://ufin.com.ua/>
2. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://www.rada.gov.ua/>
3. Офіційний сайт Державної казначейської служби України. URL: <https://www.treasury.gov.ua/ua>
4. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
5. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: <https://mof.gov.ua/uk>
6. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua/>
7. Офіційний сайт Національного інституту стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/>
8. Офіційний сайт Урядового порталу. URL: <https://www.kmu.gov.ua/>
9. Офіційний сайт Міністерства економіки України. URL: <http://www.me.gov.ua/>
10. Сайт Асоціації українських банків. URL: <https://aub.org.ua/>
11. Статистична служба Європейської комісії (Євростат). URL: www.europa.eu.int
12. Періодичні видання (журнали, тижневики):
Актуальні проблеми економіки. URL: <http://eco-science.net/Arhive.htm>
Економіка України. URL: <https://journals.ua/business/ekonomika-ukrainy>
Економіка, фінанси, право. URL: <http://efp.in.ua/uk>
Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право URL: <http://zt.knteu.kiev.ua>
Науковий вісник Національної академії статистики, обліку і аудиту URL: <https://nasoa-journal.com.ua/index.php/journal>
Фінанси України URL: <https://finukr.org.ua>
13. Сайти Інтернет:
www.ft.com - Financial Times
www.businessweek.com - Business Week
www.economist.com - The Economist
www.europe.eu.int - Європейський союз
www.imf.org - Міжнародний валютний фонд
www.worldbank.org - Світовий банк
www.wto.org - Світова організація торгівлі
www.portal.euromonitor.com - Євромонітор
www.uncitral.org - Конференція ООН щодо права міжнародної торгівлі (ЮНСІТРАЛ)